

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER XVII

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

1923

I KOMMISSION HOS

P. HAASE (FH. LEHMANN & STAGE) KØBENHAVN

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI, KOLDING

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER XVII

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

— 1923 —

I KOMMISSION HOS

P. HAASE (FH. LEHMANN & STAGE) KØBENHAVN

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI, KOLDING

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

Kmhr. Greve *A. Brockenhuus-Schack*, Bjergbygaard, Formand; Kredslæge *J. Møller*, Kalundborg, Næstfmd.; Kommunalærer *Albert Thomsen*, Holbæk, Kasserer og Sekretær; Højskoleforstander *Poul Hansen*, Vallekilde; Malermester *Hans Nielsen*, Høve; Forstander *I. Nylev*, Ubbø; Højskolelærer *J. P. Jensen*, Høng; Forfatteren *Thorkild Gravlund*, Reersø; Læge *E. Tulinius*, Sner-tinge (Suppleant).

Fhv. Borgmester og Byfoged *N. E. Hansen*.
Æresmedlem af Styrelsen.

Redaktionsudvalg: Kommunalærer *Thomsen* (Fmd.), Kredslæge *Møller*, Forstander *Poul Hansen*, Højskolelærer *J. P. Jensen*, Forst. *Nylev*.

Foredragsudvalg: Forst. *Nylev* (Fmd.), Malermester *Nielsen*, Læge *Tulinius*.

INDHOLD

	Side
<i>Christian Olsen: Fra mit Hjem og min Hjemegn, Slægtsminder og Folkeminder II</i>	133
—	
Mag. art. <i>Hans Jensen: Bidrag til Holbæk Amts Historie</i>	1
Kommunelærer <i>Niels Stenfeldt: Nogle mærkelige Præster i Egebjerg</i>	18
Dr. phil. <i>Brøndum-Nielsen: Runestenen i Görlev</i> ..	37
Pens. Førstelærer <i>N. P. Gertsen: Mordbranden ved Tornved Skov</i>	53
Dr. phil. <i>Poul Nørlund: Kalkmalerierne i Sæby Kirke</i>	63
Samme: <i>Kalkmalerierne i Bregninge Kirke</i>	69
Friskolelærer <i>Petersen-Bønding: Estherhøjstenen</i> .	75
—	
Historisk Samfund i 1922— ¹ / ₄ 1923 (v. <i>Alb. Thomsen</i>)	88
Regnskabsoversigt for 1922.....	93

II.

FRA MIT EGET HJEM
OG MIN HJEMEGN

FRA MIT EGET HJEM

Indledning.

FREMMEDE synes, at Bregninge Sogn er grimt og kedelig, og dog rummer Sognet og dets tilgrændsende Egne den mest storslaaede og forskelligartede Natur, man kan tænke sig.

Mod Øst Skarridsøen med den vidunderlige Udsigt over Søen oppe fra Birkenæs Skovridergaard. Den dejlige Skovdal, der strækker sig henimod Øresø Mølle, skal helst sees om Foraaret, naar Vandet rigtigt bruser og fosser i Aamoseaaen og i Skarridsøens Afløb, naar Engene er fulde af Engkabbelejer og Forglemmigejer og Køerne gaar oppe paa de høje Bakker og gumler i sig af det grønne Græs. Lidt længere fremme gaar en stor Faareflok mellem enkelte fritstaaende Træer, nogle af dem har lejret sig paa en gammel Kæmpehøj.

Men inde i Skoven blomstrer de hvide Anemoner mellem duftende Bukkar, medens Skovduen kurrer i de høje Træer.

Henne ved Vandmøllen falder Skovsøens Vand skummende og larmende ned over Møllehjulet, der drejer sig tungt og adstadigt, medens Træværket knirker og knager inde i den gamle Mølle fra Valdemarernes Tid.

Foran er de høje maleriske Bjergsted Bakker, der stejlt og svimlende hæver sig op af det flade Land. Der er dybe Slugter, stejle Skrænter og Stengærder, der om Efteraaret vrimler med store, blaa Slaaen og røde

Hyben. Pludselig begynder Bjergsted lille Kirkeklokke ganske undseligt at ringe, Ding Dang, Ding Dang, og den store Klokke nede fra Bregninge svarer med dybe Malmtoner, Ding Dang, Ding Dang.

Et af de ejendommeligste Steder i Sognet er Skoven ude i den inddæmmede Del af Saltbæk Vig. Langt, uendelig langt borte fra Menneskene forekommer det een at være. Ikke en Lyd høres. Solen bager ned, de gule Evighedsblomster har en egen krydret Duft, der minder om ens Barndom, om Besøg hos Bedstemoder, der havde Evighedsblomster i gammeldags Vaser paa Dragkisten. Den sorte Snog glider lydløst gennem Græsset; faar den Øje paa noget, den er bange for, rejser den det lille Hoved med de kloge Øjne, Tungen spiller i Munden paa den, og i denne Forsvarsmundering glider den gennem Græsset i sære Bugtninger, til den naar den mørkeblaa Ferskvandssø; der forsvinder den paa Jagt og Kærlighedseventyr.

Da lyder der en underlig Susen, og se, henne fra Rørene kommer ti, tolv, nej fjorten vilde Svaner brusesende hen over det mørkeblaa Vand, de hæver sig langsomt op, Vanddraaberne, der falder fra dem, glimrer som Diamanter. Højere og højere hæver de sig, da, lige med ét, tager de Sigte mod Vest. Hvorhen?

Vinden suser ganske svagt i Sivene, det lyder som en Hvisken. Vinden hvisker altid noget, den véd saa meget og er saa sladderagtig, men endnu har den ikke fortalt os Livets store Hemmelighed: Hvorfor?

Ogsaa paa Vesterlyngen er man udenfor Civilisationen — det moderne Menneskes Slaveri —. Der kan man gaa i timevis uden at træffe Mennesket, dette Verdens grummeste Udyr. Dér blomstrer Lyngen, saa langt Øjet naaer, blomstrer mellem Sandpletter og Enebærbuske, Viben flyver skrigende omkring, slaar ned

Runddysse paa Vesterlyngen ved Sejerøbugten.

Tegning af Albert Thomsen.

snart her, snart dér for at bilde Vandrerens ind, at den har Rede alle andre Steder end det rette.

Mod Sydøst ligger Højdedraget ved Eskebjerg, hvor-paa de mange Kæmpehøje. Mod Nordøst Vejrhøjs-højden. Ret i Nord langs hele Lyngen ligger Sejerø-bugten, blaa og stille, derude sees i det fjerne Sejerø, hvis eneste Kirkeklokke Svenskerne tog i Svenske-krigen, men den lille tro Klokke trivedes ikke i Fjende-landet, den ringede Dag og Nat af Længsel efter dens lille Ø, og tilslut blev Svenskerne, der ikke kunde ud-holde den evindelige Klokketklang, nødt til at sende den tilbage til Øen. Da tav Klokken, men frydede sig i sit Indre.

Nixelø ligger høj og stejl med gule Agre mellem grønne Marker. Paa dens østre Side, fra hvis Top man har en af de skønneste Udsigter i Danmark, ligger den mystiske Trolddal.

Vesterlyngens Strand har ikke sin Lige paa Sjælland, den minder om den jydsk, men har ikke dens Barsk-

hed. At ligge oppe under de vilde Roser en solvarm Sommerdag i den storslaaede Ensomhed, der er derude, det er Lægedom for det civilisationstrætte, evigt jagende, nervøse og forpinte Menneske. Der træffes kun en forskræmt Hare eller Agerhøne, der altid flyver op med saadan Brask og Bram, at man skulde tro, det var en Jordemoder af den gode gammeldags Slags, der skulde ud i Praksis. Derude paa Lyngen ligger de mange Kæmpegrave og Tingstedet, dér snoer „den onde Bæk“ sig i ufattelige Krumninger, indtil den endelig gør det af med sig selv ved at glide i Havet.

Gaar man fra Vesterlyngen op til Alleshave med de fede Bøndergaarde, der allesammen ligger lige midt i Lodden, kommer man ind paa en lille Markvej, der i Zigzag snoer sig mellem bølgende Hvedemarker med røde Valmuer, der ligesom gløder ved Tanken om det nære Naboskab med Kornblomsten. Har man en Højsommerdag gaaet der blot én Gang, glemmer man det aldrig. Medens man gaar der, høres der ikke en Lyd, kun naar man kommer nær Stranden, der beskyller den nordre Side, høres Vandets Skvulp — den evige Lyd. — Lægger man sig paa Ryggen blandt de gule Agre, seer man kun den blaa Himmel, hvor Lærkerne synger omkap. Hvad er det egentlig, de synger? bestandigt nyt, men er der en Strofe, de særlig finder Behag i, gentager de den — undertiden varieret. Da glemmes den larmende Verden.

Vores Egn er heldigvis uopdaget af de alt ødelæggende Københavnerne med deres Civilisation og Kultur, deres flirtende Ungdom og Strandvejscyklistere.

Vend tilbage til Naturen! Her er Stedet. Endnu er der lidt af det gode gamle tilbage. Endnu holder man de gamle Traditioner i Hævd. Ingen begynder paa noget vigtigt en Mandag. Nisserne faar endnu deres Jule-

grød med Smørhul og Sølvske, og Troidene lever Gudskelov i godt Nabo- og Venskabsforhold med Bakke-ejerne. Paa de mørke Veje seer de synske sære natlige Ligtog, medens Spøgelseshunden sniger sig langs Hegn og Gærder. Den mystiske Dæmon, der huserer blandt Sognets Præster og enten driver dem derfra eller kræver deres eller deres Kæres Liv, regerer stadigt videre. Den spotter al Civilisation og Oplysning, og hver Gang der kommer en ny Præst, strækker den Knokkelhaanden ud og kræver *sit* Offer.

I Stormosen brygger Mosekonen, hun véd nok, hvad hun gør. Hun hyller hele Mosen ind i Taage, saa det taabelige Menneskebarn ikke kan se al den Lystighed og Leg, der drives af Lygtemænd og Elverpiger paa hendes Enemærker.

Een Gang om Aaret faar hun stort Besøg, da kommer Kong Valdemar ridende henover den gyngende Mosegrund med Jægere, Falkedrenge og halsende Hunde, da kukker Gøgen, og Uglen tuder for at bortlede Menneskenes Opmærksomhed, thi Mørket har sit eget Liv, og alle Mørkets Magter staar sammen.

* * *

Her i denne ejendommelige Natur, rig paa sælsomme Minder, ligger vort Hjem „Torpelund“.

Gaardens Historie og Livet dér.

I Oldtiden var Saltbæk Vig et stort Vand, der gik omtrent ind til Aunsø. Af dette er nu kun Bregninge Aa tilbage, men den flade Engbund, der nogle hundrede Alen bred begrænses paa begge Sider af mægtige Brinker, lader formode, at et bredere Vand har haft sit Spillerum her, og man har ogsaa ved at grave i Engen

fundet Rester af et saakaldt Havskib, der tyder paa Sejladts for større Fartøjer.¹

Efter Sagnet skulde Kongerne Chr. 3., Fr. 2., Chr. 4 og Fr. 3, naar de opholdt sig paa Aunsøegaard („Aunsøehuus“) for Jagtens Skyld, have faret paa Bregninge Aa til Kallundborg.² Ifølge et gammelt Sagn, jeg hørte som Barn, skal Valdemar den I efter Kongemordet i Roskilde være flygtet ned paa Sæbygaard til Esbern Snare og derfra være fulgt med ham gennem de øde Skovstrækninger langs Hallebyaaen op til Aunsø og Viskinge. Hos en Fisker i Smakkerup, der den Gang var et Fiskerleje, fik Esbern Snare den Baad, med hvilken Valdemar I lykkelig naede over til Jylland. Der er ikke Tvivl om, at det „Vikinga Vad“ eller „Vikingavat“, som Knytlinga Saga betegner som Stedet, hvor Esbern Snare og Valdemar I fik Baaden, er Viskinge Vad eller Vejle. Historieskriveren Suhm har sikkert ikke vidst, at der laa en By af det Navn ved Saltbæk Vig, siden han har kunnet tro, at der dermed mentes Hærvig ved Kallundborg. Viskinge Kirketaarn har før været hvidt og brugtes i gamle Dage som Sømærke af Sejlerne i Saltbæk Vig.

Under Krigen med Engelskmændene 1807—14 var Saltbæk Vig et Tilflugtssted for Kystfarere, og Overfarten til Samsø og Jylland skete herfra, naar der var fjendtlige Krydsere i Farvandet.³ En Overgang laa „Engelskmanden“ norden for Alleshave og passede paa nogle Priser, der havde søgt Tilflugt i Vigen. Naar der blev skudt efter Priserne, kunde det hænde, at Kuglerne tog en fejl Retning. Saaledes kom der en Dag en Kanonkugle og ramte Peder Severinsens Port, dog uden at gøre Skade.

¹ Both: Kongeriget Danmark I S. 105.

² Dr. H. F. J. Estrup: Tygestrup som det var og som det er S. 8.

³ H. V. Clausen: Fra Holbæk Amt.

Oppe paa Robbehøv (Alleshaves højeste Punkt, 19 m), blev der hejst advarende Signaler til Priserne inde i Vigen og til Vagtmandskabet. Naar Englænderne saa det, skød de derop med Kanoner, Kuglerne gjorde imidlertid ingen Skade, og Beboerne samlede dem op og brugte dem til at male Klipfiskesennop med.

Saltbæk Vig afsatte lidt Østen for „Kaltredgaarden“ en Bugt, der gik mod Nord, og som dækkede den nuværende „Storemose“s Flade. Denne Bugt endte oppe paa vores Jord. Graver man ned under Mulden, findes Strandsand, Skaller m. m. Her har i Stenalderen sikkert været en Boplads, thi naar en bestemt Ager pløjes, findes der altid forarbejdede Stenredskaber. Et Sted fandtes 6 kæmpemæssige Økser, der laa i Række ved Siden af hinanden. Paa et andet Sted i Nærheden laa Side om Side en meget smukt forarbejdet Stridsøkse og en almindelig Økse. I enkelte Fund er der fundet en Stendolk, en stor, smuk Økse samt flere store Økser, Magen til de seks. Fader mente, at Marken havde nok været et „Offersted“, et Sted, hvor man henlagde Gaver til Guderne. Grave er der ikke, og en systematisk Undersøgelse med Gravning o. s. v. har aldrig bragt noget for Dagen.

Saltbæk Vig sendte endnu en Bugt mod Øst, nemlig Arnakkebugten. Den gik over Landevejen ved Mejeriet, fulgte hovedsagelig „Hovedgrøften“s Løb og gik omtrent op til „Blaurbjerggaarden“s Jord. Inde i det inderste af denne Bugt videde den sig lidt ud paa „Torpelund“s Jord (ved Broen der fører Eskebjergvejen over Hovedgrøften) og gik mod Syd. Fra denne Bugt og til Storemosebugten var kun et smalt Stykke, og det var i gamle Dage den eneste landfaste Adgang til Kaltred og den Del af Torpe, der ligger udenfor „Byen“. Jorderne var den Gang, som nu, sandede og

daarlige. Den totale Mangel paa Gravhøje og Fund viser, at de var ikke beboet i Oldtiden. Kun inde paa Torpelunds Jord ved den heldige Beliggenhed mellem de to Vande, boede der Stenalderfolk.

Ved Korsvejen lidt Vesten for Torpelund laa der ved Smedien to Langdysser, een paa hver sin Side af Vejen, der gaar til Værsløv. De laa paa en lille Høj, der hed „Lovhøj“, og saaledes har den vel heddet, lige siden der i gamle Dage blev lavet Love paa den og Forbryderne dømt. Østen for Gaarden ligger „Galgebakken“, og der blev de dømte Forbrydere henrettet. Norden for Gaarden ligger „Barnet“¹, Bakken er nu beplantet med Graner. I denne Bakke fandtes en Grav, der var sat af smaa runde Sten, og i denne fandtes der en Broncesynaal og en Bronzeknep.

Mellem Lovhøj og Gaarden ligger, lige op til Landevejens søndre Side, en lille Højde, der blev gravet ud, da jeg var Barn. Der var i denne, saavel som i den et Par hundrede Alen sydligere liggende Højde, kun to store, stensatte Grave, men der var ingen Redskaber. Nede i det lave paa den nordre Side af Eskebjergvejen var der ogsaa en Dysse paa omtrent flad Jord. Heller ikke i denne fandtes der noget, til trods for Faders meget omhyggelige Undersøgelser. (Al den Jord, der var i Gravene, blev rystet gennem et Sold).

I Lavden paa den søndre Side af Eskebjergvejen, der hvor den omtalte Havbugt var, fandtes der ved Dræningsgravning i den tørveagtige Jord Hovedskaller, Kæber, Flintredskaber m. m. Da mine Forældre kom hertil, var dette Areal oversvømmet med Vand, hist og her stod et enkelt Træ, lidt længere Øst paa var der en lille Højde, der af de gamle kaldtes: Jens Jensens Holm, et Bevis paa, hvor højt Vandet i Virkeligheden er gaaet

¹ I Vallekilde Sogn ligger en Bakke af samme Navn.

op. Vejen fra Eskebjerg til Vørslev gik i gamle Dage cirka 50 Alen længere vestpaa over Hovedgrøften, den gik da ikke, som nu, vesten, men østen om Torpelund.

Øst og Nordøst for Torpelund ligger fire store Bakker. Den ene ligger paa Gaardejer P. Niensens Jord og hedder „Blaurbjerg“. Den anden Sydvest for Eskebjerg paa Gaardejer Anders Sørensens. Den tredie og største er Eskebjerg Bakke. Den hed tidligere „Bavnen“, fordi der i Ufredstider blev tændt Advarselsblus paa den. Den fjerde og sidste Bakke ligger paa „Højgaard“s Jord og kaldes „Brandhøj“.¹

I gamle Dage havde disse fire Bakker helt andre Navne. De hed da i ovenstaaende Rækkefølge: „Poppe-rine“, „Poppelranse“, „Kalle-migstandse“ og „Klodsmand“.²

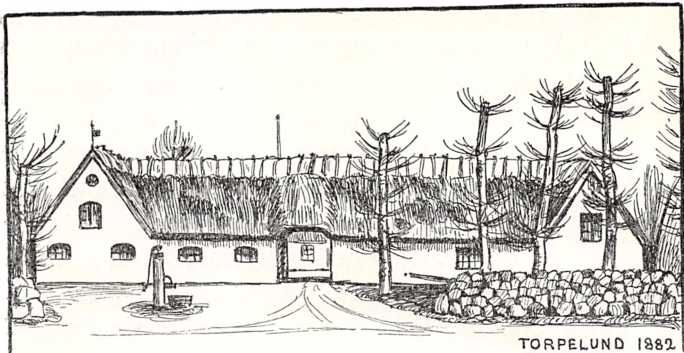
Sognet har været tæt befolket i Stenalderen, idet der har kunnet paavises ikke mindre end 150 Kæmpehøje.

*

Mine Forældre ankom til Torpelund den 7de Juni 1865 — Dagen efter Bryllupet i Sandby. Den tidligere Ejer, som Fader havde købt Gaarden af, havde solgt den for at der skulde være cirka 100 Tdr. Land til Gaarden, men, som det ved Opmaaling mange Aar efter viste sig, var der knap 90. Manden havde ganske simpelt snydt Fader de 10 Tdr. Ld. fra. Han havde ogsaa fjernet alt, hvad der havde den mindste Værdi, selv Sømmene var trukket ud af Væggene. Da han ogsaa vilde tage Kosten, satte hans Kone sig imod det: „Der

¹ Nu er der bygget Vandværksbeholder ovenpaa den smukke Høj. Det burde forbydes ved Lov at lave Vandværksbeholdere ovenpaa Kæmpehøjene, noget, der finder Sted i stedse større og større Antal.

² Alle disse Bakkenavne skyldes den gamle Marie Lars Jensens, hvis Forfædre har været knyttet til Torpelund siden 1801, da Gaarden blev udskiftet. Hun fortalte, at Bakkerne altid havde heddet saaledes, men at Folk nu var blevet for moderne til at kalde dem ved de gamle „hedenske“ Navne.

Tegning af Ove Rützou.

skal dog idetmindste være en Kost til den ny Kone“. Med Kvægbesætningen var det ikke bedre bevendt, den var angrebet af Lungesygdomme — og hvad hjalp saa alt dette ham, han endte dog i den yderste Fattigdom.

Gaarden var bygget 1801, efter Udskiftningen. Før denne laa den inde i Torpe. Stuehuset var ligesom gravet i Jorden og laa saa lavt, at man traadte et Trin ned, naar man gik ind ad Gangdøren. Naar det regnede stærkt, var der en vis Ængstelse for, at Vandet ude fra Gaarden skulde trænge ind i Gangen, og i lange Tider kunde der staa saa meget Vand i Kælderen, at Moder og Pigerne kun kunde færdes dernede ved Hjælp af nogle Brædder, som de sejlede omkring paa. Der var uhyggeligt dernede, halvmørkt var der, og i Krogene listede Firbenene omkring. Kom der nogen derned og forstyrrede Stilheden, lød der en hel Mængde Plask omkring i Vandet; det var Frøerne, der stak tilsøs.

Lejligheden var kun lille. To Stuer samt Forældrenes Soveværelse og Barnekammeret, det var det hele, jo, saa var der et Gæstekammer, men det taltes ikke med, da det „spøgede“ der. De Gæster, der laa i det afsides Værelse, var ikke glade, for der var nu „noget“,

og de har sikkert mindedes nogle „Gæstekammerhistorier“, der var meget paa Tale den Gang.

I Dagligstuen, der ogsaa var Spisestue, bestod Møblerne af en gammel gul Ahornssofa, hvis Endestykker bestod af Tremmer, et gultmalet Fyrretræsbord, en Skrivepult, Hjørneskab, Tørvekasse, Kommode og et Par Stole ved Bordet. Paa Væggene var der to „Stykker“, forestillende Fr. d. 7 underskriver Grundloven, og den oldenborgske Kongerække. Over Sofaen, paa Pillen mellem Vinduerne, et højt Mahognispejl med gul Indlægning. Pibebrædt med Faders mange Piber, hvoriblandt en (med et Skovlandskab paa Hovedet, hvor man saa en Jæger nedlægge en Kronhjort), var den fineste og Faders Yndlingspibe. Paa den anden Side Døren var et af de lange Barometre, der kunde vise „Jordskælv“ og „Lissabon 1755“.

I Øverstestuen var Klaver, Sofa, Bord, Mahognisekretair, Rørstol, Blomsterbord, Nodereol og Mahognispillebord samt de gamle smaa Stole, der er over 100 Aar.

Der var ikke megen Komfort, og dog var der, det syntes ihvertfald vi, der er opvokset der, meget hyggeligt. Hvad gjorde vel det, at der lød et Plask i vores Mad, naar vi sad og spiste til Middag, og det saa viste sig at være en tyk, fed, tommelang Træorm, der var faldet ned fra Bjælken ligeover, eller at der lød et Brag, efterfulgt af et Vræl, og man da saa et Ben, iført blaaagtig Strømpe med hvid Taa og Hæl komme ned gennem Loftet, det var jo kun Karlen Peder Sørn, der ved at gaa hen over Loftet med en Tønde Sæd var traadt igennem de skrøbelige Brædder.

I Udlængerne var det paa ingen Maade bedre. Væggene var daarlige. Have var der ikke noget af, kun en lille Tørvegrav og nogle Asketræer. Med Jorden var

det heller ikke bedre bevendt. Paa de højere beliggende Jorder svedes Sæden for det meste af hvert Aar, og paa de lavere stod der Vand.

Jorden var saa daarlig, at der kun høstedes et Neg paa en Skaar fra Gaarden til Korsvejen.

„Da vi kom herud“, siger Moder, „var Din Fader meget ked af, at vi skulde bo her, det var et daarligt Bytte, sagde han. Jeg selv var ikke ked af det, da jeg ikke brød mig om Sandby og aldrig har brudt mig om den.“

Der var nok at tage fat paa for Fader. Han gav sig straks til at nivellere og draine alle de lavere Jorder, og dette førte igen andre Arbejder med sig, saasom at fylde de store brede Grøfter eller køre Grus paa Mosearealerne (alene en Vinter blev der kørt 1363 Læs Grus og Mergel paa Mosen). Disse Opfyldningsarbejder gentoges Aar efter Aar, det kostede meget Arbejde og mange Penge, men der indvandt ogsaa til Agerbrug store Stykker af sur, svovlet og ufrugtbar Jord. Den øvrige Jord forbedrede Fader ved at paaføre den store Mængder Gødning, og i den absolut sandede og uforbederlige Jord saaede han Lucerne (som iøvrigt Lars Hansen i Allehave har Æren af at have indført i Sognet). Nogle af de andre Gaardmænd lo ad Fader og sagde: „Lucerne, ja den ser smænd pænn nok ud, men der er bare ingen Næringsværdi i den“.

Da Fader havde gjort Gaardens Bygninger istand og faaet Markerne i gødningskraftig og kultiveret Stand, tog han fat paa Haven. Han vilde saa gerne have en stor Have, der kunde erstatte ham Skovene ved Jyderup, som han savnede saa meget.

Rundt om Tørvegraven blev der afgravet Masser af Læs Jord, derved fremkom der en ret stor Dam, og ude i den blev der lavet en Ø, hvortil en Bro førte. Hvid-

tjørn, Rødtjørn, Syrener, Sneboller og Guldregn spejlede sig i Vandet og langs med alle Gangene i den omtrent 2 Tdr. Ld. store Have var der højstammede Roser. Der var alle de sjældneste Træer og Buske, der var til at faa, de blev hentet paa Skibsbroen i Holbæk og var vistnok indforskrevet fra Udlandet af den meget dygtige Gartner, der anlagde Haven.

Fra Torpelunds Have (i Halvfemserne).

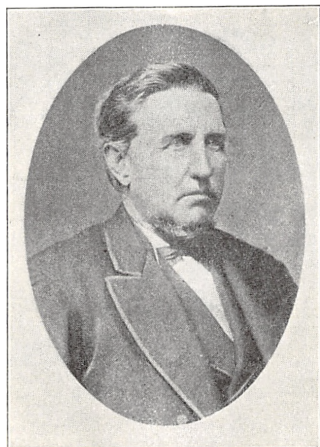
Tegning af Marle Olsen.

Da Haven endelig var færdig, var den ogsaa smuk, men der var selvfølgelig dem, der var gale over det store Arbejde, der var nedlagt deri, det lignede ikke noget med saadan en Have til en slet og ret almindelig Bondegaard.

Landmand i Ordets bogstaveligste Forstand var Fader ikke. Det er man ikke med hans Interesser. Han elskede Jagt, og da han omtrent var den eneste Jæger paa Egnen, havde han Tilladelse til at gaa overalt. Følgen var, at han næsten altid var paa Jagt, og da han tilfulde kendte Vildtets Færden og Levemaade, vidste

han ogsaa, hvor han skulde opsøge det, og hans Skud fejlede aldrig.

Fader interesserede sig dog mest for Musik. Da mine Søstre var en fem—seks Aar, anskaffede Fader sig et Klaver og lod dem lære at spille, og han fik snart lært dem at accompagnere til de gamle Danse. Hans Forraad af disse var udtømmeligt, og han havde en

Fader (c. 1880).

Moder (c. 1880).

saa blændende Hukommelse, at han spillede dem alle udenad, saaledes som han havde lært dem af sin Fader og saa fremdeles lige tilbage til Tipoldefader Jørgen Rasmussen i Torbenfeldt (1765). I de sidste Par Aar har min Søster Christiane og jeg skrevet over 1000 af disse gamle Danse op, et Resultat, som vi ikke kunde have naaet uden Moder, der har husket Dansene saa godt, at hun har kunnet synge dem for os.

Efterhaanden som Søstrene, særlig Christiane, voksede op og kunde magte større Opgaver, begyndte Fader at spille Sonater, og af dem holdt han mest af Beethovens og Kuhlaus.

Da mine Søstre rejste til København, spillede Fader med Fruerne paa Omegnens Herregaarde. Han holdt mest af at spille med den talentfulde og gennemmusikalske Fru Lange paa Løjtvedgaarden.

I Sommerferien havde mine Søsken deres Musikvenner og Bekendte med herude. Det var noget, Fader kunde lide, for saa spillede de Sonater o. s. v. om Dagen og om Aftenen Whist. Af alle dem, der kom, holdt Fader mest af Kammermusik Peder Møller, der indtog lige saa meget ved sit jævne og ligefremme Væsen som ved sit fuldendte Spil.

Her er en Fortegnelse over en Del af Faders Noder, de giver, omend kun ufuldkommet, en Art Overblik over Udviklingen i en vestsjællandsk Bondes Spil, samt hvorvidt han var naaet uden nogen som helst Uddannelse.

Bendel: Liebegruss.

- » Gute Nacht.
- » Souvenir d'Honqrie.

F. David: Op. 30 Nr. 1. Scherzo.

- » — » 2. Erinnerung.
- » — » 3. Mazurka.
- » — » 4. Tanz.
- » — » 5. Kinderlied.
- » — » 6. Capriccio.

Anton Rée: Souvenir d'Haydn.

Straus Album — Dansene.

Jausa: Der junge Opernfrend.

Verdi: Der Troubadur. (Potpourri für Violin und Piano von Ferd. Gumbert).

Gounod: Faust. (Potpourri von H. Mendel).

H. Wieniawski: Andante. (Op. 7).

Franz Schubert: Duos pour Piano et Violon. Vol. II. Op. 159, 160-162.

Fr. Kuhlau: Trois Duos Brillants Violine et Piano Op. 110 Nr. I, II, III.

Haydn: Sonaten für Pianoforte und Violine (v. F. David). 8 Sonater.

C. M. von Weber: Sonaten für Pianoforte und Violine (v. F. David). 6 Sonater.

Schubert: Sonates et Rondeau brillant pour Piano et Violon. Op 70.

Sonate D-Dur, A-Mol og G-Mol.

Fr. Kuhlau: Sonata. Op. 33.

Mozart: Larghetto.

- » Adagio.

» Symfonie. G-Mol, D-Dur, Es-Dur, C-Dur. (Klassische Simfonien und Kammermusik für Piano und Violine übertragen von Fried. Hermann).

Mozart: Quartette I D-Mol II, III.

• Quintett I G-Mol, II D-Dur, III A-Dur. (Für Clavier und Violine arr. Fried. Hermann).

Mozart: 18 Sonates pour Piano & Violons.

Beethoven: Op. 20. Septett.

• 10 Sonaten für Piano und Violine. (Ferd. David).

• Quartette. Op. 18 Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6 für Clavier und Violine arr. von Fried Hermann.

Fader havde mange Bøger, og han læste meget. Han interesserede sig mest for Biografi, Danmarks og Verdenshistorie (specielt Napoleonslitteratur).

Han satte alt for stor Pris paa at være en fri Mand med Jagt, Læsning og Musik, til at han skulde bryde sig om offentlige Hverv. En Gang skulde han være Sognefoged. Herredsfogden og flere andre var herude fra Kallundborg, men Fader vilde ikke og spillede en hel Komædie, lod, som om han ikke kunde skrive, og da han tilslut skulde skrive sit Navn under et eller andet, blev det „med paaholden Pen“. Herredsfogeden forstod godt Faders Standpunkt og morede sig kosteligt. Fader blev saa fri, og der var jo Hundreder af Hænder om det ledige ærefulde Hverv, et Hverv (Sognefogedbestillingen), der endog en Gang blev budt op i 50 à 100 Kr. af to lige tossede embedsjagende Mænd. Saadant kan lade sig gøre i Tider, hvor hvert andet Menneske render rundt med en Sognefoged, Sogneraadsformand, Mejeriformand eller endog en lille Rigsdagsmand i Maven, alle benyttende sig af samme „Sesamnøgle“, der i vore Dage er saa god til at lukke alt op og allerede har aabnet Vejen for mangan aandelig Undermaaler og Stympet, nemlig:

„At bukke for de store, naa lad gaa,
det er en Høflighed, jeg kan forstaa.
Den kan man sige skyldes Standen,
om ikke Manden.

Men lægge sig paa Maven for de smaa
 og lyve dem al mulig Storhed paa,
 og krybe for ved Kravlets Gunst at naa
 en Formands- eller Straamandspost ved Banden
 nej fy, ja lige rent ud: fy for Fanden.“

Dette lille Vers af Erik Bøgh satte Fader stor Pris paa, og han citerede det ofte.

I den gamle Gaard blev der vundet en Mængde Tvist, hvoraf der blev vævet Lagenlærred. Det var mine Brødrers og mit Arbejde i de lange Vinteraftener. Naar Moder havde god Tid, eller naar Fader var borte, kom hun og hjalp os, og saa vandt vi alle fire, Nøgle paa Nøgle, og Tiden gik let, thi Moder fortalte enten Historier eller sang Viser. Foruden de, der allerede er meddelt, sang Moder:

„Stine, hvad skal det betyde“.

Sti - ne hvad skal det be - ty - de at Du saa - dan

pynter Dig. Vil Du ej mit Raad ad - ly - de, smukt Du burde

føl-ge mig. Skal Du hen at se til Hans

for at I kan faa en Dans. Tra la la la la la

la la la. Tra la la la la la la la.

Stine gik at Mælken hente
 og tillige at se sin Hans.
 Og Madammen heftig skændte
 over Piger, Mandfolk, Dans.
 Piger se Jer her i Spejl,
 Dans var altid Stines Fejl.
 Tra la la la o. s. v.

Det hændte af og til, at Byens Stadsmusikant Per Tuemose, aflagde Gaarden et Besøg med sin Violin. Per boede i et af vore Huse nede i Tuemosen. Hans Kone lignede fuldstændig en Heks, lille og krumbøjet som hun var, Per Tuemose selv var rødilla i Ansigtet. Næsen, der ustandselig dryppede ned paa Violinen, naar han spillede, var blaa. Sprang der en Streng, sattes en

Sejlgarnsstrop i forneden. Han yndede at holde oppe midt paa Buen, der var ualmindelig sort og fedtet, saa den Tone, han frembragte, var jo derefter, dertil kom, at han traadte kraftig og lydelig Takt med Træskoen. Hans Yndlingsnummer var følgende Klinkevals:

The musical score consists of six staves of music in 3/4 time. The first five staves show a continuous melodic line with various rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests. The sixth staff features two trills, labeled '1 tr' and '2 tr', each followed by a double bar line and a repeat sign.

Naar han spillede den, løb Temperamentet af med ham, saa han kom lidt for højt i „Obligaturen“, hvilket førte til de mest overraskende Modulationer. Han spillede den saa falsk, at F.-Dur efterhaanden næsten blev til Fis-Dur, hvor det løse E jo gjorde god Virkning.

The musical score consists of a single staff of music in 3/4 time. The melody is written in a key signature of one flat (B-flat). It features a series of eighth and sixteenth notes, with a trill (labeled 'tr') at the end of the piece.

Gaarden brænder.

Efter mange Aars taalmodigt Arbejde med den daarlige Jord, Nyanskaffelser og Reparationer paa Gaarden, var det hele kommet i en saadan Gænge, at Fader kunde begynde at se Frugterne af sit Arbejde, men da skete der noget, der for mange Aar fuldstændig lammede Bedriften. Gaarden brændte, og den var saa lavt assureret, at Fader fik et Tab paa mange Tusind Kroner. Netop det Foraar, Gaarden brændte, havde Fader bestemt, at Assurancesummen skulde sættes betydeligt op. Der var kostet alt for meget paa den gamle Gaard, og det vilde koste alt for meget at opføre en ny, til at det kunde gaa an at udsætte det længere. Gang paa Gang sendte Fader Bud til Vurderingsmændene om at komme, men der var bestandig noget ivejen for dem.

Det var sidst i Maj 1892. Fader tog ind til Kong Christian den 9.s Guldbryllupsfestligheder, og Moder benyttede saa hans Fraværelse til at faa gjort hele Huset i Stand, thi det var ikke nemt, naar Fader var hjemme, da han som ældre sad meget inde og spillede. Naar der for Eks. skulde vaskes Gulv, maatte Moder under et eller andet Paaskud se at faa listet Fader ned i Kostalden — blot et Kvarters Tid, og saa fik Moder en 2—3 Piger ind og vaske Gulvene, men der var saamænd ikke gaaet mere end et Par Minutter, førend Fader kom igen og tittede ind af Vinduerne, om han nu ikke kunde komme ind til Noderne.

Hele Huset blev som sagt gjort i Stand. Skorstenene blev fejede og rensede, der blev kalket, skruppet og skuret, malet og ferniseret over det hele. Karlene malede Vognene op, gjorde Gaard og Have ren, alt skinnede og var saa smukt, og Moder glædede sig meget til, at Fader skulde se alt dette.

Fader kom hjem sent Lørdag Aften, og han var saa

dødstræt af at rende rundt og se paa Stadsen inde i København, at han straks gik i Seng. Vi glædede os saa meget til den efterfølgende Dag, der var en Søndag, for saa skulde vi jo høre om al Guldbryllupsstadsen.

Men det blev langt anderledes, end vi havde tænkt os.

Søndag den 29. Maj om Morgenen begyndte det at tordne. Skraldene kom nærmere og nærmere. Vi stod op og gik udenfor Gaarden. Udad Klouby til væltede der Røg op paa to Steder: „Bare ikke jeg bliver Nr. 3,“ sagde Fader, og næppe havde han sagt det, førend Lynet slog ned i Gaarden. De tre sammenbyggede Udlænger var i et Nu omspændt af Flammerne, og det var ganske haabløst at forsøge at redde dem. Heldigvis var de fleste Kreaturer paa Marken, og der brændte intet levende.

Moder fortæller: „Jeg gik inde i Stuerne og begyndte at samle lidt sammen. Der var saa megen sort Røg, der af Vinden blev slaaet ned i Gaarden, at jeg ikke kunde se de brændende Udlænger. Pludselig lød der et Brag, det var hele Gavlvæggen, der blev slaaet ind, og gennem Hullet kom der nogle Mænd, som slæbte Klaveret den Vej ud (det blev iøvrigt ødelagt af Varmen). Gaarden var omtrent med det samme et eneste knitrende og flammende Baal, men Stuehuset blev ved at staa, tiltrods for at det ogsaa var tækket med Straa og laa saa tæt op af de andre Længer, at der kun var en Laage imellem. Alt, hvad jeg reddede, satte jeg i Sovekammervinduet, der vendte ud til Haven. Det ærgrede mig saa meget, naar jeg endelig havde faaet baaret en Stabel Tallerkener hen i Vinduet, at se de nervøse, forfjamskede Mennesker, der vilde være med til at redde, tage hele Stabelen og kyle den hen i Græsplænen sammen med Kakkelovsdele, Skilderier, Dynner o. s. v. Der var et frygteligt Virvar ude i Haven, hvor Folk gik og

vadede i alt muligt Husgeraad, medens alle de reddede Svin (ca. 100) fo'r forvildede omkring i Haven og paa Marken.

Det var, som om Stuehuset ikke kunde brænde, og de Folk, der var kommet for at se paa Branden, begyndte at blive utaalmodige.

„Kan den gamle Smadderkasse da ikke brænde,“ raabte de, men den gamle Bygning vedblev at trodse Ilden. Oppe paa Tagrygningen sad der et Par Mænd, der med det største Heltmod ustandseligt hældte Vand paa.

Til sidst lykkedes det dog Ilden at faa fat, og det med en vældig Kraft, men da var ogsaa alt reddet, ganske vist i mere eller mindre ødelagt Tilstand. Da jeg kom hen til Vinduet med noget af det sidste, stod din Fader dér, han tog mig da om Livet og trak mig ud af Vinduet. Paa denne sørgelige Maade forlod jeg for sidste Gang det gamle Hjem, men da stod ogsaa hele Taget i lys Lue.

„Af Vejen for Sprøjten!“ raabte Folk. Aa, hvor den raslede, peb og skramlede. „Ded æ Sprøjten fra Bregninge!“ „Du kommer bav etter mæen!“ lød det rundt omkring. De tre Længer var brændt, og Stuehuset, som maaske kunne have været reddet, hvis den var kommen straks og havde været i Orden, brændte over det hele. Det var ganske haabløst, men sprøjtes skulde der, det byder Loven:

„Kom hering i Haven mæen,“ brølede en af dem, der havde noget at sige.

Kusken drejede Hestene, men de var ikke til at faa ud af Stedet. De var bange for Ilden: „Saa slaa dog de Krikker, a vi ka komme frem.“ Og Kusken rejste sig op i Sædet, samlede Tømmen og slog af al sin Magt

med den yderste Ende af den ned paa de arme af Skræk skælvende Heste.

Det hjalp. De sprang frem, men saa kraftigt, at Skaglerne sprang: „Saa trækker vien,“ og alle de gæve Brandmænd fo'r hen og skubbede paa.

„Ded æ vel hels nok bedst, a vi taer den (Ilden) herfra,“ sagde en af de Mænd, der betjente Sprøjten. Og saa holdt de stille med den lille Sprøjte midt ud for det store flammende Stuehus.

Saa begyndte de at pumpe efter Tælling: „En, to, trej aa hiv!“ Det lød skam taktfast og godt nok, men der kom bare ikke en Draabe Vand.

„Va Faen er der i Vajen mæen? den plejer sku hels nok a ku gi Vand,“ bandede han, der ledede Sprøjte-manøvren, „prøv aa smør hende mæ „Olle“.“

Den blev saa smurt. „Straalemesteren“ rette Sprøjterøret lige mod Ilden i Sovekammeret og raabte:

„Saa ka vi igen, ve dut tælle for, Jens Peder Jørn?“

„Jo, ded ska je smænd gerne, hvis a ded hels ka gøred, En to trej aa hiv!“ Og alle trak i Pumpeværket, som om de skulde sprænges, men der kom stadigt ikke en Draabe Vand. Saa var der een, der sagde:

„I ha vel itte glemt aa komme Vand ien?“ De tittede saa ned i Beholderen — ikke Spor af Vand. Ovenpaa det lød der jo en skraldende Latter.

„Ja, saa ka je sku bedre begrived,“ sagde Sprøjteførereren, der var stolt af Sprøjten, „for den plejer hels alder a gøre sej obsternasig.“

Der blev hentet Vand nede fra Haven og fyldt paa Beholderne, og saa tog de fat igen med deres: „En, to, trej aa hiv!“ Nu kom der skam Vand, Masser af Vand, det sivede, spruttede og sprøjtede ud af en Mængde smaa Huller paa Slangen. Alt, Dyner, Husgeraad og

Folk blev oversprøjtede, det kan nok være, de ordentlig hoppede og sprang omkring mellem alt Porcellænet. Aa, hvor var de dog gale, men de, der stod længere borte, morede sig jo kosteligt.

Reserveslangen skulde jo nu i Brug, men da de ikke kunde finde den nogen Steder, endte det med, at de blev enige om, at der vel aldrig havde været nogen.

„Vi ka vist lisaagodt køre hjem, ikke sandt, Jørn Hansen? Du staar jo for'ed. Overfor ded Buel æ der skut noed a stille op.“

„Ja, ded ka I smænd godt, Folk. I har jo gjort Jer Pligt, som Loven byder.“

Efter at Folkene havde været nede og drikke af Ribsvinankeret og taget dem en frisk Skraa, raslede Sprøjten sejrstolt af igen.“ Saa vidt Moder.

Om Aftenen var hele Gaarden kun en rygende Dynge, men nede i den halvmørke Haves Gange gik Fader og Moder med hinanden i Haanden frem og tilbage — frem og tilbage —.

Der var flere, der tilbød os Bopæl, deriblandt Andersen paa Torpegaarden, og da det var saa nær ved, tog Fader mod det gæstfri Tilbud. Andersen kom ud og hentede os i Vogn, og derinde var vi saa i de otte Dage, det varede, inden et lille Hus, der ikke var brændt, kunde blive færdig til os — Karlene boede oppe paa Svinehusloftet. Inden Huset var gjort beboeligt, havde Pigerne maattet lave Maden ved et lille Ildsted, der var indrettet ude ved et Gærde. Det var jo nemt at gaa hen i Ruinerne og tage nogle forkullede Stykker Brænde og fyre op med, men blot det blæste en lille Smule, røg der Støv, Sand og Grus ned i Maden. Det var derfor en hel Festdag, da Køkkenet i det lille Hus blev taget i Brug.

De fleste af Egnens Folk hjalp os med at køre Mur-

sten og Materialer til den ny Gaard, noget Fader var meget taknemlig over, da alle vore Vogne og Seler var brændt.

Søndag den 2. Oktober flyttede vi ind i det ny Stuehus. Den samme Dag skulde min Broder Hans konfirmeres, saa der var jo frygteligt travlt med Indflytningen, Madlavningen til Gæsterne o. s. v.

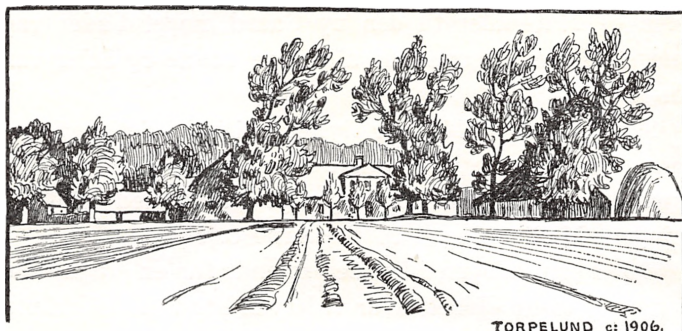
Om Formiddagen blev der spændt for en Vogn, der kørte op foran Huset, hvor vi havde boet. Alle Karlene og Pigerne krøb op i Vognen og satte sig til „Borgeleje“, saa slog Forkarlen et mægtigt Piskeknald, og saa gik det i fuld Trav ned foran det nye Stuehus, hvor Fader stod i Gangdøren og modtog dem med Musik.

Fader vilde gerne gøre et Gilde for alle de mange Mennesker, der paa en eller anden Maade havde hjulpet os efter Branden, og henimod Jul kørte han saa rundt og indbød de Mænd, der havde hjulpet os, til at komme her med deres Familie den 21. Decbr.

Der blev til Gildet slagtet 3 Svin (741 Pd.) og en Kvie (240 Pd.), og deraf blev saa lavet store Stege, Frikadeller o. s. v. Af gamle endeløse Regninger kan sees, hvilken enorm Mængde Kolonialvarer, der blev brugt ved denne Lejlighed.

Det var morsomt, da alle de mange Vogne begyndte at køre ind i Gaarden, og der var snart samlet cirka 300 Mennesker. Der var dækket i alle Stuerne, og da Maaltidet var forbi, begyndte Dansen i Vognporten, hvor der var lagt Gulv, og Væggene pyntede med Flag, Grangrene o. s. v.

Musiken udførtes af fire Musikere fra Kallundborg. Og saa gik det da i idel Lystighed hele Natten med Mad, Dans, Kortspil og Kaffe. Først Kl. 6 næste Morgen tog de sidste Gæster hjem.

Tegning af Ove Rützou.

TORPELUND c: 1906,

Efter Faders Død, der indtraf i 1901, samme Klokkeslet, Dato og Maaned, som da Lynet slog ned i Gaarden, begyndte min Broder Johannes, der dengang var 16½ Aar, at bestyre Gaarden for Moder. Han tilkøbte 40 Tdr. Ld. „Hedelod“ og lod en Del af den beplante, saaledes at der nu hører cirka 15 Tdr. Ld. Plantage til Gaarden.

Og saa er der ikke mere at fortælle — Resten tilhører Privatlivet.

Skoleundervisning.

I Begyndelsen af det nittende Aarhundrede var der ingen Skole i Alleshave. Børnene derude fik kun den Undervisning, en gammel Fisker kunde give. Han fik ikke anden Løn end den Mad, Børnene levned.

De, der levned mest, gjorde han sig mere Umage med, og han var i det hele taget bedre mod dem.

Senere gik Alleshavebørnene op til Eskebjerg, men omkring 1834 ansøgte Beboerne Cancelliet om at faa egen Skole i Alleshave, hvilket ogsaa bevilgedes.

Det var i det hele taget, selv op mod Nutiden, sløjt med Skoleundervisningen, især de Steder, hvor Læ-

rerer selv havde Avlingen. Børnene i Alleshave blev saaledes i sin Tid sat til at luge Roer, skære Hakkelse, hjælpe „Madammen“ med at pille Ribs af, muge Stald og tage Stak ind.

I en af Byerne herude var der i Firserne en lille hjælpeløs Degn. En Gang, da en stor og kraftig Dreng skulde have Klø, og Læreren paa god gammeldags Manér tog Drengens Hoved ind mellem sine Ben for at give ham en Endefuld, rejste Drengen sig pludselig op med Læreren ridende paa Ryggen af sig. Han marcherede nu Skolen en Gang rundt med Læreren, medens han raabte: „Hyp, Hyp, Hyp!“ Aa hvor Børnene lo, naar de vendte Ryggen til. Drengen indlagde sig ved dette vovelige Experiment en saa stor Fortjeneste, at han fra det Øjeblik var højt hævet over alle de andre Dreng og Genstand for alles Beundring. Snart var der en anden af de store Dreng, der tog Mod til sig for om muligt at slaa Recorden, og en skønne Dag, Læreren gik ned ad Midtergangen, fo'r Drengen bagfra ind mellem hans Ben, rejste sig op med ham paa Skuldrene, og saa gik det hele Skolen rundt i Galop, medens Drengen raabte: „Hyp, Hyp, Hyp, se hvor han kan trave, han er jo en ren Væddeløber, Hyp, Hyp, Hyp.“

En anden Gang tog en stor Dreng Degnen, puttete ham ned i Brændselskassen og lagde Laaget over ham. Læreren straffede ikke disse Dreng, han var vist bange for, at det skulde komme ud blandt Folk, saa han skulde blive til Latter.

Kirkelige Forretninger.

Var Forholdene i de Tider sløje i Skolerne, stod det paa ingen Maade bedre til, naar Degnene, der ogsaa blev kaldet „Aspiskere“ (Endepiskere), indfandt sig i Kirken for at lede Kirkesangen.¹

Der var som Regel fire Degne i Kirken til at lede Sangen. To og to sad de sammen i de to „Degnestole“, der var paa hver sin Side af Kordøren.

Degnen A holdt paa de nye Melodier, medens Degnen B, der var en ældre Mand og stor Original, holdt paa de gamle Melodier. Da Salmesangen skulde til at begynde, sætter de lige paa een Gang begge i, hver med sin Melodi. A, der trak Mundvigen skævt ned til den ene Side, naar han sang, havde den kraftigste Stemme, og fik derfor Størstedelen af Menigheden med sig, han fik ogsaa alle de halvdøve Koner, der havde en bestemt Plads i Nærheden af Prædikestolen, over paa sit Parti. Han var nemlig den eneste, de kunde høre. Det var mere end B kunde taale. Noget maatte der gøres. Rustet med et langt strikket Uldtørklæde, bundet to Gange om Halsen og op om Hagen, og med de to fryndsede Tørklædeender flagrende efter sig, fo'r han ud paa Kirkegangen, iført et Par kæmpemæssige Sivsko og med Bælgvanter paa. (Dette er om Vinteren, og der var jo aldrig Varme i Kirken.) Han gik med en lang Skødefrakke, der var grøn af Alderdom, den var tillige skæv, hængte mere ned til den ene end til den anden Side, og ud mellem Skøderne stak nok saa indbydende en Pibespids med en stor grøn Kvast.

¹ Omkring 1860 søgtes indført nye Melodier. De gamle Degne, der ikke vilde lære ny Melodier paa deres gamle Dage, stred som Løver for at bevare de gamle Melodier. Denne Kamp førtes længst og sejgest paa Landet. I »Kallundborg Avis« for 1860 findes Avertissementer, hvori beklages, at Menigheden viser saa ringe Deltagelse i de Møder (Kursus), der har været afholdt paa Raadhuset hele Sommeren for at indøve de ny Melodier.

Han gik saa syngende ned ad Kirkegangen til dem, der sad nede i Taarnet, og mange istemte saa hans Melodi, især et Par ældre Koner, der altid sad ved Siden af hinanden, de overdøvede næsten hele Kirkesangen, naar de satte i med hver sin Toneart.

Degnen B snusede meget, og da han ofte skulde have „en Pris“, kom han tidt bag efter, naar der begyndtes paa et nyt Vers. Om det skyldtes Snue eller Snusen, skal jeg lade være usagt, men han tørrede sig bestandigt om Næsen med Haanden med Bælgvanten paa, og derefter tørrede han efter med et kæmpemæssigt rød- og hvidtærnet Lommetørklæde.

Var det meget koldt, gik han ud midt paa Gulvet og bankede Armene, saa det gungrede i hele Kirken. Den første Gang, Moder saa ham i Kirken, troede hun, at han var sindssyg.

En Sommerdag, da Kirkedøren stod aaben, kom der en Hund løbende ind, stillede sig op og gøede rasende ad Degnen. Først da Hunden kom ud (og Degnene holdt op at synge), blev der Fred.

Derefter gik den gode gamle Pastor Gregersen op paa Prædikestolen og talte mildt og forsonligt, kærligt og forstaaeligt, og Folk glemte Degnenes Kor.

Naar det dengang var saa sløjt med Lærerstanden, baade aandeligt og materielt, bliver der ligesom lidt Mening i det gamle Ordsprog: „Lidt er bedre end intet“, sagde Fanden, han aad en Landsbydegn.

*

*

*

Det paahvilede Præsterne at passe paa, at Børnene kun fik gode kristelige Navne, naar de skulde døbes. Det var da en yndet og spændende Sport at indgaa Væddemaal om, hvem der kunde give Børnene de mest tossede Navne og dog faa Præsten til at døbe dem. Ved

et saadant Væddemaal blev Sejerherren den, der fik Præsten til at døbe sin Søn med Navnene: Amandus Chrispus Polykarpus Mathisius Wulff von Witsz Flindt.

Han blev iøvrigt senere Toldkontrollør i Kallundborg.¹

I Sandby var der een, der var døbt „bagvendt“, d. v. s. med Efternavnene først, han hed: Svendsen Frandsen Hendrik Tommen.

Her var for 25 Aar siden en lille Pige, der hed: Gura Charlotte Vilhelmine Mekine Madsen.

Undertiden, især hvis det er „hellige“ Folks Børn, der døbes, føjes der et eller andet „bibelsk“ Ord til Navnet, som for Expl.: „Christifrida“ eller „Frygtgud“ (Mandsnavn).

„Offerpengene“, der jo udgjorde en Del af Præsterenes Indtægt, spillede selvfølgelig en stor Rolle for ham, og et godt stort Offer kunde for Expl. ved Begravelser gøre Underværker.

I en af Byerne midt i Amtet døde en stor Drukkenbolt. Da Broderen havde anmeldt Dødsfaldet til Præsten og skulde til at gaa, tog han sin Tegnebog op og lagde 20 Kr. paa Skrivebordet, idet han sagde: „Nu ingen Skoser, Hr. Pastor“. Og den døde fik sig saamænd en rigtig pæn Tale.

Et andet Sted meddelte en ung Mand sin Faders Død til Præsten. Da han havde Grunde til at tro, at Ligtalen over Faderen ikke vilde blive allerblidest, lagde han en Halvtredskroneseddelt paa Bordet, da han gik. Ogsaa denne Mand fik sig en Ligtale, der var det store Offer værd.

Naar Offeret spillede saa stor en Rolle, var det intet Under, at der opstod en hel Række Ordsprog derom:

„Sent fyldes Præstesækken“.

¹ Meddelt af Dr. phil. Dyrlund.

„Bundløs ligesom Præstesækken“.

„Præstesækken bliver aldrig fuld“.

„Naar det regner paa Præsten, drypper det paa Degnen“.

„Det er godt at være Præst i Paasken, Føl i Høsten og Bonde i Julen.“

I vor Slægt er Børnene som Regel opkaldt efter afdøde Slægtninge — efter Bedsteforældrene — Forældrenes Søsken, eller efter før afdøde Børn. Naar der ikke var nogle døde at opkalde efter (eller man havde faaet opkaldt dem) opkaldtes Børnene efter de levende, først og fremmest efter Bedsteforældrene. Naar Børnene opkaldtes efter afdøde Fædre, Mødre, eller efter før afdøde Søsken, var det, fordi man ligesom følte en Slags Trøst ved at give dem den kære afdødes Navn, ligesom følte, at den afdøde nu levede videre i den opkaldte. (Denne arvede ogsaa som oftest Ure, Ringe, Broscher o. l., der havde tilhørt afdøde.)

Disse Navneopkaldelser i vor Slægt gaar tilbage, saa langt vi har kunnet følge dem (1705). Kun i de yngste Slægtled brydes Traditionen.

I vore Dage er mange Mennesker bange for at opkalde deres Børn efter afdøde — de er bange for, Barnet skal dø (begge mine Brødre Hans, den sidste opkaldt efter den første, er døde). Det er en Tanke eller Tro, som er kommet i de sidste Aartier. En gammel Mand her paa Egnen havde et Barnebarn, der blev døbt med Bedstmoderens Navn — de døde begge —. Der kom saa atter et lille Barnebarn. Bedstefaderen var herovre i den Tid og sagde til Moder: „Aa, Gud give, den lille kunde faaet min Kones Navn, det kunde dog være dejligt — men det tør man jo ikke i vore Dage, man er bange for at opkalde de døde, thi saa dør den opkaldte ogsaa.“

Denne smukke Opkaldelsesskik er desværre stærkt paa Retur — nu er det Navne som Rosa, Lilly eller Viola, der er i Kurs.

Smaatræk fra Folkelivet.

I Halvfjerserne steg Priserne paa Landbrugsprodukterne meget betydeligt, dette medførte en ret pludselig Forandring af Levesættet.

Indenfor Arts og Skippinge Herreder var dette Fænomen særlig fremtrædende i det nordlige Hjørne, navnlig Byerne Alleshave og Sørslev.

I Alleshave var der fra gammel Tid Velstand, og Landbruget var der mere fremskredet end de fleste andre Steder, takket være en lokal Foregangsmand, gamle Peder Hansen.¹ Da saa Konjunkturerne hjalp til, blev Livet paa Gaardene derude lagt op i Proprietærernes Niveau.

Sognet havde en stout Bondebefolkning, dygtige, selvstændige Mænd, stejle Personligheder, der kun vilde, hvad de vilde, men hjælpsomme og gæstfri, Karaktertræk, som endnu er bevaret. Man gør sig ikke noget Begreb om den Gæstfrihed, der øvedes den Gang (1870—90). Enten var man borte eller havde fremmede. Den gæstfrieste Mand var Hendrik i Gommestrup.² Han græd af Glæde, naar der kom fremmede.

Moder fortæller: „Hendrik var en sjælden, hjertensgod Mand, rigtig Typen paa den gode, retsindige danske Bonde. Han var aldrig gladere, end naar der kom fremmede, især naar de kom bag paa ham. En Dag kom Din Fader og jeg uventet derhen, han kom da ud paa Trappen for at tage imod os, Vandet stod ham i Øjnene, og han var ved at græde af Glæde: „Sofie,

¹ Født paa Robbehøvsgaard i Alleshave 1805.

² Henrik Rasmussen Gudmandstorp † 18. Febr. 1874.

Sofie, Sofie,“ raabte han til Konen, „kom, skal du sikke nogle Tyve og Skurke, der er kommet kørende, uden at jeg har bedt dem, og vi, som endda har fremmede. Ja, ja, men kom saa af Vognen da.“

Næppe var vi kommet indenfor Døren, førend vi skulde have Mad — det var midt paa Eftermiddagen. — „Sofie,“ sagde han, kommer Du ikke snart med noget?“ Men han kunde saamænd ikke oppebie Svaret, fo'r ud og hentede en Dug, som han lagde paa Bordet, løb derefter op i Spisekammeret og hentede Brød, Smør, Æg og Ost, og var der noget ekstra, skulde han nok vide at finde det. Naar han saa havde slæbt alt det ind, der var i Spisekammeret, sagde han nok saa glad: „Saa, kom nu, her skal I se, lad os nu begynde at faa noget, I har jo kørt en lang Vej“

Farmoder Karen i Jyderup gemte Hestenes Hovedlag, saa de fremmede var nødt til at blive der, saalænge hun vilde.

Befolkningen var den Gang mere personlig præget, der var flere Originaler og særprægede Naturer end nu, hvor de allesammen har samme Glassur — Provinsdannelsen.

Typen paa saadan en gammeldags lun og jordbundet vestsjællandsk Bonde var Per Jørgen; om ham fortælles der endnu mange morsomme Historier.

Her er et Par af dem:

Solformørkelsen. Per Jørn havde en Gang hørt eller læst, at Jorden paa en bestemt Dato skulde forgaa under en Solformørkelse. Det var en streng een at gaa paa for Per Jørn, især nu i Høstens Tid, hvor Markerne ligefrem bugnede af Guds Gaver. At det dog ogsaa skulde hænde lige netop nu, hvor alt tegnede saa godt.

Den snu og ellers saa durkdrevne Mand gik fuld-

stændig fra Koncepterne, og i de Dage, der gik forud for Solformørkelsen, var han aldeles lige glad med Bedriften. Karlene kunde fuldstændig bære sig ad, som de vilde, thi naar det hele alligevel skulde forgaa, hvorfor saa tage det saa strengt.

Endelig oprandt den forfærdelige Dag. Solen var luerød, da den stod op, det var da godt at se, den ikke var, som den plejede.

Per Jørn begyndte tidligt, thi det gjaldt jo om at have beskikket sit Hus saaledes, at man med god Samvittighed kunde stedes for sin Dommer. Og saa gik han da den strenge Gang rundt i sine Stalde og slap alle Kreaturerne løs. Heste, Faar, Svin og Kvæget, „for at Bæsterne dog ikke skulde ligge og krepere inde i Staldene, men under Guds aabne og frie Himmel.“

Konen, Bole Marie, laa skam heller ikke paa den lade Side. Hun havde Dagen før slagtet Ænder og Kyllinger, som hun havde stegt i det bare Smør, og nu havde hun dækket det dejligste Bord, noget Menneske, selv uden for Bondestanden, kunde ønske sig. Foruden Ande- og Kyllingestegen var der alt hendes Syltetøj, Likør, Cigarer og den trestjernede Cognak. Alt kom paa Bordet. Intet var for godt, nu hvor det hele alligevel forgik.

Per Jørn og Bole Marie havde hejet paa sig.

Nu, hvor de skulde træde frem for deres Dommer, var det nok ikke værd at komme altfor ringe. Vorherre kunde gerne overse dem. Der var desuden en Grund til, der vejede svært til i Per Jørns Vægtskaal — ved denne simple Foranstaltning blev Tøjet jo reddet fra Undergang.

Saa sad da Per Jørn, Bole Marie og Folkene rundt om det veldækkede Bord, og det kan nok være, de tog for sig af Retterne, og lod sig dem smage.

Det blev mørkere og mørkere, og da Formørkelsen omtrent var total, gik Per Jørn og Bole Marie op i Øverstestuen og lagde sig paa Sofaen, trofast holdende hinanden i Hænderne. Saaledes vilde de trine frem for Guds Trone som i sin Tid for hans Alter, og nu, hvor de skulde gaa det uundgaaelige — Døden — imøde, gjaldt det jo ogsaa om ikke at slippe hinanden afsyne.

De faldt snart isøvn, vel sagtens lidt øre i Hovedet af al den gode Mad og den trestjernede.

Henimod Aften vaagnede de. Men hvad var dog det? Alt var jo dog i den gode gamle Gænge, saa maatte Spaadommen altsaa have været forkert. Det kan nok være, de kom op i en Fart og fik det gamle Tøj paa, for det var dog kreperligt, som „Kreturerne“ gik og joskede i Sæden. De maatte saa rende den halve Mark rundt, inden de fik samlet alle Kreaturerne, der selvfølgelig havde gjort megen Skade, og det var langt ud paa Aftenen, inden de blev færdige.

Bagefter havde Bole Marie flere Timers Arbejde med at vaske op og gemme hen fra det store Gilde.

Det var i sin Tid en meget yndet Fornøjelse blandt Karlene at faa Tjenestedrengen til at løbe med Limpinden. En af de almindeligste Former derfor var at sende Drengen ud og laane „Møddingskraberen“. Det var jo store Dage, naar der kørtes Møg, og det hvad enten det gjaldt om at „møge til Rug“ eller til Roer. Saa dan at staa og „brø Møg“ paa en hel Dag skulde nok vise, hvad en Karl var værd. Naar Karlene omtrent havde naaet „Mødningens“ Bund, blev Drengen sendt over til en eller anden Gaardmand i Nabolaget for at laane Møddingskraberen.

Til Udlaan af Møddingskraberen var Per Jørn ene-staaende, og det var derfor i Reglen ham, Karlene

sendte Drengen hen til. Naar saa saadan en lille indskrænket Fyr kom hen til ham og bad om at laane Møddingskraberen, sagde Per Jørn i Regelen:

„Naa, er I ved a køre Møg, ja saa gælder ded jo om a faa skraved Bunden, a de hele kan komme med, ded æ jo Møjed der sætter Kaven paa Bordet. Ja ja.“

Per Jørn havde det Mundheld at sige Ja ja til alt hvad han sagde:

„Nu ka Du vente lidt her, saa ska je komme mæen liseaa saare, je faa taed den nøer a Hanebjælken. Ja, ja.“ Derpaa fjernede han sig.

Naar han noget efter kom tilbage, kom han trillende med en Hjulbør, hvorpaa der stod en Sæk, som han havde fyldt med Graasten. Op af Sækken stak Enden af et Koste- eller Høtyvskaft. Der var selvfølgelig bundet meget omhyggeligt for Sækken.

„Ja, her æ Møddingskraveren“, begyndte Per Jørn, „den æ kaskе hels lie tung nok for saanden en lille Knæjt som dej, men di maa jo ha set dej an for a være Manden, der ka bære den. Ja ja.“

Det var selvfølgelig under Drengens Værdighed at sige, at Sækken var for tung, og Enden blev da, at Per Jørn hjalp ham den op paa Ryggen:

„La mæ nu se, a dut sættern fra dej eller trækker i den Stang, der stikker op, for ded æ Styregrejerne, aa saa ka den gerne begynde aa værke. Gud dog heden, saanden som ded gik Ole Andersens Dreng, han fik skraved Ryggen helt teblods. Ja ja.“

Op saa travede den lille Fyr forpustet og sveddrypende afsted, medens Per Jørn tog sig et billigt Grin.

Naar Drengen endelig langt om længe kom hjem, aldeles udaset, blev han udleet af alle Karlene og Pigerne, der nok saa drilagtigt var trommet sammen for at overvære Møddingskraberens højtidelige Ankomst.

Det tilkom Forkarlen at løse op for Sækken og hælde dens Indhold ud for Næsen af den arme Dreng, der blev endnu flovere og mere skamfuld, fordi der blev peget paa Sækkens Indhold, samtidigt med at det regnede ned med ironiske Bemærkninger som: „Var den noget tung. Naa saa, det er hele Mekanismen. Ja nu er vi da godt hjulpne og kan da faa skrabet Møddingen. Hvad tror Du egentlig, Per Jørn tænkte, da Du travede af med den Bunke gamle Graasten. Man skulde næsten tro, Du skulde til at bygge.“

Ork, Kors dog heden, som de satte i med at grine.

Naar Per Jørns havde Sypige, var det Skik og Brug, at hun og Kvindfolkene skulde have sig en lille uskyldig Forskrækkelse. Saaledes tog han en Gang Hyrdedrengen, smurte hans Ansigt ind i Tjære og rullede det i Fjer. Derpaa fik han et stort Klæde om Kroppen, og blev saa i Mørkningen sluppet ind til Pigerne, der troede det var selve „den lede“, og derfor gav sig til at skringe og hvine — saa var Per Jørn tilfreds, men den ulykkelige Dreng led de grusomste Smerter, inden han fik vasket Tjæren af, hvilket godt kunde vare flere Dage.

Moder fortæller følgende lille Historie:

„En Gang Per Jørns Pige ikke gad bestille noget, gik hun i Seng og agerede dødssyg. Per Jørn, der godt vidste, at det var Skaberi og Dovenskab, gik op til hende og sagde medlidende:

„Ded æ nok skidt mæ dej, Metmarie“. Ja, ja, vi kommer nok te a hente Doktoren te dej, ja, ja.“

Dermed gik han ud i Gaarden og trak en Vogn rundt paa Stenbroen, for at Pigen skulde tro, at nu kørte Karlen efter Doktoren.

Henimod Aften paa den Tid, Pigen ventede den formentlige Doktor, lod Per Jørn Karlen tage hans store Tolo (Kappen) paa, smøgede Frakkekraven godt op om Ørene, trak Hatten ned over Ansigtet paa ham og lod saa atter Vognen rumle.

Per Jørn tændte et Lys og gik foran Karlen ind til Pigen. Karlen følte hendes Puls, saa hende paa Tungen, lagde Øret til hendes Bryst og ordinerede derefter Medicinen.

Per Jørn, der holdt Lyset, medens Karlen skrev Recepten, lo, saa Haanden rystede saa stærkt, at han spildte Tælle paa Pigen.

„Ja Guskelov a de it va noed alvorligt, ja, ja, kaed hels gaa an a hun sidder op aa bestiller noed imaarn, Hr. Doktor.“

„Jo, ded æ der it noed ivejen for“, mumlede Karlen, der daarligt turde vove at tale af Frygt for, at Pigen skulde kende Stemmen.

Saa gik de ud og skramlede med Vognen. Senere ud paa Aftenen kom Per Jørn med „Medikamenterne“, som han selv havde lavet og kommet paa en Medicinflaske. Sikkert en god Drik, da Hovedbestanddelen var amerikansk Olie.

Pigen kom sig skam.“

Fader fortalte ofte følgende Historie, som han morede sig meget over:

„En Dag mødte Per Jørn Forvalteren fra Bregningegaarden. Forvalteren fortalte, at der inde under Stenkisten boede en Grævling, og at der om nogle Dage kom nogle Herrer, der vilde holde Jagt paa den.

Da det blev mørkt, listede Per Jørn sig ned og skød den.

Jagtdagen kom, og den ene indbudte Jagtherre efter den anden marcherede ud til Stenkiøsten og tog „Opstilling“. Der stod saa alle disse forventningsfulde Middagsherrer med spændte Miner og Bøsser og ventede paa, at Grævlingen skulde vise sig, men Per Jørn stod imedens hjemme i sin Gaard og trak Skindet af Grævlingen.

Da Jagtherrerne havde staaet der omtrent til Aften, uden at Grævlingen viste sig, blev de enige om, at enten havde der aldrig været nogen, eller ogsaa var den skudt, og paa det gik de saa hjem og spiste en bedre Aften.

Et Par Dage efter stod der i Avisen et Avertissement om, at den, der kunde give Oplysning om, hvem der havde skudt Grævlingen, skulde faa 2 Kr. i Ducør.

Nogen Tid efter mødte Forvalteren Per Jørn; der udspandt sig da følgende Samtale mellem dem:

„God Dag, Per Jørn.“ — „Godav, Forvalter.“

„Hør, det gik sku rent skidt med den Grævling, jeg talte med Dig om forleden Dag.“

„Ja, ja, je ha nok hørt ded, ja.“

„Vi udlovede jo en Ducør paa 2 Kr. til den, der kunde sige os, hvem der havde skudt den, men endnu har vi da ikke faaet det at vide.“

„Ka je osse tjene Tokronen, hvis je ka sige, hvem a der har skudt den? Ja, ja.“

„Ja, det kan Du rigtignok.“

„Saa læg Tokronen her, Ja ja,“ sagde Per Jørn, og langede sin store Næve henimod Forvalteren.

Forvalteren tog sin „Pengekat“ op og fremtog en plinterny Tokrone, som han lagde i Per Jørns Haand.

„Tak, Tak. Ded æ Per Jørn her i Byen. Ja ded æ smænd“, sagde han, idet han ganske roligt puttede Tokronen ned i sin Bukselomme.

En Gang Skolelæreren i Alleshave var derinde, sagde Bole Marie bl. a. til ham:

„Ja, je aa Per Jørn vi har smænd kun trej Ønsker“:

„Og det er“, spurgte Skolelæreren.

„Jo, for det første, a vi hade den lille Lesbeth egen, for ded anned, a Per ku bli ae mæ Vandet, aa for ded treje, a de Gamle ku dø.“

Den lille Lisbeth, som hun ønskede igen, var en lille Datter, der var død. Medens hun levede og kun var et Par Aar gammel, lod de hende gaa for Lud og koldt Vand, som man siger. I Regelen laa hun alene og rodede ude paa Møddingen. Til sidst fik hun Lungebetændelse og døde.

Det andet Ønske om Vandet sigtede til noget Vand, der hvert Foraar stod nede paa den lavtliggende Del af Marken og gjorde Jorden sur.

Det tredie Ønske om de gamle, som hun og Per saa gerne vilde have skulde dø, var Per Jørns Forældre, der boede til Aftægt hos dem.

Paa Aftægt. En Gang, min Fader var derinde, gik han op i „Lillestuen“ for at hilse paa de to Gamle. Da Fader kom hjem, var han meget oprørt over den Behandling, Sønnen og Bole Marie lod dem blive til Del. Da han kom ind i Stuen til dem, havde de siddet og grædt, de havde faaet saa mange Torne ind i deres Hænder af at brække Grenene af en gammel opgravet Stikkelsbærbusk, som „de unge“ havde smidt ind til dem til Brændsel i den haarde Kulde.

„Og naar man saa tænker sig“, sluttede Fader, „at det er af deres Arbejde og af deres Gaard, Per Jørn og Bole Marie lever.“

De gamle døde. Men Per Jørn og Bole Marie fik dog ikke rigtig den Glæde af Gaarden, som de havde ventet.

Da de selv blev gamle, blev det rent galt. Det var, ligesom der var „noget“ paa Gaarden, der foruroligede dem, maaske deres Samvittighed. Bole Marie helmede ikke, førend hun fik Per Jørn til at sælge Gaarden og købe „et Sted“ langt borte derfra, men de havde kun boet der en kort Tid, førend de længtes efter Gaarden igen. Tilsidst blev Længselen saa stor, at Per Jørn maatte købe den tilbage igen. De havde imidlertid ikke boet der ret længe, førend de ikke kunde udholde at være der. Atter blev Gaarden solgt, og atter flyttede de bort, men heller ikke denne Gang kunde de udholde Savnet af Gaarden, og saa købte de den tilbage anden Gang. Det endte tilsidst med, at en af Familien fik Gaarden, og at de byggede sig et lille Hus. Rigere var de jo ikke blevet ved denne evindelige Handlen frem og tilbage.

Per Jørn døde først. Bole Marie solgte Huset og kom derefter i Huset hos nogle Slægtninge. Hun sad da selv — og alene — i Lillestuen. Maaske da hendes Tanker i Ensomheden har vendt sig til de to Gamle, der sad i Lillestue i hendes Hus.

Behandlingen af „Aftægtsfolkene“ var desværre næsten altid præget af: „Bare de kunde dø, saa vi kunde blive fri for at svare Afgiften til dem, de er kun til Ulejlighed“ o. s. v. Ja, man generede sig saamænd ikke for at lade de gamle højlydt forstaa, at det var paa høje Tid, de „kradsede af“. Her var saaledes en gammel Kone, der en Dag grædende fortalte til os, at Svigerdatteren i hendes Paahør havde sagt:

„Bare dog a Vorherre snart vilde løse op for vor Mo'er, saa vi ku faa Stuen.“

Ordsprog og Talemaader.

En Bondemand paa Tærne er højere, end en Herremand paa Knæerne.

Der er fire Mil til Tudse,

Din store brede Maduse.

Det er en daarlig Gris, der ikke kan rive den anden fra Truget.

Af alle vilde Dyr er Kvinden den farligste.

Naar man tager Fanden paa Ryggen, maa man ogsaa bære ham iland.

Jo tykkere Forpagter, des tyndere Godsejer.

„Til Helved med Synden“, sagde Per Nilausen i Nøkkentved.

Han gaber som en Torsk, Vandet er løbet fra.

„Forandring fryder“, sagde Manden, han banked' Konen.

Den sidste Tosse er ikke født endnu.

Blunder man, naar man køber, faar man glo, naar man betaler.

„Den brede Ende er tilbage,“ sagde Manden, han jog Skovleskafte i Enden paa Kællingen.

„Haardt mod Haardt“, sagde Kællingen, hun fes mod Tordenen.

Det er Møget der sætter Kagen paa Bordet.

„Svip“, sagde Villum til sin Kat.

„Nu har vi Spillet gaaende“, sagde Bonden, han væltede med Musikanterne.

„Lidt er bedre end Intet“, sagde Fanden, han aad en Landsbydeg.

„Net uden at være prunkende“, sagde Fanden, han malede sin Rumpen grøn.

„Der kan være noget i det“, sagde Manden, han spyttede i Atlanterhavet.

Man skal ikke skræve længer', end Bukserne kan naa.

Spyt i den ene Haand, ønsk i den anden, se da efter, i hvilken Du faar mest.

Den, der dør af Skræk, skal begraves i Rendestenen.

Manden vidste ikke, Konen var tosset, førend hun sang ved Bordet.

„Op med Skejsen, Petrea.“¹

En Moder kan skaffe Føden til 10 Børn, men 10 Børn kan ikke skaffe Føden til een Moder.

„Der er Forskel paa Fisk“, sagde Kællingen, hun raabte med Tudser.

Den er bundløs ligesom Præstesækken.

En lille og en vaagen er bedre end en stor og en doven.

„Der har vi Humlen“, sagde Per Brask, han sked i Ølkarret.

Karret vil altid smage af det, som først kommer i.

Han har saa stor en Røv, som havde han Avlingen af to Gaarde.

Den Fugl bliver sjælden fed, som har mange Unger.

Ny Tyende har Naal i Rumpen, gamle har Torne i Fødderne.

Præstesvende, Enkesvende og Fogedsvende er halve Husbonder; de æder til de sveder, og arbejder, til de fryser.

„Jeg skal møge til Rug“, sagde Bonden, og troede, det var en Verdensbegivenhed.

Forslugen som en Degn (ogsaa som en Kapellan).

Penge makker Mod, og Armod makker Kunster.

¹ Denne Opmuntringssætning er kendt over hele Danmark; den stammer fra Jyderup. Efter Krigen 1848—50 var der Gilder for Soldaterne hele Landet over, saaledes ogsaa i Jyderup. Gildet blev vistnok holdt i Præstegaarden. En Gaardejer Hendrik Jensen var ogsaa med, og han dansede med Pastor Baches Hustru, Petrea. Under Dansen maa han vel have syntes, hun dukkede Hovedet lige lovlig meget; thi pludselig udbrod han saa højt, at alle kunde høre det: »Op med Skejsen, Petrea«.

Gud giver os Nødderne, men han knækker dem ikke for os.

Degne og Duer gør skidne Stuer.

„Skænd med dine jævnlige“, sagde Skrædderen til sin So.

„Jeg har Tiden for mig“, sagde Drengen, han stillede Uret.

„Man kan ogsaa faa formeget af det gode“, sagde Bonden, han væltede med Møglæsset.

„Om Gud vil“, sagde Manden, han havde ikke faaet spurgt sin Kone.

Stedse farer Søn i Faders Skjorte, Datter i Moders Særk.

Den ager godt Læs i Gaard, der en god Hustru faar.

Et Jomfruhaar drager stærkere end to Plovstude.

Kat kommer ikke, før den faar Mus,

Pige ikke, før hun faar Hus.

Den, der var Bejler blid, blev Husbond gram.

Saks og Ragekniv daarer mangan Viv.

Det er et farligt Svin, den der skal vaskes hver Dag.

En Gæst og en Fisk lugter ilde efter 3 Dage.

Den, der pløjer nær Solen, skal høste nær Jorden.

De bider ligesom Præstelus.

Det er at gøre en Myg til en Elefant.

Den, der mister et Fruentimmer eller en Halvskilling, mister en Bagatel.

Hun er rumpet godt op.

Kvinden er den Krog, hvormed Fanden trækker Mændene til sig.

Kvindfolk er et Folk for sig selv.

Rom blev ikke bygget paa en Dag, alene Lokumet tog tolv Aar.

„Vil I med, saa hæng paa“, sagde Drengen, han aad Ærter med Bagen af Skeen.

Ilde er ond Ægtemand, værre er ingen. Ingen Mand er ond, før han frier, og god, før han er død.

Det er for silde at kaste Surdejgen i Ovnens efter Brødet.

Der er kun een ond Kone i Verden, og Hvermand tror, det er hans.

„Min Søn, hold dig fra Kautitioner og Sagførere.“

En And er saadant et kedeligt Dyr, for meget til en, for lidt til to.

Nu kan du gaa hen og skide, medens jeg skære Brød, saa kan vi faa Mad paa een Gang.

Den Snegl, der kryber, kommer længer' end den Hare, der ligger stille.

Ofte kommer en sort Unge af et hvidt Æg.

Det er en dristig Mus, som gør Rede i Kattens Øre.

Bedre en svag Hest end tom Grime.

Den skjuler sig gerne, som skiden er.

Sus og Dus gør øde Hus.

Barn gør i By, som det hjemme har lært.

Sygen løber til og kryber fra.

Man ser en lappet Arm, men ej en sulten Tarm.

Hvo, der gifter sig for en Gaard, fortryder det inden et Aar.

Lær Ulven Paternoster, han siger dog: Lam! Lam!

Mølleren er aldrig saa drukken, han glemmer at tolde.

„Hvad gør Tysken ikke for Penge,“ sagde Bonden, han saa en Abekat danse.

Den fattige Mand søger om Maden, den rige om Lyst til at æde den.

Bedre at møde en vred Mand end en fastende.

At ryge op som en Løve og falde ned som en Lus.

Man skal ikke sige alt, hvad man ved, men vide hvad man siger.

„Nu ingen Slinger med Gedden, Kristoffer.“

Der er Hvis paa Langjernet.¹

De gamle Bukke har de stive Horn, men de støder saa sjældent.

Naar man giver sig ud for at være Hund, maa man ogsaa gnave Ben.

Der er mange, der have spædet til den Potte, den kunde sagtens blive fuld.

„Det er med Dig, ligesom med Søren Movstens Kærlighed, hun fattedes altid noget.“

Mergel er som Pisken, men Møget er som Havren.

Rig Kvinde og kornfed Hest faar snart Mod.

„Munden er som Salaten,“ sagde Manden, han saa et Æsel æde Tidsler.

Hun faar noget bestilt, hun vimser om som en Mus i en Grynkube.

Den, som skal æde af en andens Haand, bliver sjælden mæt.

„Du har godt ved at synge, du betaler ingen Skat“, sagde Bonden til Lærken.

Det er ikke let at fange Lopper med en Høtyv.

Een ad Gangen, saadan søber man Finker paa Landet.

Efter Ærter kommer Fjerter.

Han er kæpskægget.

Det slaar lige til som til Skrædderens Barsel, hvor de aad Barnet med.

Kvindfolk er ondt at have, men værre at miste.

Giftermaal og Slædeføre skal man passe, medens Tid er.

„Det kan gaa lige op“, sagde Manden, han laa paa Ryggen og brækkede sig.

¹ Det er svært at forstaa; svarer til „Der er Bræk paa Skuden“. Je ska rænok lie love for, a der er Hvis paa Langjernet.

„Jeg har det slet ikke saa forknappet“, sagde Manden, han havde kun een Knap i to Par Bukser.

„Aak ja, een hører da heller ikke andet end ondt i disse Tider“, sagde Konen, hun hørte, der var Ild i Vesterhavet.

Det er saa lige til som Fod i Hose, naar Hælen sidder i Vrysten.

Jo, een maa nok sige ligesom Manden, da han saa Degnen kyssede hans Kone: „Gud ha' Lov, der er Løgn til.“

Hvor Fanden ikke kan komme selv, sender han en Sagfører (ogsaa Skrædder).

Det er ikke for Tudser at komme i Storkerede.

Der skal Tid til alt, selv til at fange Lopper.

Hvo der saar Ærter ved Alfarvej, faar ikke alle Bælge i Laden.

Ros ej Kornet i Blade, før du har det i Lade.

„Jeg kender nok Karse“, sagde Bonden, han aad Skarntyde.

„Gud ha'e Lov, at det ikke var Koen“, sagde Konen, da hendes Mand døde.

„Vorherre bevare min Mund“, sagde Kællingen, hun havde sagt alt, hvad hun vidste.

Er Ræven først i Høsehøuset, spørger han ikke om Forlov.

Sjældnen finder man tro Kat over sød Mælk.

Mangen stjæler Oksen og giver Kallunet til de fattige.

Der gaar 7 Herrer til en Smedesvend.

Det skinner ligesom Kattemøg i Maaneskin.

Nu naaede vi da Gudskelov til Pinds Ende.¹

¹ »Til Pinds Ende« hedder et gammelt Mundheld, der er Udtryk for et færdigt Arbejde. Det stammer i Følge »Ringsted Folketidende« fra Bylavens Tid, da Bymændene ikke i tilstrækkelig Grad var Herre over Skrivekunsten og derfor ikke kunde skrive Protokoller. Man havde saa en Pind, hvori der for hvert Stævne blev indridset Bømærke for de mødte Bymænd. Det hed sig saa, naar Pinden var »skrevet ud«, at de var naaet til »Pinds Ende«.

Vejrspaadomme og Solemærker.

Visse Datoer og „Solemærker“ spillede (og spiller den Dag i Dag) en stor Rolle i de gamles Bevidsthed. Efterfølgende stammer herude fra Egnen.

13. Januar: De kolde Hundedage begynder da:

„Dagene længes
og Vinteren strenges.“

25. Januar:

„Sct. Povl sadler sin Hest;
det tjener fattig Bonde bedst.“

D. v. s.: Hvis Solen blot skinner saa længe, som Sct. Povl er om at sadle sin Hest, bliver det godt med Høsten og det hele.

2. Febr.: „Køndermose“ (Kyndelmisse); om denne Dag siger man:

„Køndermose Tø
gavner 100 Læs Hø.“

Eller, hvis det er Storm paa denne Dag:

„Køndermose Knude
ryster sine Klude.“

„Ligesaa mange Dage Lærken hun synger før Køndermose, ligesaa mange Dage derefter skal hun tie.“

22. Februar, Peders Stol: „Sct. Peder kaster den varme Sten i Vandet“, saa er Isen ikke sikker mere, den tøer fra nedent.

9. Marts, „De Fyrretyve Riddere“: Saaledes som Natten er mellem den 8. og 9. (Tø eller Frost), vil det blive i 40 Dage derefter. Det er heller ikke godt, dersom to Maaneder „fryser sammen“, det bliver da Frost hele den sidste Maaned med.

17. Marts, Sct. Gertrudsdag: „Idag er Sct. Gertrud ude at spadserere, sikken et godt (eller daarligt) Vejr hun har at gaa i“. Rimeligvis som Følge af al den

megen spadseren, føjten om, Sct. Gertrud udfoldede, kaldtes Dagen ogsaa for „Gerteføjten“.

„Tør Marts, vaad April og kold Maj
fylder Bondens Lo og Lader.“

1. Maj, „Voldermisse“: 4 Dage før og efter Voldermisse er gerne kolde, de kaldtes i gamle Dage for „Kuldesønnerne“.
- 11., 12., 13. Maj kaldes „De tre strenge Herrer“, de hedder: „Mamertius, Pankratius og Servatius“. I gamle Dage kaldtes de for: „De tre Ishelgene“. Omkring ved disse Dage vil en svidende Østestorm gennempiske Haver og Marker, og man vil faa at mærke, at de er de tre strenge Herrer.
24. Juni, Sct. Hans Dag: Tøjet skal være solet inden denne Dag (for Møllenes Skyld), og Løgene skal trædes ned, saa vokser de ikke foroven, men forneden, og de bliver da store.
23. Juli: Hundedagene begynder. Saaledes som Vejret er denne Dag, bliver det alle Hundedagene — nogle mener, det kun gælder de halve Hundedage.
23. August, Bartholemæus, kaldes „Bertemejs“. Til denne Dag skal Løgene være oppe. Er Bertemejs klar, giver det en god Høst. I Dagene omkring Bertemejs skal det storme, saa man bliver bange, læg nu Mærke til det. Det er Hundedagene, der stormer ud, og Kattedagene, der stormer ind.
24. August: Kattedagene begynder, de varer i 9 Dage. Vejret i de 9 Kattedage er en Forhøjelse eller en Forværrelse af Hundedagsvejret. Gamle Marie Lars Jensen sagde altid, naar nogen klagede over Vejret i Hundedagene, at det var for varmt, koldt eller regnfuldt: „Ja, vent nu til de 9 Kattedage kommer, saa bliver det meget værre“.

Naar man kan gribe ind i Maanen med den venstre Haand, er den i tiltagende, men hvis man kan gribe ind i den med højre, er den i aftagende.

For at holde rede paa, hvilke Maaneder der havde 30 eller 31 Dage, brugte Moder følgende Vers:

„Tredive Dage har November,
April, Juni og September.
De andre have tredive og en,
Februar mangler to eller en.“

Foruden de Varster paa Vejr og Vind, der er nævnt under Maanederne, har man ogsaa andre Tegn, der varsler det kommende Vejr.

En lysende Ring om Maanen betyder saaledes Regn eller Sne inden 3 Dage.

Naar Vorherre strør Sand,¹ bliver det ogsaa Regn inden 3 Dage.

Kryber Eddertudsene omkring, er de ude efter Snegle, der er da Regn i Anmarsch.

Skærper Katten sine Kløer i Hyldens Bark, varsler det Storm.

Fugtighedspletter paa Vinduerne betyder Regn og Blæst næste Dag.

Styrter Hønsene ind, naar det regner, er det kun en Byge, bliver de ved at gaa ude, er det Dagsregn.

Kommer Vildgæs og Svaner tidligt, er der en snarlig og streng Vinter ivente.

Er der mange Rønnebær eller Agern, bliver det en streng Vinter.

Kommer Ask før Eg,
bli'r Sommeren bleg.
Kommer Eg før Ask,
giver Sommeren Pladsk.

¹ Makrelskyer.

Tegn paa, at Vinteren er i Anmarsch, er:

Naar Gaas gaar til Hav
og Grævling i Grav,
kommer Vinteren ikke i Skridt,
men i Trav — —.

Sagn og Overtro.

Stedsagn.

I gamle Dage var Indgangen til *Bregninge Kirke* paa dens sydlige Side, men en skønne Dag laa der pludselig en Lindorm foran Kirkedøren, og Kirkefolket kunde ikke komme ind. Ingen havde Mod og Mandshjærte nok til at turde binde an med Uhyret, der bestandigt voksede og voksede. Til sidst vidste man ikke anden Udvej end at lave en ny Indgang paa Kirkens nordre Side, som Kirkefolket kunde gaa ind ad.

Den frygtelige Lindorm laa imidlertid stadig omme foran Sydsidens Indgang og solede sig, men som nu Tiden gik, kunde det jo befrygtes, at Lindormen vilde vokse sig saa stor, at den tilslut vilde omspænde hele Kirken og derved hindre Godtfolk i at høre Guds Ord.

Her var gode Raad dyre.

Men saa fik de — ingen véd hvorfra — det Raad, at sætte en stor Tyr ind at fede i syv Aar, til den var kraftig nok til at tage Kampen op med Lindormen. Som sagt, saa gjort. Tyren blev sat ind for at fedes, og da de syv Aar var gaaet, tog den Kampen op med den frygtelige Lindorm: „Og Tyren“, siger min Meddeler, „maa da alligevel være blevet den stærkeste, siden Lindormen er borte, men det er derfor, Indgangsdøren nu er paa den nordre Side.“

Paa Kirkedøren ses forneden et gammelt Jernbeslag, der forestiller en Øgle paa fire Ben samt et Dyr, der

minder om en Kronhjort, det er maaske en billedlig Hentydning til Lindormen og Tyren.¹

Til Bregninge Kirke, eller rettere til dens Præster, knytter der sig en gammel og uhyggelig Spaadom, nemlig den, at Menigheden ikke skal faa megen Fornøjelse af Præsterne, da Døden vil komme som Gæst og tage enten Præsten eller hans Hustru med sig.

En af de første Gange, der hentydes til Spaadommen, er i „Berlingske Tidende“ (Nr. 40, 1838). I en Artikel, der fremkom efter Pastor Sindings Død, staar der bl. a.:

„Kun et Par Aar havde han været Sognepræst i Bregninge, der er ligesaa uheldig med sine Præster, som det synes egnet til at gøre en Præstefamilie lykkelig, da det er et af de bedste Kald i Danmark“

Tager man det sidste Hundrede Aars Præstefamilier op til Undersøgelse, vil man se, at der fra 1813—1920 har været 15 Præster i Bregninge,² medens der for Expl. i Ondløse kun har været 11 Præster i trehundrede Aar.³

Præstelisten for det Tidsrum ser saaledes ud:

Fr. Övre	1813 † 1827.
J. H. Fischer	1827 † 1828.
W. A. Worsøe	1828 † 1830.
H. Torp Hansen	1830 † 1834.
C. L. Sinding	1834 † 1838.
Jungersen	1834 † 1854.
O. Wiedemann	1854—1858 ⁴
Hans Knudsen	1858—1865 (døde ikke her, men rejste bort.)
Funder	1865—1880 (Fru Funder døde.)
Eller	1880 † 1882.
Gregersen	1882—1892 (Fru Gregersen døde.)
Jakobsen	1893 † 1900.
Evensen	1900 † 1904.
Keiding	1904 † 1907.
Ifversen	1907 til Dato (Fru Ifversen døde efter kort Tids Forløb.)

¹ Se endvidere Caroline Graves: »Ved Halleby Aa« S. 194.

² Kapellaner ikke medregnet.

³ Estrup: »Tygestrup som det var og som det er«.

⁴ Wiedemann døde ikke selv, men da hans lille Søn druknede, kunde W. ikke udholde at bo længere paa det uhyggelige Sted.

Det hed sig, at det var en af den meget gamle Tids Præster, der var en grum Karl, som forfulgte og jagede Præsterne bort.

Lars Andersen meddeler i sin Bog „Folkesagn og Folketro i Skippinge—Tudse og Merløse Herreder“ følgende: „Der var en Præst i Bregninge, som hængte sig, og hans Genfærd i et Føls Skikkelse gik senere forbi Præstegaarden og hen til Kirken. En Karl, der var kommet til at tjene hos den nye Præst, spurgte om, hvad det var for et Føl, der gik paa den Tid af Natten. for han havde set det flere Gange. Præsten vidste nok, hvad det var, og han sagde til Karlen: „Her er en Silkegrime, tag den og læg paa det, træk det saa ned i Ellehaven, og da kommer jeg.“ Præsten kom saa og manede Genfærdet ned. Men det sagde, at den første halve Snes Præster i Bregninge skulde ikke faa noget Held til at være der!

Den Præst, der hængte sig, var Pastor Sinding. Om ham vil jeg gerne fortælle lidt. Den 3. Oktober 1834 tiltraadte han Embedet i Bregninge, og Begyndelsen lovede ikke godt. Ved den første Konfirmation kasserede han nemlig alle Konfirmanderne. Forældrene blev vrede over, at han saadan skar alle Børnene over een Kam og klagede til Provst Discher i Følleslev. Provsten raadete dem til at klage til højere Myndigheder. Resolut lagde Bønderne tilvogns, læssede alle Børnene paa og kørte dem den lange Vej ind til København, hvor hele Flokken, med Bønderne i Spidsen, marscherede op til Biskop Mynster. Bønderne forklarede Sagen som den var og bad Biskoppen overhøre dem. Det gjorde han, og efter endt Eksamination gav han dem det Vidnesbyrd med tilbage, at de godt kunde konfirmeres allesammen med Undtagelse af et Par enkelte Stykker. Tilfredse med dette kørte Bønderne

og alle Børnene hjem til Bregninge, hvor de gik op til Præsten og præsenterede ham Biskoppens Vidnesbyrd. Da Sinding havde læst det, sagde han: at kunde Biskoppen tage Faarene, kunde han lige saa godt tage Bukkene med — og saa konfirmerede han dem alle.

Efter at Sinding baade i Jylland¹ og Bregninge havde erfaret, at det ikke gik an virkeligt at belære Børnene, „da de jo kun skulde være Bønder og ikke havde Brug for al den Lærdom“, gik han nu til den modsatte Yderlighed og lod dem sejle sin egen Sø. Naar for Eksempel et af Børnene gabede, naar de var til Konfirmationsforberedelse, gav han dem straks fri allesammen.

Til min Tantes Moder sagde han efter endt Konfirmationsforberedelse: „Nu har jeg gjort saa meget for Dig, min Pige, at Du godt kan se ned til mig med lidt Ribben og Medisterpølse.“

Gamle Dr. Dyrhund fortalte mig i 1914:

„Paa den Tid var der kommet Forbud mod Brændevinsbrænden. I Jylland paahvilede det Præsterne at holde Øje med, at Forbudet blev overholdt, men her paa Sjælland kendte vi det ikke. Da han første Gang kom ud paa Kaltredgaarden, var min Søster og jeg der. Aldrig saasart var han kommet ind i Gangen, førend han begyndte at snøfte og snuse. Da min Fader kom ud og tog imod ham, røg Præsten straks i ham og sagde truende: „Naa, saa De laver Brændevin“. Det var Mjød, vi lavede.

Han var nu en ren Krakiler. Min Broder Emil gik i Skole hver Dag, baade med de store og med de smaa. Det fik Præsten at vide, og han gjorde et farligt Spræl

¹ Han var i 12 Aar Præst i Bjerregrav-Aalum og Tanum. Han søgte til Bregninge, dels fordi han ikke kunde faa sin Tiende udlignet paa retfærdig Maade, dels fordi han havde saa mange Fortrædeligheder med Bønderne, der miskendte den Iver, hvormed han underviste Ungdommen, der faktisk var den bedst underviste i Provstiet.

i den Anledning. De blev da enige om at skrive ind til Cancelliet (Læreren havde givet sit Samtykke) og efter en Stunds Forløb kom der den Kendelse fra Cancelliet: at naar det ikke generede Læreren, saa var det kun ros-værdigt for Forældrene.

Det var altsaa ogsaa et Nederlag for ham.

Præstegaarden laa dengang inde i Ellehaven. Den bestod af en Hovedlænge og en Sidelænge. Præsten havde sin egen Stue, og naar nogle af hans enkelte gode Venner kom paa Besøg, blev de budt derind. Det for-taltes, at han derinde havde en stor Brændevinsflaske, som han gemte bag en tyk Bog, man mente det var Biblen.

Ustandselt fornærmede han Folk.

Naar Kirkegængerne kom ind i Kirken, efter at han var gaaet op paa Prædikestolen — noget, der jo nok kunde hænde for dem, der havde en lang Vej, som f. Eks. fra Alleshave — begyndte han at skælde dem ud paa det groveste. Der var ogsaa en Tid, hvor han vakte Forargelse, fordi han red i fuld Galop med Præstekjolen paa til Anexet Bjergsted.

En af hans faa Venner var Bommand Nielsen ved Løjtvedbommen. Saa var det en Gang ved en Altergang, at der blandt Altergæsterne var en Mand tilstede, som Præsten vilde tale med bag efter. Da Præsten paa sin Vandring med Vinen naaede hen til Manden, sagde han, idet han bød ham Bægeret:

„Glem nu endelig ikke at komme hen til mig, naar Altergangen er forbi, og faa Bud med.“ — Det drejede sig om et Brev, der skulde sendes hen til Løjtvedbommen. Det var Folk meget forarget over.

En Dag red han til Auktion i Aarby Præstegaard, hvor han blev beværtet med stærke Drikke. Der var der nogle Gavtyve, der bandt hans Sporer fast til Stole-

benene under ham. Da han endelig rejste sig, væltede han om med Stolen og laa og trillede rundt.

Pastor Sinding var en meget belæst og lærd Mand, og han morede sig svært ved at drille Provst Discher med at „sætte ham til Vægs“ med Lærdommen. Da nu min Onkel havde læst med os en Tid, skulde der være Eksamen. Min Onkel bad baade Præsten og Provsten, men ingen af dem kom, thi Provsten turde ikke komme for Præstens Lærdom, og Præsten turde ikke komme fordi han var bange for de mange Klager, der var indgivet over ham, saa han har jo aabenbart haft en ond Samvittighed. Heldigvis havde min Stedfader ogsaa bedt Pastor Heine, saa vi slap jo nemt.“

Der fortaltes, at da Pastor Sinding ved en Begravelse i Bregninge skulde „kaste Jord paa“ og lige havde kastet den første Skovfuld Jord ned paa Kisten og sagt: „Af Jord er Du kommen“ — fik han pludselig Øje paa en Mand i Følget, som han kendte, han udbrød da nok saa fornøjet: „God Morgen, Jens Pæsen“ . . og idet han kastede den anden Skovfuld: „Til Jord skal Du blive — er Du kørt ind i min Gaard i Dag?“

Ved et Skolekommissionsmøde i Alleshave var han døddrukken.

Der indgik nu saa mange Klager over Præsten, at Cancelliet tilskrev Amtmanden i Holbæk følgende:

„I Anledning af hertil indkommen Indberetning fra Provst Discher om, at Sognepræsten for Bregninge og Bjergsted Menigheder, Sinding, ved forskellige Lejligheder offentlig skal have vist sig i beruset Tilstand og derved givet Anledning til Forargelse, har Cancelliet under D. D. tilskrevet Biskoppen over Sjællands Stift om at foranstalte en Provsteret nedsat til at optage et Undersøgelserforhør over bemeldte Sognepræst Sinding i saa Henseende udviste Forhold . . .“

„Pastor Sinding ventede det værste“, fortæller Dr. Dyrhund videre. „Dagen før eller et Par Dage før Forhøret i Provsteretten, red han op til Faurbo Kro — der den Gang var meget besøgt — til stort Kalas, der drak han sig fuld og red omkring og tossede sig, inden han red hjem.

I Præstegaarden boede der en Skrædder Villumsen, og han hørte, hvorledes Præsten om Natten gik op og ned ad Gulvet og sagde: „Vig fra mig Satan — vig fra mig, Satan.“

Næste Dag fandtes Præsten hængt i sit Værelse. Der gik nu Bud over paa Bregningegaarden efter en Pennefjer til at puste Liv i ham med, men han var og blev død.

Den Dag fik vi Ferie paa Kaltetredgaard, og min Onkel gik saa ned og trøstede Konen. Hans Døtre var meget fortvivlede.

Den Gang maatte Selvmordere ikke begraves paa Kirkegaarden, men min Onkel skaffede Tilladelsen.“

Det hedder sig, at et Menneske, der myrdes eller tager sig selv af Dage, maa blive ved at gaa paa Jorden i lige saa lang Tid, som den de ellers skulde have levet i. Selvfølgelig gik den hængte Præst igen. I vort Hus oppe paa Marken boer der en ældre Kone, hvis Tante tjente i Præstegarden. Tanten maatte hver Aften under Gysen og Bæven bære en Bakke med Smørebrød, Kaffe o. s. v. ud i den mørke Have og sætte det op i et Træ.

Spøgeriet blev tilsidst uudholdeligt, det holdt et farligt Mas om Natten, og i lange Tider lød der nede fra „Ellehaven“ forfærdelige Skrig, Graad og Klynken. Der var da ikke andet at gøre end at se at faa manet det ned. Det var vistnok Pastor Knudsen, der maatte tage Tørnen med Gespenstet. Kampen var haard. Genfærdet vilde ikke ned, og først ved Solopgang lykkedes det Præsten at vinde Sejr.

„Noget“ var der nu, der spøjte i den gamle Præstegaard. Det kunde hænde, at Hænder strøg henover Dynerne, men kun naar en bestemt Dør, der førte fra Gangen ud til Gaarden, var lukket; naar den stod aaben, mærkede man intet. En Gang sad en af Præstedøtrene sammen med Forældrene i Stuen, det var da fuldstændig, som om „Een“ gik med Træsko paa ude i Gangen, der var kun Udgang til Gaarden, og Døren var aflukket. To Gange gentog det sig:

I Gangene gik menneskelignende Gestalter omkring, og naar Hunden blev lukket inde i et bestemt Værelse om Natten, blev den straks meget urolig, om Morgen fandtes den badet i Sved. Der var ogsaa en Bro nede i Haven, hvor der var „noget“.

Den Gang, da Pastor Funder kom til Bregninge, boede hans første Svigerfader, Provst Basse, i Hjembæk, hvor Broderen var Præst. Provst Basse, der kendte Spaadommen om Døden og de Tilfælde, der allerede var indtruffet, satte Himmel og Jord i Bevægelse for at faa Præstegaarden flyttet. Han mente, at Dødsfaldene skyldtes Dunster i Jorden — Præstegaarden laa jo lavt og var vistnok meget usund — og knapt halvandet Aar efter Funders Ankomst lagdes Grundstenen d. 30.—1.—1866 til den nuværende Præstegaard.

Ideen var jo meget god, hvis blot ikke Spøgeriet og den usalige Spaadom var fulgt med. Nogle Aar efter døde Fru Funder, og snart var alt i den gamle Gænge igen med Døden, der gik paa Gæsteri i Præstegaarden.

Som man ser af Præstelisten, har den gamle Spaadom saamænd slaaet godt nok til. Døden har prompte aflagt sit Besøg hos alle Præsterne med Undtagelse af Pastor Knudsen, der vel paa Grund af sit „Kunnen

mere end sit Fadervor“ i Tide har set den kommende Fare og reddet sig ved Flugt.

— Ja, saadan fortæller man her paa Egnen om Præsterne i Bregninge.

Menneskets Sygdomme.

„Oppe i Daurup Skov findes en saakaldt „hellig Eeg“ (to Ege, der er sammenvoksede nogle Alen fra Jorden), som Almuen tillægger Lægedomskraft. Til denne valfartes der langvejs fra med Patienter, som kryber gennem Mellemrummet mellem de to Stammer nedenfor Sammenvoksningen, og som for at opnaa Helbredelse anbringer Stykker af deres Klædning m. m. i Træets Grene, der derfor altid ere behængte med slige Offer-gaver.“¹

Dette Træ havde i sin Tid en vældig Glansperiode som en Art hellig Træ. Og intet Under, thi det kunde helbrede for Skæver (Engelsk Syge) og flere andre Sygdomme.

Naar nogen ønskede at søge Hjælp hos Træet, skulde de først ned til Ole Snedker i Bregninge og have lidt „Klokkefedt“. Det blev skrabet af Kirkeklokkens Aksel, dér hvor den bliver smurt. Helst skulde der jo følge lidt Malm med, og da Ole Snedker var Klokker, havde han jo nem Adgang til det eftertragtede Klokkefedt, og han tjente mangan en god Drikkeskilling.

Nogle foretrak, forinden de aflagde Træet Besøg, at foretage en Art Pilgrimsvandring ud gennem „Sultekrogen“ og op over „Kryvopbakken“. Andre gik direkte til Træet, der staar i Skovens vestlige Del, et lille Stykke fra Vejen paa venstre Haand.

¹ »Danmark«, illustreret Rejsehaandbog, udgivet af Foreningen »Fremtiden«, redigeret af P. V. Grove. 2. Udgave. København 1871.

Egen i Daurup Skov.

Tegning af Albert Thomsen.

Det er et prægtigt gammelt Egetræ, der et Stykke oppe paa Stammen deler sig i to tykke Stammer, der saa højere oppe atter er groet sammen. Derved fremkommer et stort Hul, som de syge krøb igennem, efter først forinden at have smurt sig med Klokkefedt. Naar de var krøbet gennem Hullet, ofrede de Klædningsstykker m. m., som blev kastet op i Træets Grene, og endnu ved Aarhundredets Slutning var Træet godt

behængt med Klædningsstykker. Moder siger, at Folk troede, Sygen blev i Træet.

Det gamle Egetræ, som har været syge og lidende Menneskers sidste Tilflugt i over 100 Aar, trues nu af Ødelæggelse, idet den opvoksende Bøgeskov kvæler det, og det falder selvfølgelig ikke Skovejeren ind — trods Henstilling — at rydde Bøgetræerne rundt om det.

Nede i Nørager Skov, hvor Vejen drejer, staar „Trolde-træet“. Det er et Bøgetræ, der har delt sig i to Stammer, og som lidt højere oppe atter groer sammen; gennem det derved fremkomne Hul blev de spæde Børn trukne igennem for at afværge Trolddom og lignende. „Gamle Hendrik“, der boede i det lille Hus ved Skoven, fortalte, at han en tidlig Morgen tilfældigt overværede en saadan „Forestilling“, hvor nogle voksne slog Kreds om Træet — vistnok syngende — medens Barnet blev trukket gennem Hullet. Barnet lever endnu som ældre Kone og boer i et lille Hus paa den anden Side Skoven.

Træet i Daurup Skov fik sig iøvrigt to slemme Konkurrenter, nemlig Dyrslæge Sønchsen (der var Homøopath og boede i Rumperup), og Boelsmand Chr. Mortensens Kone, der boede i det første Sted paa højre Haand, naar man fra Snuderup kører mod Faurbo. Hun kunde kurere baade 3die og 4de Dags Feber samt Koldfeber blot ved at den syge drak af en Hjærneskal, hun havde, og som hun vogtede over som over den kosteligste Skat.

Fru Hanne Jensen, Løjtved (nu Reerslev), var som Barn deroppe for at blive kureret for Skæver. Derom fortæller hun følgende: „Det var en skrækkelig Kone at se, hun var „lillegammel“ og lignede en ren Pulverheks. Aldrig saa snart var jeg kommet indenfor, førend hun tog fat i mig med sin knoglede Haand og førte mig

ind i et uhyggeligt mørkt Rum, hvor hun „læste“ over mig, derefter gav hun mig saadan en væmmelig Skaal at drikke af, aa, jeg kan næsten ikke sige, hvad den var af, og det jeg drak, var som Sand.“

Det var i det hele taget utroligt, hvad syge og lidende Mennesker kunde faa sig selv til.

Den Gang Bommandens Morder¹ blev henrettet paa Bakken ved Tømmerup, tog Folk derud som til en stor Folkefest. Vores Nabokone, Ellen Enevoldsen, der forlængst er død, vilde da heller ikke gaa glip af Forlystelsen, og travede den lange Vej derud. Der var forsamlet en stor Menneskemængde, men Ellen fik da myret sig saa meget frem, at hun fik en god Plads lige ved Retterstedet.

Morderen blev ført frem, og i samme Nu Skarpretteren havde hugget Hovedet af ham, var der en ung syg Pige, der kastede sig ned og drak af den varme, dampende Blodpøl, det hed sig nemlig, at kunde man

¹ *Om Mordet paa Bommanden* fortæller ovennævnte Fru Hanne Jensen: »Bommanden, der boede i et nu nedrevet Hus, der laa ved Hovedlandevejen, ved Vejen, der fører op til Ubberup Højskole, blev en Nat myrdet af 3 Banditter. Den ene af dem spillede Kæreste med Bommandens Husbestyrende, Sidse, og han havde vistnok aftalt med hende, at hun skulde sætte et Lys i Vinduet, naar der var Fred og ingen Fare.

For at faa Bommanden ud, var den ene af Røverne tilhest, de to andre laa ovre i Grøften paa den anden Side af Vejen og passede paa. Aldrig saa snart var Bommanden kommet ud for at afkræve Rytteren Bompengene, førend de faldt over ham og slog ham fordærvel, derefter slæbte de ham hen til Brønden for at kaste ham ned i den. Den arme Mand, der ikke var død endnu, tog fat i Brønddækket for at holde sig oppe, men de var ham for stærke, og det endte med, at han maatte slippe Taget (nogle sagde, at de havde hugget Fingrene af ham for at faa ham til at slippe, ihvertfald kunde man Dagen efter se Mærkerne af hans blodige Hænder paa Brønddækket).

Efter at have røvet hans Penge flygtede de; den af dem, der var tilhest, red til Kallundborg. De Folk, der Morgenen efter Mordet kørte forbi Bomhuset, kunde jo nok se, at der havde været noget Oprør ved Huset. Sidse selv gik rolig udenfor og fejede.

Da Mordet rygtedes til Kallundborg, blev den, der var redet dernel, grebet; der var nemlig nogle, der havde set ham vadske Blodet af sig i Stranden. Kort efter blev de to andre ogsaa fanget. Hovedmanden blev dømt fra Livet og skulde halshugges paa den store Bakke ude ved Tømmerup, hvorfra Gerningsstedet jo kunde ses. . . .

slippe efter at drikke endnu varmt Morderblod, kom man sig.

Tilskuerne var som lammede over Henrettelsen og over den bloddrikkende Pige, der var aandeløst stille, og ingen kunde sige et Ord:

„Havde jeg vidst, at det var saa slemt, tror jeg dog alligevel ikke, jeg var taget derud“, sagde Ellen, da hun fortalte dette.

Om selve Henrettelsen fortæller Kammerraad Jensen, Viskinge:

„Henrettelsen foregik paa den store lange Bakke ved Tømmerup, paa Højden nærmest Byen.

Alle Sognefogderne, og deriblandt min Fader, var sagt til at møde med bevæbnet Mandskab, der skulde „slaa Kreds“ om Forbryderne, for at de ikke skulde undløbe. Da alle Viskingedrengene løb derud for at se Henrettelsen, løb jeg selvfølgelig med, jeg var vel 10—12 Aar.¹

Da vi kom derud, var der en Masse Mennesker, og rundt om Retterstedet stod de tilsagte Bønderkarle, bevæbnet med Høtyve og lignende. Herredsfoged Gude, Herredsfuldmægtig Gyth og et Par Betjente kom kørende i „stiv Vogn“ fra Kalundborg med de tre Forbrydere, der var ogsaa en Præst med.

Efter at Hovedet var hugget af Hovedmanden, blev det sat paa en lang Stang, der blev sat ned i Jorden, men da Ansigtet ikke vendte ned mod Gerningsstedet, som det sig hør og bør, slog Skarpretteren det med sin blodige Haand og sagde: „Se nu der ned ad, din Røver.“ Og saa kan det nok være, det kunde se ned ad Bomhuset til.

Da de to andre Røvere havde set deres Bundsforvandt blive halshugget, kom Turen til dem; de skulde piskes. Efter at Tøjet var taget af den ene af dem, blev han bundet til en Pæl, ved Siden af hvilken der laa 6 Birkeris, der hver var bundet paa en lang Stok (hver Forbryder skulde have 3 Slag af 3 forskellige Ris,

¹ Kammerraad Jensen er født 1832.

altsaa ialt 9 Slag). En af Skarprettermedhjælperne tog et af Risene og slog ham af al sin Magt de første 3 Slag paa Ryggen. Han slog saa haardt, at Blodet dryppede af Riset og sprøjtede af Ryggen. Det var om Vinteren og en streng Frost og Kulde, saa det har jo været en haard Omgang med den nøgne, blodige Ryg. Da han havde faaet de første 3 Slag, rakte Rakkerknægten det blodige Ris til en anden, tog det næste og slog videre med det. Gud hvor Røveren dog skreg. Da han havde faaet sine 9 Slag, kom Turen til den anden. Efter endt Piskning blev de ført til Kallundborg og blev derfra ført til København, hvor de skulde i Slaveriet paa Livstid.“¹

Henrettelserne var tiltrods for den Uhygge, der var ved dem, stedse en stor „Forlystelse“ for Folk. Gamle *Dr. Dyrlund* havde i sin Ungdom været med til en saadan, og om den fortalte han mig i 1914 følgende:

„Det var vistnok i Aaret 1842, at der skulde *henrettes tre Mordere i Roskilde*. De havde særlig huseret i Hornsherred og bl. a. slaaet en hel Familie ihjel. En af dem, en Skrædder, var særlig ondartet, og han havde ved denne Lejlighed bl. a. taget et lille Barn op af Vuggen og slaaet det ihjel mod Kakkelovnen.

¹ Om hvorledes det derefter gik Bommandens Husholderske, fortæller Fru Hanne Jensen:

•Husholdersken Sidse blev gift med en Gaardmand, der boede paa venstre Haand af Vejen mellem Svebølle og Bjergsted; da han var død, giftede hun sig 2. Gang med en Jyde, der hed Bjørnskov, og efter ham fik Gaarden Navn.

Oppe i Sides Øverstestue stod hendes Dragkiste, og af dens øverste Skuffe kunde hun hive den ene 100 Rigsdaler efter den anden, sagde min Svigermoder, der var hendes Veninde, og aldrig var der nogen, der fik Lov til at se i Skuffen. Hun fortalte min Svigermoder, at hun den Nat, Mordet fandt Sted, havde lukket sig inde, da hun var bange for, at de skulde gøre hende noget: •Du ka rænok tro, a ded var en streng Nat, je sad inge i Stuen aa hørte, vonden de tumled om aa dundred paa Dørren.•

Der var noget, der trykkede og pinte hende, og hun talte aldrig med min Svigermoder, uden at hun græd.

Da hun laa paa sit Yderste, blev Pastor Rask hentet, og til ham aabenbarede hun sin Andel i Forbrydelsen. Da Sidse var død, og Rask skulde kaste Jord paa hende, sagde han ude ved Graven: •Denne Kone har haft en tung Byrde, som hun lettede for mig paa det sidste, og da jeg kunde se, at hun kunde dø naar som helst, vilde jeg ikke melde hende til Øvrigheden; dersom det er forkert, tager jeg gerne den Skyld paa mig. Hun har angret svært.•

Alle vi store Skoledrenge — jeg var vel 16 Aar — blev beordret med til Henrettelsen, thi nogle af os kunde jo blive Præster, andre Jurister o. s. v., og saa havde vi jo godt af at hærde os mod al for megen Følelsesfuldhed.

Paa en Bakke udenfor Roskilde, mod Frederikssund-siden, var Skafottet rejst, og en vældig Menneskemængde havde givet Møde for at overbevise sig om, at Retfærdigheden skete Fyldest, saaledes, at den, der tog andres Liv, med sit eget maatte bøde derfor.

Morderne kom de kørende med i Kærrer fra København. De havde som en sidste Begunstigelse Dagen før Henrettelsen faaet Lov til at faa al den Mad og Drikke, de ønskede.

Saa kom det Øjeblik, hvor Morderne skulde op paa Skafottet, det gik vistnok efter Alder. En af dem var forlovet, hans Kæreste kom op paa en Fjæl for at tage Afsked med ham. De maatte hugge baade 2 og 3 Gange, inden Hovedet faldt.¹

Skrædderen skulde klæde Stejle og Hjul, og alles Hoveder sættes paa en Stage. Ja, se det var Rettergang, og der var da heller ikke den Gang nær saa mange Mord som nu. Senere, vistnok efter 3 Dages Forløb, blev de, ved særlig Tilladelse, begravet i en Krog af Kirkegaarden.

Et Par Dage efter Henrettelsen fulgte jeg en Kammerat forbi Retterstedet. Da jeg om Aftenen gik alene tilbage, var jeg ikke fri for at være bange, da jeg saa de Hoveder i Maanelysset.“

Man havde mange andre Midler til at hjælpe en Syg paa Benene igen. Lidt Kirkegaardsjord i en lille Klud paa Brystet var godt for mangt og meget. Men var man meget syg, maatte der skrappere Midler til.

¹ En Læge i København, der studerede en Bog om Menneskets Karakter bedømt efter Hovedets Facon o. s. v., havde af en af Rakkerknægtene købt Hovedet af den ene Morder for at studere det og se, om det nu ogsaa passede. Da en Karl saa kom til København med Kassen, hvori Hovedet var, blev han standset ved Volden, der var en Art Toldsted, og spurgt om, hvad der var i Kassen: »Ganske almindelige Ting«, svarede han. De troede imidlertid, det var toldpligtige Varer, der var i Kassen, saa han maatte aabne den; men da de saa det afhuggede Hoved, lod de ham skyndsomst passere.

Der var en Mand, der ved Nattetid gik forbi Butrup Kirkegaard ved Holbæk. Ligesom han nu allerbedst gaar, ser han, at der staar en Mand, „lige ret op og ned“ oppe paa en af Gravene. Han tiltalte Manden, men fik intet Svar, saa gik han derind for at undersøge Sagen nærmere. Det viste sig da, at det var en Mand, der var gaaet derind for at blive helbredet for Brystsye. Han skulde i Midnatstimen staa paa en Grav og holde en Græstørv over Hovedet. Han maatte ikke tale, medens det stod paa, og han var derfor meget ked af, at han var blevet forstyrret.¹

Inde i Hagedsted var der en Præst, der havde en Pige, som hed Maren. Hun havde tjent Præsten i mange Aar. Da hun blev gammel, blev hun træt af at tjene og sagde sin Plads op. Den Dag, Maren skulde rejse, ytrede hun Ængstelse for, hvorledes hun dog skulde faa al den ledige Tid til at gaa. Præsten foreslog hende da, vel nærmest for Spøg, at hun jo kunde have en lille Bi-indtægt ved at signe og maale. Det lod til at passe Maren svært godt, og hun spurgte saa Præsten om, hvordan hun skulde bære sig ad med det. Jo, det var den letteste Sag, hun skulde blot sige: „Sorte Bændler, hvide Bændler, sorte Bændler, hvide Bændler.“

Nogle Aar efter blev Præsten syg af en Byld i Halsen. Der blev hentet Læge og alt, men der var ikke noget at gøre, Bylden var for langt nede, og var ikke til at skære.

Præsten var ved at sulte og kvæles ihjel, og da der ingen Hjælp var at faa, foreslog Præstekonen, at de skulde sende Bud efter Maren, der havde begyndt at faa lidt Ry paa sig som klog Kone.

Det gjorde de saa.

¹ Denne og efterfølgende Historie er i 1914 meddelt mig af Dr. phil. Dyrhund.

Da Maren var ankommet, gik hun ind til Præsten, stillede sig op ved hans Seng og sagde i den største Alvor: „Hvide Bændler, sorte Bændler, hvide Bændler, sorte Bændler.“ Da lo Præsten saa hjærteligt, at Bylden sprang, og han kom sig.

Visse Blomster og Planter spillede, og spiller den Dag i Dag, en stor Rolle i mange Landboeres Bevidsthed, og ikke uden Grund, thi nogle spaar Dødsfald og Uheld, medens andre bringer Held og giver Sundheden tilbage til de syge.

Man siger, at hvis *Rosen* blomstrer i Paasken, spaar det Dødsfald.

Eks.: „Paa en Gaard i Eskebjerg blomstrede der i Paasken en Rose. Da der ikke var nogen, der var syg, var der jo tilsyneladende ingen Fare, men hvad skete saa? Jo, saa var der en Hest, der sparkede en af Karlene ihjel. Nej saadant slaar saamænd aldrig fejl. Der var for Resten i et Hus der i Nærheden, hvor Rosen ogsaa blomstrede i Paasken, og der døde da ogsaa et lille Barn.“

Er der *en hvid* Plante imellem lutter grønne af samme Art (f. Eks. en hvid Grønkaalsplante mellem Grønkaalen), bringer det Død inden Aaret er omme.¹

En *sort Tulipan* blandt spragledede varsler ogsaa Døden.

Maleren Zahrtmann havde foræret mig en hel Del Tulipanløg. De blev lagt om Efteraaret. Da de det følgende Foraar kom op, var der mellem alle de spragledede en underlig langstilket sort Tulipan. Da Moder saa den, sagde hun: „Den kan jeg ikke lide, bare ikke den spaar Død, inden Aaret er omme, og saa er der jo oven-

¹ »Dette passer«, siger Moder, »for en Gang Moder var herude, gik hun og min Søster Lisbeth i Urtehaven: »Uh!« udbrød Moder, »der staar jo en hvid Kaalplante; stakkels Johanne!« Dermed rykkede hun Kaalplanten op og kastede den væk. Kort Tid efter døde min Datter Ingeborg. Dette med Kaalen fik jeg først at vide længe efter.«

ikøbet to Blomster paa samme Stilk.“ Zahrtmann døde ret pludseligt, næsten inden Blomsten var afblomstret, og hans Moder fulgte ham i Graven inden Aaret efter hans Død — to Blomster paa samme Stilk.

Med *Fuksiaen* er det rent galt, den bringer den skinbarlige Død lige ind i Huset.

Pelargonien bringer Kræft, og det er da ikke saa underligt, at mange kalder den for „Kræftblomsten“.

Natlys maa ikke flyttes eller deles, da det bringer Uheld.

Sippelfinen, ja den er god nok, den maa ikke savnes i noget Hus, da den er kølende og god at lægge paa Brandsaar. Den brugtes altid i min Barndom til Brandsaar, af hvilken Grund den holdtes højt i Ære og blev passet omhyggeligt, man vidste jo ikke, hvornaar man fik Brug for den. Og man ser den endnu i enkelte gamle Hjem, der har Respekt for sig selv.

„Hvor *Myrthen* ej gror, ej Lykken boer“, siger man ogsaa.

Andre Planter ere gode og nyttige at have, ja, der er dem, der bringer Held. For at være paa den rigtige Side, bør man helst, ligesom Moder, have et bestemt „Blomsterkaater“ (Blomsterkvarter) i Haven, og i dette bør der være 9¹ vellugtende Planter. Disse Planter er: *Balsam, Ambrød* (Ambra) *Hjærtensfryd, Salvie, Krusemynte, Malurt, Lavendel, Matram* og *Reseda*.

„*Sct. Hans-Urten*“ er god nok. Den bringer Held og Lykke. „De Usynlige“ kan godt lide at være, hvor den groer. *Sct. Hans Aften* og *Dag* stikker man til Ære for Helgenen Blomsterne ind under Bjælkerne i Stuerne, dér skal de nemlig sidde.

¹ 9 = 3 × 3. Tretallet er 'et kabalistisk helligt Tal, hvis Virkning selvfølgelig forhøjes ved de 3 × 3. De gamle havde saa meget med Tallenes Mystik: Tre Torsdage i Rad o. s. v.

De, der planter *Husløg* paa Taget, véd nok hvad de gør, thi faar de dem til at gro, flytter Lykken ind med det samme.

I de rigtige gammeldags Haver findes „*Bovlovvovlus*“ (ru Kulsukker). Den blomstrer med røde og blaa Blomster paa een Gang og er en rigtig Hekseblomst.

Her er nogle gode gamle Husraad.

Salviabladene, grønne eller tørrede, skænker man kogende Vand paa og lader staa og trække lidt, det Vand er godt til at gurgle den daarlige Hals med.

„*Vejrbærbladene* (Vejbred) lader den gode Gud vokse langs med Vejene, Smaafuglene til Glæde, de lidende Mennesker til Husvalelse.“ Den glatte Side af Bladet læger, den anden trækker (Betændelse). Det samme er iøvrigt Tilfældet med *Hyldeblade*.

Hvidkaalsblade trækker.

„*Stolt Hendrik*“ (gul Brandbæger) stødt i en Morter og blandet med grøn Sæbe, skal nok trække Betændelsen ud, selvom den sidder helt inde ved Benet.

Slaar man sig, saa der kommer en stor Bule, stød da frisk *Kørvel* i en Morter og læg paa, skiftes et Par Gange, det fordeler det sammenløbne Blod.

Enebærthe og *Millefoliumsthe* er godt for Nyresygdomme, det samme er *The* (Afkog) af *Rødbynke*, der dog ikke maa forveksles med den almindelige Bynke.

Byggrynssuppe og Grød, kogt i Vand og brugt i længere Tid, læger Tarmene (Mavekarthar) og er godt for de syge Nyrer.

Bukkebladethe, *Humlethe* og *Hyldebærsaft* er godt mod Gigt.

Islandsk Mos helbreder Astma (Aandenød), det tilberedes saaledes: En Kontorkopfuld Mælk koges. Naar den er spilkogende, tilsættes 1 Theskefuld islandsk Mos (faas paa ethvert Apothek) som ved Omrøring koges

med 1 Minut. Derefter ophældes Drikken siet i en opvarmet Kop. Der tilsættes nu en Topskefuld Honning (der kan udelades, hvis Vedkommende har Sukkersyge), og derefter cirka 10 pCt. Sodavand. Nu er Drikken færdig og maa nydes saaledes hver Morgen paa fastende Hjærte. Selv i svære Tilfælde vil man meget snart mærke Lindring. Men vil man opnaa Helbredelse, maa Midlet nydes hver Dag i et Aar.

Mod *Vorter* er der mange Raad, de fleste af de saakaldte „*Sippelfiraad*“.

Man gnider *Vorterne* med et Stykke røget Flæsk og graver det derefter ned paa et Sted, hvor man er vis paa, at man ikke kommer mere. Naar Flæsket er raadnet, er *Vorterne* væk.

Eller man stiller sig op ved et rindende Vand, lægger en Ært paa hver *Vorte*, og idet man lader Ærterne trille ned i Vandet siger man: „Følg saa med alle mine *Vorter*“. Naar Ærterne er raadnede, er *Vorterne* væk.

Naar nogen fortæller, at den eller den er død, skal man straks sige: „Saa dør ogsaa alle mine *Vorter*“. „Det er et ganske ufejlbarligt Middel, jeg har selv prøvet det, og det hjalp“, sagde den, der fortalte mig det.

Har man *Fjender*, er det den letteste Sag at prakke *Vorterne* paa dem. Man tager blot en Traad og slaar en Knude for hver *Vorte*, men ingen maa se paa, at man gør det, derefter graver man Traaden ned paa sin *Fjendes* Jord, og han faar da *Vorterne*, naar Traaden er raadnet. Eller man ganske simpelt sender ham dem pr. Post. Paa et Ark Papir sætter man lige saa mange *Prikker*, som man har *Vorter*, og medens Arbejdet staar paa, koncentrerer man sin Tanke paa, at *Vedkommende* skal have dem, søger i *Fantasien* at forestille sig dem anbragt her og der. Selvfølgelig skal *Brevet*

ledsages af et Par Ord om, at nu skal han have lige saa mange Vorter, som der er Prikker. Det er bedst at afsende Brevet en Torsdag og helst til en, der i Forvejen har Vorter eller idet mindste „Vortetække“. Vorterne skal da nok forsvinde lidt efter lidt: „Probatum est“ som den sagde, der fortalte mig det.

Man kan ogsaa udhule et *Rødløg* og komme Salt i det, naar Saltet er smeltet, smører man daglig Vorten med Vædsken, og Vorterne forsvinder.

Torsdagen er den bedste Dag til at øve alle Sippelfikunsterne i, og ved disse spiller *det fastende Spyt* en overordentlig stor Rolle.

Har man f. Eks. Knuder, skal man blot tre Torsdage i Rad smøre Knuden med fastende Spyt og køre aved (venstre) om med Fingeren, idet man forestiller sig en bestemt Dato (der selvfølgelig maa ligge uden for de tre Torsdages Rammer, helst 1½ Md. fremme), som Knuden skal være væk paa. Idet man altsaa gnider sig, siger man strengt til Knuden: „Den 27. April er du borte, lidt efter lidt skal du svinde, vil du nu se at du husker det, den 27. April er du væk.“ Min Broder og jeg havde hver sin Knude paa Øjelaaget (ikke Bygkorn). Min Broder, der ikke vilde prøve det gamle Raad, tog ud til Dr. Møller i Kallundborg og fik klippet Knuden af, jeg derimod brugte Moders Raad og den forsvandt prompte. Det var en stor Triumf for Moder.

Fastende Spyt er godt til alle Slags Saar, det læger og heler. Hundespyt er det bedste. Har man store, slemme Saar, der ikke vil heles, skal man blot lade Hundene slikke dem.

Da jeg var Barn, havde jeg et stort og frygteligt Skinnebensaar. Gamle Dr. Harpøth i Snertinge kunde ikke gøre noget ved det med alle sine ætsende Sager,

der bed, saa det var skrækkeligt. „Vildt Kød“ (der vist er det, der nu kaldes „Dødkød“) voksede frem. Der blev da drysset Melis, der jo indeholder Kalk, i Saaret, det skulde „æde“ (ætse) det vilde Kød. Derefter traadte vores store Jagthund til, og efter Ordre slikkede den Saaret. Selv om den gjorde det meget lemfældigt, var den ru Tunge dog frygtelig i Saaret. Men jeg kom mig da.

Øjensygdomme var den Gang mere udbredt end nu. Naar Øjelaagene groede helt sammen af Betændelse, blev der smurt Fløde paa, hvorpaa Hundene blev tilkaldt, de slikkede da Fløden til sig og rensede paa den Maade de betændte Øjelaag.

Hareskaar kommer af, at Kvinder, der „venter sig“, enten har drukket af eller set en skaaret Kop eller een, der havde Hareskaar. Alle Modernærker har deres Opriindelse fra, at Moderen i en bestemt Md. før Barnets Fødsel har set et eller andet, der har gjort et dybt Indtryk paa hende, eller — og især — en pludselig Forskrækkelse, for Expl. Lynnedslag, Mus, Rotter, Blod o. s. v.

Anders Olsens Nabo i Jyderup havde et Skiftingebarn med stort Hoved. En Dag kom der fremmede hos Bedstefader, Manden skulde et Ærinde hen hos Naboen, og da hans Kone, der „ventede sig“, hørte, at de havde et Troldebarn, vilde hun absolut med hen og se det. Farmoder advarede, hun maatte jo huske, i hvad Stilling hun var, men der var ikke noget at gøre, Konen var ikke overtroisk og gik med over og saa paa Troldeungen. Nogen Tid efter fødte hun selv et lignende Barn.

Jeg skal her meddele et ganske ufejlbart Middelet til ihvertfald at mildne paa Ulykken. Saa snart vedkommende Kvinde er blevet forskrækket (Lynnedslag, Ild, Blod, Mus o. s. v.) skal hun lynsnart tage

sig om bag paa og sige: „Bliv der“. Saa bliver Modermærket paa det lille Barn dér. Jeg kender een, der ved en pludselig Forskrækkelse gjorde Brug af dette gamle, simple Raad, og Barnet fik ogsaa prompte Modermærket paa det Sted, hvor det skulde.

Naar nogen har Feber og taler i Vildelse, skal de have „Eddikestrømper“ paa (Strømper, der er vredet op i Eddike). Om Feberen forsvinder, véd jeg ikke, men Bevidstheden vender tilbage.

Faar man noget i Øjet, skal man tage sig om bag paa og tre Gange sige: „Av mit Øje, min Ende“. I Mellemtiden kryber Insektet ud.

Paa vandfyldte Blister i Ansigtet, som ikke vil læges, skal lægges Charpi med usaltet Svinefedt.

Dersom man har en Blegn paa Tungen, skal man til en af sine Bekendte sige:

„Jeg har en Blegn paa min Tunge“.

„Spyt den ud“, skal den adspurgte saa svare.

Man spytter da, derpaa gentages:

„Jeg har en Blegn paa min Tunge“.

„Spyt den langt ud“.

Atter Spytning, derpaa gentages 3die Gang:

„Jeg har en Blegn paa min Tunge“.

„Spyt den langt ud i Kattens R. . (Ende).“

Og saa skal man spytte saa langt man kan. Det er et godt gammelt Raad, som blev brugt meget i Sandby. „Jeg har tidt prøvet det, og det hjælper altid“, siger Moder.¹

Her er nogle flere af Moders Raad og Foranstaltninger:

Man skal studse sit Haar, naar Maanen er i Ny, saa gror det bedre.

¹ I »Fremmede og danske Trylleord« af I. Ohrt (Danm. Folkem. Nr. 25 S. 115) staar: »Mod Blegner paa Tungen faar man en anden til at sige: »Spyt dem ud i Hundens Asse!« hvorpaa man spytter ud.«

Neglene skal klippes, naar Maanen er i Næ.

Slagtede Ænder er nemmest at pille, naar Maanen er i Næ.

Modermærker skal stryges med en Døds Haand.

Hikke kureres bedst ved at indjage Vedkommende en pludselig Forskrækkelse, f. Eks.: „Hør, hvad er dog det, Du har jo stjålet min Brosche“ (eller lignende). Den Hikkende bliver da saa bestyrtet, at Hikken med det samme gaar over.

Mod Gigt skal man gaa med Kastanier i Lommen, bliver de sorte, har de taget Gigten.

Koger Mælken i Ilden, skal man skynde sig at strø Salt paa Komfuret, ellers bliver Køerne daarlige i Yveret eller Patterne.

En Ko, som har kælvet, skal straks have en Spegesild og den nymalkede Raamælk.

En Kniv maa ikke ligge med Æggen opad, saa bliver der Ufred.

Knive maa heller ikke ligge overkors, det spaar Dødsfald.

Dersom man fejer Snavset over en Dørtærskel, fejer man Lykken ud af Huset.

Naar man vinder Garn, skal den, der holder Garnet, rykke den sidste Ende af, ellers vindes Lykken fra ham.

Dersom en Høne galer, skal Hovedet straks hugges af den, thi den galer til Lig (Dødsfald).

Naar Hunden render med Straa bagpaa, betyder det Lig.

Naar Hunden tuder ynkeligt, spørger man snart Lig (eller Ildebrand).

Naar Lænkehunden indebrænder, brænder Gaarden igen.

Naar der synges, medens Køerne malkes, lader de

lettere Mælken ned. Fader betalte saaledes Pigerne for at synge den lange Strassborgvise og andre, medens de malkede.

Naar nogen nyser, skal man sige „Gud velsign“.

Dersom to benytter samme Vandfad, skal den, der har vasket sig først, spytte i det, ellers bliver de Uvenner.

Naar man køber en Kat eller en Hund, skal den betales med ulige Penge, ellers bliver der ikke Held ved den.

Mellem Jul og Nytaar maa man ikke sige „Mus“ eller „Rotter“, men skal kalde dem for „Utøj“, ellers faar man hele Laden fuld af dem.

Naar man skal paa Rejse, er det uheldigt at møde et Kvindfolk — især en ældre Kone — thi Rejsen mislykkes da. I Sandby var Mændene saa vrede, naar de paa Vejen ned til Stranden mødte en Kvinde, thi saa fik de ikke Held med Fiskeriet. En ældre, nulevende Mand her fra Sognet fortalte mig for et Par Aar siden følgende: „Møde en gammel Kone, naar man skal ud i et vigtigt Ærinde, fjø for den lede, saa kan man lige saa godt vende om med det samme, for man faar da ikke Held med sig. Du maa da ikke tro andet, end at dersom jeg en Dag skal til Kallundborg, og jeg saa lidt ud ad Vejen møder Tine, saa lægger jeg Roret om med det samme: „Gider De virkelig have al den Ulejlighed med at klæde Dem om igen — desuden kan De jo risikere at møde hende igen næste Gang“. „Nej, saa kender Du bare itte mig, for 2. Gang holder jeg Øje med hendes Dør, om den er lukket. Er den det, véd jeg, at hun er hos Sønnen, og saa kan jeg passere. Men Du snakker om noget, Du ikke har Forstand paa.“

Fader blev altid saa glad, naar Hestene trillede sig,

efter at de var kommet af med Selen, han stod altid spændt og iagttag, om de kom helt om paa den anden Side, gjorde de det, var det særlig godt.

Fader kunde ikke lide, at den store Tjørn nede i Mosen skulde fældes, han bad Ejeren om at lade den staa i hans Tid, og det fik den Lov til.

Fader og Farbroder begyndte aldrig noget nyt en Mandag.

Naar man taler om sin gode Sundhed, Held o. s. v., skal man tilføje: „Det være sagt i en god Stund.“

Naar nogen nævner, at de aldrig er syge eller har Uheld, skal de banke under Bordet.

De, der er født en Søndag, er Søndagsbørn, og de kan se det, der er skjult for andre.

Kort før „Gammelrand“ brændte, slog Uglen paa Ruden.

Naar et Barn finder en Sodasten og kaster den over Hovedet, vil han vokse og blive anselig, men kaster han den bagfra over Hovedet, vil han kun blive en Vommeknold — min Broder og jeg gjorde det første, og fik da ogsaa Højden.

Kommer Skaden hoppende ind i Gaarden, faar man fremmede fra den Side den kommer.

Falder en spids Genstand (Syl, Kniv, Saks eller Staalpenskaft) ned og bliver staaende paa Spidsen, kommer der fremmede.

Naar Katten river i Hyldetræerne, river han op til Storm.

Ethvert Menneske, der har Agtelse for sig selv, bør have en Hestesko over Indgangsdøren.

Inden Moder sætter Smørret ned i Kælderen, ridser hun altid et Kors i det.

Naar Moder er færdig med et eller andet lille Arbejde, for Expl. strikket et Par Strømper, holder hun

altid „Snævergilde“, der bestaar af Ekstrakaffe eller lignende.

Finder man et Firkløver, bringer det Lykke, et Femkløver derimod Ulykke.

Naar man plukker Æbler af, skal man lade nogle Stykker blive siddende til Træet selv — man faar det rigeligt lønnet næste Aar.

Det Æg, man ofte kan finde nedenunder en Fugle-rede, er Fuglens Offer og Tak til Haveejeren.

Afklippet Haar skal straks brændes, det gaar rent galt, hvis Fuglene finder det og bygger Rede af det.

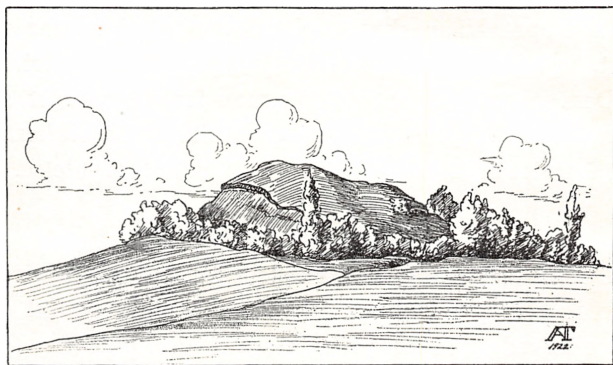
Dersom man nyser, medens man fortæller noget, skal man sige: „Det nøs jeg paa“. Og det er da sikkert, at det fortalte er sandt eller at det vil gaa i Opfyldelse.

Bakke- og Højsagn.

De fleste af Sognets mange Bakker var beboet af Trolde. De passede sig selv, naar man bare lod dem være i Fred, men kom man og gravede i Bakken — det være sig nu efter Skatte eller for at køre Grus — tog de sig selv til Rette og tog Hævn over Forstyrren, der truede med at ødelægge deres Bo.

„Vonden gikked it i Bakken i Havndrup, da di begyndte aa grave Grus a den? (fortalte gamle Marie Ole Niels). Grusen styrtede nær aa begraved Kaarlen. Aa gikked bædder, da Hans Diderik begyndte aa grave ætter Skattene i „Kalle mig standse“? Ja, Hans Diderik hade jo nok hørt, a der var en Konge begraved inge i Bakken, aa a Kongen sad paa en hvid Hest mæ alle Skattene udenom sig, aa Hans Diderik begyndte jo saa osse aa grave, men ded sku han it ha gjort, for der døde smænd saa mange a hans Kretur nøre pu Guern, saa han fik anned a tænke pue, men da der saa va gued ed Stykke Tid, begyndte han smænd igen aa grave

i Bakken. Va skete saa? Jo, saa døde smænd hans Moer aa ded hæmmed ham jo noed ied, aa je ka ejnlig it begrive, a han ku begønne aa grave treje Gang, men saanden erred, Folk troer jut paa saanden noed nu om Stunder. Naa, han kom jo heller it langt den Gang, ingen han maatte ta Skade for Hjemgæld. En Dav, lissom han allerbedst sto aa tæskede, jov han Armen i Maskinen aa blev a mæ den ene Haand. Ded va nu

Eskebjerg Bakke.

hels mærkelig nok, for ded va en Jat, han hade levned, aa han ku nemt ha faat optusket den Dav, men ded sku nut være saanden, aa ded som je søns æ mest mærkelig, ded æ, a ded va den føst April den Dav, ja ded vared smænd, aa ded va i Aaret 1880.

Næe, dom i Bakkerne ska man la være, aa man ska bare it vende sej eller se sej tebaves, naar man guer forbi en Høv, for saa æ man fri for den Slags Ingbydninger, som a. Las Eriksen fik. Joe, ded va en Avten henimod Juul, a Las Eriksen red forbi Poppelrine. Lissom han nu red allerbest, sønts han jo nok, a han hørte noed, men Lavs holdt sej jo stivt aa drejed it Hoedet. Da va ded lissom nongen kaldte paa ham, aa

saa drejede han Hoedet om mod Bakken, aa da saa han, a der va stort Gille inge hos Troidene. Der kom nu et Par a dem ud aa bød ham ingenfor i Højen, der nok saa ingbydende aa paa ded festligste sto paa gloendes Pæle. Næ Tak, ded vilde han dat. Jae, saa sku han da ha' en Dram, da han itte saanden maatte bære Julen a Døren. En a Troidene rakte ham ed Bæjer mæ noed i, aa han to osse godt nok igennem ded, men kasted ded over Hoedet, aa saa red han alt va Remmer aa Tøj ku holde. Da han kom hjem, saa han, a allevegne vuer Draaverne fra Drikken va fulled paa Hesten, var Huerne gued a.

Je ha smænd sæel set „Baarned“ staa paa gloendes Pæle, aa der va en faerlig Staahej der inge. Je blev osse beet ingenfor, men ded sku jet ha noed a, je husked jo, vonden ded va gaaed Las Eriksen, aa saa fik je jo retterered mej itide, men Ole dér (hendes Mand) ha smænd sæel høert dom arbeje i Bakken. Ha dut Ole?“

„Joe, ded har je, aa ded æ lissaa sandt, som a je sidder her. Ded var oppe i Jer Bakke „Baarned“. Je ku lissaa tydlig høre vonden di hamred aa slo Søm i dernørre. For mej aa høre va de akurat lissom di beslo en Ligkiste, men je lo som ingen Ting aa fik da osse Lov te aa gaa i Fred.“

„Jae Ole, han ved noek vonden a han ska retterere sej, aa ded ka smænd osse noek gøres nødig, for der er mejed a den Slags a man ska vare sej for.“

Chr. Sloth i Bjergsted stod paa en særdeles god Fod med Troidene i Bakkerne. Naar hans Værktøj gik istykker, lagde han det blot ud ved Bakkens Fod, saa gjorde Troidene det istand til ham.¹

Fru Hanne Jensen, Løjtved (nu Reerslev), der er

¹ Ewald Tang Kristensen: »Danske Sagn«.

født i Bjergsted 1846, fortæller: „Lige overfor Skolen boede der i min Barndom en gammel Kone, som hed Sidse Vejtrit, hende kom „Bjergfolkene“ til. Hvordan de saa ud? Det var en meget lille Mand og Kone, der i Regelen fulgtes ad, naar de skulde ned og laane noget, og hvad de laante, bragte de altid dobbelt igen. Sidse Vejtrit sagde, at de kom aldrig uden om Formiddagen.

Naar man gaar op ad Vejen mod Skoven, ligger der paa venstre Haand — ved Vejen til Kirken — et Hus dybt nede; der laa der inde i Stuen en Skifting. „Det“ laa i en Trækasse og havde et Hoved saa stort, saa stort, og nogle forskrækkelige lange Fingre. Dette Væsen lignede i Ansigtet et Barn, det sagde aldrig noget, men spiste derimod altid, og da Moderen ikke nær kunde skaffe Føden til det, bar Byens Koner Mad derover, aa Gud hvor maa det have været strengt at se paa for den arme Moder, der maatte made det.“

Følgende Historie fortalte den gamle 80aarige Smedekone, Hanne Eskildsen i Torpe, mig i 1917:

„Da jeg var ung, tjente jeg paa en Gaard i Ulstrup ved Gørlev. En Dag kom min Madmoders Broderkone paa Besøg. Da hun henad Aften gik hjem, fulgte Madmoder hende paa Vej. Som de nu gaar allerbedst og lige er kommet ud for en Høv, kom der en hvid Kat springende ud af Høven og gned sig op ad Broderkone: „Uh, det var jo en Kat“, sagde hun. Katten forsvandt, og de fo'r saa hver til sit.

Hver Gang Broderkone senere kom, maatte jeg og den anden Pige altid følge hende paa Vej, da Madmoder ikke var til at formaa til at gaa forbi Høven. Vi gik altid en Omvej og gik aldrig forbi Høven, og det kan nok være, at Broderkone gjorde en farlig Stads af os med Mad, Kaffe o. s. v., for der var ellers ingen, der turde følge hende hjem mere.

Nogen Tid efter kom Madmoders Broder kørende fra Jordløse og skulde hente et Læs Hø. Da han saa skulde til at køre hjem med Hølæsset, kunde Hestene ikke sætte Vognen igang. Han pidskede paa Hestene, de tog ogsaa et godt Tag, men saa sprang Skaglerne. Han satte nogle nye i og skulde saa til at køre, men saa gik Hammelstøjet itu. Det fik han imidlertid ogsaa lavet, og han naaede da at komme op paa Læsset, men saa gled alt Høet af. Da han endelig langt om længe havde faaet læsset det paa igen, kan De jo nok forstaa, at han var ædende gal. Han bandede og svor paa, at om saa selve Satan var i Vognen, skulde han nok komme hjem. Saa pidskede han af al sin Magt paa Hestene, og endeligt langt om længe kom Vognen da igang, men det gik kun smaat, da Hestene næsten ikke kunde trække den.

Da de kom udfor Høven, sprang der en hvid Kat af Vognen og løb ind i Høven:

„Naa, er det Dig, jeg har kørt for,“ sagde Madmoders Broder. „Tak for godt Følgeskab“. Og saa kunde han køre, men Hestene stod i det hvideste Skum. Den Historie er sand. Men ved De saa hvad? Rasmus Hansen (Madmoders Mand) begyndte saa at køre Jord af Høven. Hvad saa? Ja det kan De ikke begribe, Rasmus Hansen døde, og lige i det Øjeblik, han døde, raslede Dørene og Vinduerne ud ligesom Skidt fra Spædekalve. De rørte saa ikke ved Høven, og den værges og pyntes den Dag i Dag.“

Paa „Faksebjerg“ ved Viskinge huserede Trolde svært. Til deres Koglerier og Kunster brændte de Blus paa Højen hvert Aars Sct. Hans Aften, og det skulde de unge jo efterligne, det er derfor, vi nu har Sct. Hans Blus.

Ude i „Jordbjerg“ i Allestave er der vistnok mere, der har til Huse, end mangan tror. Det hændte sig saa-

ledes engang, at en Mand en Aftenstund gik udad mod Nørrehoved. Pludselig kom der en Kat springende. Manden sparkede til den, men det skulde han ikke have gjort, for han fik et Puf saa kraftigt, at han røg ned i Grøften. Det gentog sig hele tre Gange, og saa kunde han lade Katten gaa.

Men det er især den graa Hest, der holder til derude i Bakken. En dejlig lys Aften var den pludselig paa en af Markerne: „Hvor den kom fra, ved jeg ikke,“ siger min Meddeler, en nulevende meget anset Gaardejer — „men der var en vældig Fart i den. Den løb ud i Jordbjerg. En anden Aften stod jeg atter udenfor Gaarden og talte med en af mine Slægtninge, da kom Hesten igen og ogsaa denne Gang løb den ud til Jordbjerg. Vi saa den begge to.“

Men det er ikke saa underligt, at noget har til Huse i Jordbjerg, for i den er der nedgravet en stor Skat, som endnu ikke er hævet.

Det var vistnok Lars Hansens Farfader og nogle andre Mænd fra Byen, der besluttede at hæve Skatten.

En skønne Dag samledes de og begyndte at grave i Bakken, men det var en Aftale, at ingen af dem maatte mæle et Ord, thi saa kunde Skatten ikke hæves.

De gravede i mange Dage. En Dag, ligesom Arbejdet gik allerbedst fra Haanden, kom der en Hare springende, ingen vidste, hvorfra den kom. De greb da til Bøssen og skød paa den, men ramte ikke. Langt om længe kom der en stor Kiste med Hanke og Beslag tilsynse, men ligesom de skulde til at gribe den, ser en af Mændene tilfældigt ned mod Alleshave By og ser da til sin store Rædsel, at Byen brænder: „Byen brænder!“ raabte han og fo'r ned ad Bakken og ind mod Byen. Alle de andre løb bag efter. De var imidlertid ikke kommet ret langt, førend de saa, at der var ikke Spor

af Ild, saa gik de tilbage til Bakken igen, men da var Kisten borte — og den var og blev borte.

Skatten kunde ikke hæves, fordi en af dem havde talt.

Denne Tro paa, at Bakkerne er beboet, findes endnu hos enkelte gamle her paa Egnen. Der var saaledes en ældre nulevende Kone, der for et Par Aar siden sagde til mig: „Ved De da ikke, at der i nogle Bakker er hele „Troldestuer“ sat op af saa store Sten, at ingen Mennesker har kunnet gøre det. Hvem har boet der? Nej, der kan vi se, det kan De ikke sige noget til. De har jo da for den SagsSkyld ogsaa selv fundet et stort Vætterlys¹ oppe paa Bakken. Og det sker jo da ogsaa immeran, at der findes store Messinggryder² og Lerkrukker³ dybt nede i Bakkerne. Kan De sige mig, hvem der har brugt dem dernede?“

Jeg talte for et Par Aar siden med en Mand, der fortalte mig, at medens han var Barn, kom Troldene ofte hjem til hans Fader. De boede i en lille Høj ude paa Marken, og de levede paa den venskabeligste Fod med Forældrene. Op imod Højtiderne, især Julen, kom de og laante forskellige Ting som Kar, Baljer og Gryder. De bragte altid det laante tilbage, og Forældrene havde saamænd ingen Men af det, men det forstaar sig, hver passede jo ogsaa sit.

En anden gammel Mand paastaar bestemt, at der er Trolde til. Det er Folk, der er lave og smaa, de boer i Bakkerne, men de viser sig bare ikke for alle og enhver, og det er Grunden til, at Folk ikke tror paa dem.

Troldene i „Kalle migstandse“ var langt de mægtigste,

¹ Forstenet Blækspruttefølehorn.

² I en Bakke herude blev der fundet et stort ciceleret Broncekar, som Finderen brugte til Hønsædetrug (nu paa Musæet i København).

³ Urner.

og de udfoldede en større Virksomhed med at bringe „Skiftinger“ ud til Folk:

„Skiftingerne va smænd nemme a kende“, fortalte Marie Ole Niels, „di hade saanden nongen store Hoeder, men mæ Forstanden stod ded kun smaat te, aa saa ku di æde Alverden, ja der va smænd it Bund i dom, saa ded va smænd it Plasér for dom, der blev velsigned mæ saanden een, aa je ka da huse, a der i min Tid blev lagt et Troldebaern i Alleshave aa et i Kaltred, ja smænd blev der saa. Men a saanden noed ku ske, va jo osse Folks egen Skyld, enhver maa jo værne for sit aa sine, aa ded mindste, a man hels ka gøre, naar et Barn er født, er, lige mæ de samme a sætte Staal over Dørren, saa kommer di itte dér, næ smænd om di gør“

Man maatte heller ikke for nogen Pris nævne, hvad Barnet skulde hedde, førend det var døbt, gjorde man det, havde Troldebaerne Magt over det, eller der kunde ske andet Misheld med det, og endnu den Dag i Dag er der ingen paa denne Egn, der, selv til deres Nærmeste, fortæller, hvad Barnet skal hedde. Spørger man om det, vil man ufravigelig faa saadanne undvigende Svar som: „Det er ikke bestemt endnu, det skal være, til Bedstemoder kommer“. „Vi vakler mellem flere Navne“. „Det har vi ikke rigtig tænkt over endnu“, eller: „Ja, hvad synes De, vi skulde kalde Drengen“? Kun ganske enkelte er saa modige, at de lige rent ud siger: „Det vil vi ikke sige, for at der ikke skal ske Misheld paa Barnet.“

Naar først Barnet var døbt og kristnet, havde intet Magt over det, men Daaben brugtes ogsaa til andet.

For en Maanedstid siden var der saaledes et Ægtepar sidst i Halvtredserne, der viste mig deres Daabspenge, der bestod af store Sølvspecier og en Mønt af hver af

de andre Værdier. Mønterne var af de omsorgsfulde Forældre, der vilde sikre Børnenes økonomiske Fremtid, indpakket i et afrevet Salmebogsblad og i største Hemmelighed anbragt paa Børnene lige inden de bares til Daaben.

Det, der blev lyst Velsignelse over, skulde der ogsaa være Velsignelse ved!

Skikken var almindelig i de Paagældendes Barndom, og er det vist ogsaa endnu.

Endnu den Dag idag brænder man Blus paa Bakkerne Sct. Hans Aften. Det er for at Heksene paa deres Langfart til Bloksbjerg ikke skal sætte sig til Hvile paa dem, og den, der vil være paa den sikre Side, bør den Dag, det er Sct. Hans Aften, samle alle Grebe, Høtyve, River og især Kosterkafter og gemme dem vel, at ikke Heksene paa deres Luftfart mod Bloksbjerg skal tage dem og ride paa. Her maatte vi altid i Faders Tid samle alt Værktøjet Sct. Hans Aften, men jeg tænker, Fader har gjort det, for paa en let Maade at faa et samlet Overblik over, om der manglede noget.

Fru Hanne Jensen, Løjtved (Reerslev), fortæller, at Heksene i Bjergsted ikke havde deres aarlige Udflugt samme Dag som Landets øvrige Hekse, ligesom de heller ikke red til Bloksbjerg. Nej, de Bjergsted Hekse red til Troms, hvor de viste sig i Kirken hvert Aars Skærtorsdag. Da der var en lang Vej, maatte de ride hjemme fra Onsdag Aften.

Bjergsted-Heksene kunde almindelige dødelige ikke se, kun hvis een var saa heldig at finde det første Æg, en Kylling lagde — det skulde ovenikøbet være lagt en Skærtorsdag — og en Skærtorsdag se sit Snit til, uopdaget, at lægge det i Lommen paa en Kirkegænger, kunde denne se dem i Kirken. Opdagede Heksene Sippelfikunsten med Ægget, gjorde de alt hvad de

kunde for at nærme sig Manden med Ægget i Lommen, og kunde de komme til at slaa det i Stykker, blev det en meget farlig Historie for ham.

Fortælling om Nissen.

Nisser var her ikke mange af paa Egnen, men de enkelte, der var, blev der ogsaa fredet om, thi de bragte Velstand tilhuse.

Om Nissen inde hos gamle Steffen Hansen i Torpe fortalte Marie Ole Niels følgende:

„Ja, der ha altid væt Velstand paa ded Sted, aa ded æ jo heller it saa underligt, saanden som di altid ha staset a Nissen. Han boede oppe paa Stuelovted, aa Di maa itte tro, a der var andre, der fik Lov a gaa derop uden end som Steffen sæel, for han stod paa saanden god Fod mæ Nissen, de va saa orleant, ska je sie Dom.

Naar di kærnedede deringe, sad Nissen altid øverskrævs oven paa Kærnen aa smiled aa nikked nok saa venligt te Steffen, aa ded ka hels nok være, a ded ga Smør. Di maa rænok heller it tro, a Steffen noensinde gik forbi Lovtslemmen, uden end som a han osse nikked aa smiled op te Nissen, men ded va jo heller it saa underligt, for der var mejet dom imellem, aa om Natten sad Nissen aa passede paa Steffens Pengeskrin.

Ja, der var smænd et godt Forhold mellem Nissen aa Folkene paa Guern, aa saa kommer Velstanden a sej sæel. Den fik da osse sin Julegrød mæ stort Smørhul aa Kanel sat op paa Lovted hver evig eneste Juleavten. Men nu ska Di saa bare høre, vonden de gik, da Steffen Hansen døde. Joe, lige i ded Øjeblik, a de kørte ud a Guern mæ Kisten, va sker saa? Bunden gik ud a Gryden, di kaavte Gillesgrøden i, saa al Grøden kaavte i Ilden. Ded va da tydlig noek, sønts dit? Aa

hos nongen a Steffens Familie op i Jordløse vælted i samme Øjeblik Kakkelovnen, aa ded uden a nongen rørte veen. Ded va Nissen, der sørred saa hart, der hade meddelt Jordløsemandens Nisse, mæ hvem den paa Grund a Familieskaved stod paa en venskabelig Fod, ded store Tab, den hade lidt.

Di ka rænok tro, a Nissen sørred, aa den blev snart lidt paa Kant mæ Sønnen — di glemte den vist — saa fløtted den over paa Naboguern hos Pæ Pæsen, vo der osse straks begønte a komme Velstand, mens a de gik nær a Bak henne hos Steffens. Ded æ hels ded, a Folk kaller for Held aa Uheld. Om Nissen nu led a Hjemve eller den har fortrydt ed, ska je la være usavt, men den blev da forligt mæ Sønnen i dens gamle Hjem, aa saa fløtted den tebaves, ætter a den hade væt derfra i to Aar. Aa saa kom der jo begribeligvis atter Velstand te huse.“

Nissen er her i Byen den Dag i Dag og faar hvert Aar sin Julegrød. Bliver det den for broget paa den ene Gaard, flytter den over paa en af de andre, hvortil den medbringer Held og Opgangstider for Ejeren.

Lys og Varsler.

Man siger, at der brænder Lys over de Steder, hvor myrdede Mennesker ligger nedgravet.

Om en lille Bakke paa vores Mark norden for Eskebjergvejen fortælles der, at der paa den havde brændt Lys. Konen, der fortalte mig det, var ikke til at faa fra, at der var nok „noget“ der.

For et Par Aar siden blev denne Bakkes Top afgravet og kørt ned paa det lave som Fyld. Under Arbejdet fandtes der tre Menneskeskeletter. Det ene laa for sig selv, og de to andre laa saa tæt ind til hinanden, at Ribbenene var presset sammen. Hullet, de laa i, var

kun meget lille. Da Konen hørte om Fundet, sagde hun straks: „Hvad sagde jeg?“

Et farligt Sted at komme om Aftenen var Moserne. Der boede „Løgtemændene“, og de drev et farligt Spil om Natten. De viste sig som smaa brændende Lys. Mange havde inde fra den faste Bund set, hvorledes de hoppede og sprang omkring fra den ene Tue til den anden. Noget nærmere om dem vidste man ikke, thi de enkelte, der var gaaet ud i Mosen for at udforske deres Hemmelighed, var aldrig vendt tilbage, men det hed sig, at Løgtemændene, naar der var nogen ude efter dem, bestandigt flyttede sig nærmere og nærmere de dybe vandfyldte Tørvegrave, og naar den forvorpne saa vilde gribe dem, hoppede de blot en Favn ud over Tørvegraven, og den ulykkelige styrtede da i den bundløse Grav.

Her paa Egnen er Troen paa „Varsler“ meget udbredt, da mange „moderne“ Mennesker ikke véd, hvad Varsler er, skal jeg her meddele et Par.

Enhver kender vist den Uhyggesfølelse, der griber de Tilstedeværende i et Selskab, naar det opdages, at de er 13 til Bords. Dette Tal varsler nemlig, at én af de Tilstedeværende skal dø inden Aaret er omme. Saaledes var min Onkel med kort Tids Mellemlum to Gange 13 til Bords, og han døde da ogsaa, inden Aaret var omme.

At Tallet 13 er et uheldigt Tal, skal skrive sig fra, at den Nat, Jesus blev forraadt, var de 13 til Bords.

En gammel Aftægtskone, Maren, laa syg i sit Hus, der laa lige op til den Gaard i Allestave, der tidligere havde været hendes, men som nu ejedes af andre. En Dag, da Manden i Gaarden sad og spiste Frokost, lød det, som om en lille Fugl bankede paa Ruden. Han opfattede det som et Varsel og løb alt hvad han kunde

over til den gamle Kone. Hun laa og var ved at dø og døde omtrent med det samme. Var han ikke straks løbet derover, var hun død alene.

Varulven.

Varulvene, som tidlig og silde var paa Færde, var en sand Rædsel for de Kvinder, der „ventede sig“.

Det var Mennesker, der af en eller anden Aarsag var dømt til at være Varulv, og de kunde kun „løses“, ved at man enten opdagede, hvem de var, eller ved at de kunde komme til at spise et ufødt Drengbarns Hjærte. Derfor var de altid paa Jagt efter Barselkonerne. De kunde kendes paa, at deres Øjenbryn voksede sammen over Næsen, eller paa, at de havde Skægpletter.

Der var flere Varulve i Bregninge Sogn.

Folk troede bl. a., at Tømrer Korsgaard var en Varulv, og der hviskedes om, at han hyppigt gik til Barselkvinderne, men han havde rigtignok ogsaa hele to Skægpletter paa Kinderne.

Nis Væver var en ægte Varulv. Omme bag paa Ryggen havde han en stærkt behaaret Plet ligesom Rottekind. Naar han var ved at blive Varulv, voksede og udvidede Skindet sig, og det blev tilsidst til en Ham, han, ligesom Pindsvinet, kunde skyde ud over Kroppen. Derefter kastede han sig ned paa Jorden og skreg: „Jeg bliver, jeg bliver, jeg bliver“, og saa hoppede han paa de to Hænder og det ene Ben, medens han lod det andet Ben stikke bag ud. Han havde sagt til sin Kone: „Naar jeg bliver Varulv, skal Du bare slaa mig med Forklædet“. Og ofte hændte det, at der sad Forklædetrevler mellem hans Tænder.

Gamle Marie Ole Niels havde en Gang haft et Møde med Varulven, om hvorledes det spændte af, fortalte hun en Gang, hun var her:

„Ded va rænok et frygteligt Møde. Lige mæ ét kom den humpende, den ku lugte Blod, ku den. Den saa skrækkelig ud, va luen over de hele og mindet om et Fuer. Den hade trej Bien, ded fjerde sad paa Panden aa stak lige ud lissom et Hoern. Den kom nærmere aa nærmere, prusted aa snøfted, aa dens Øjne gnistred. Mine Bien rysted under mej, je ku næsten hverken støt eller staa aa va ved aa sønke i den sorteste Jord, men ved Hjælp a mit Forklæe, som je vendte, naaed je da a faa genned den væk, aa Gudskelov for ded, for je gik jo paa faldende Fod.“

Om Fanden.

Straf og Gudsbespottelse.

I gamle Dage var en tidligere Ejer af „Eskebjerggaarden“ borte. I hans Fraværelse kedede de hjemmeverende sig, og for at faa Tiden til at gaa, begyndte de for Spøgs Skyld at tage sig selv „til Alters“. Lige med ét sad de alle som fastnaglede, de kunde hverken røre Haand eller Fod, førend Ejeren kom hjem og fik hentet Præsten, der saa løste dem.

Paa en anden Gaard i Sognet var det endnu værre fat, om dette fortælles der:

Der var stort Gilde paa en af Gaardene, og de tilstedeværende blev saa fulde, at det var noget rædsomt. Da Rusen var paa sit Højeste, iførte de sig hvide Skjorter, hvor paa der var fastgjort røde Kors, som de havde lavet af Baand. Det skulde forestille Messehagelen. De begyndte saa at bespotte det helligste, idet de uddelte Pølse og Brændevin med Ritualet for Nadverens Sakramente. Lige med ét stod der en stor rød Hund¹ iblandt dem, det var selve den Onde, som de havde paakaldt.

En anden Meddeler fortæller, at det var Fanden selv med Horn langt Skæg og Hestefod.

De blev maalløse og rædselsslagne og kunde ikke flytte sig af Stedet.

Karlen, der var ude i Gaarden, lagde Mærke til, at al Lystigheden pludselig forstummede inde i Stuen. Han blev nysgerrig efter at vide, hvad de nu foretog sig og gik hen til Vinduet og tittede ind. Da saa han, at Fanden var derinde, og at alle Gæsterne sad lammede og skræksslagne rundt om Bordet. Saa vidste han, hvordan det var fat. Han spændte for og kørte alt hvad Remmer og Tøj kunde holde afsted til Bregninge efter Præsten.

Paa det Tidspunkt var det Pastor Knudsen, der var Præst, og han var en af den Slags, der kunde mere end sit Fadervor; han havde før manet ned og var som selvskrevet til at tage Tørnen med den onde.

Da Karlen og Præsten kom tilbage, begyndte Præsten at mane, men da han i Skyndingen havde glemt Messehagelen, haanede Fanden ham og lo ham ud, der var da ikke andet at gøre end at sende Karlen afsted til Bregninge efter Messehagelen. Og da Præsten først havde iført sig den, kan det nok være, at han tog fat med Fynd og Klem, men han havde rigtignok en haard Dyst med den onde, inden han fik ham manet i Jorden, under Udvikling af blaa Lue og Svovldampe. At Knudsen blev syg efter denne Dyst, er ikke at undres over.

Denne Begivenhed optog Folk meget. Der blev troet paa den, og der taltes ikke om andet i lange Tider. Selv „Kallundborg Avis“¹ bragte en Meddelelse om Begivenheden, hvoraf jeg citerer følgende Uddrag:

„I forrige Uge skal der efter Rygtet have været et Gilde i en Landsby i Omegnen af Kallundborg, hvori flere af Gæsterne deeltog indtil den tidlige Morgen, og som man siger: drukket tæt. En af Deltagerne skal have proponeret sine Drikkebrødre at uddele Nadve-

¹ Nr. 18, 11. Febr. 1860.

rens Sacramente, hvilket disse gik ind paa. Da dette forargelige Spil begyndte med Uddelingen af Brød og Brændevin, skal der være fremkommet en Skikkelse, som de erkjendte for at være Djævelen eller dennes Repræsentant. Alle grebes nu af en panisk Skræk, isærdeleshed da det lod til, at denne ukjære Gæst ikke vilde forlade Huset, førend han fik sine Disciple med, hvilket foranledigede dem til i en Hast at sende Bud efter Sognets Præst, som ogsaa straks indfandt sig og begyndte at mane Djævelen, men denne vilde ikke lystre. førend Præsten fik sin Messehagel paa; saa maatte Fyren paa Døren, og Præsten stod som Sejrherre.

Endvidere siger Rygtet, at denne Affaire har saaledes angrebet Præsten, at han i længere Tid ikke kan udføre sine kirkelige Forretninger, og at Djævelen ikke maa være manet paa tilbørlig Maade, da han Dagen efter viste sig i Skikkelse af Typhus og bortrev flere af Gudsbespotterne“

Tilslidst havde Historien antaget saadanne Former, at selve Herredsfoged Gude maatte rykke i Marken med følgende Bekendtgørelse¹:

„At den i „Kallundborg Avis“ indførte Spøgelses-historie, der skulde være passeret ved et Drikkegilde i en Landsby her i Omegnen, ved Uddelingen af Alterets Sacramente i Brød og Brændevin, og at Djævelen kom tilstede, men igen blev bortmanet af den hidkaldte Sognepræst, er i Eet og Alt opdigtet og en uforskammet Løgn, bekendtgøres herved.

Artz og Skippinge Herreders Contoir, 5. Marts 1860.

Gude.

Det hjalp ikke det fjerneste. Folk var lige optaget af Begivenheden og troede fuldt og fast paa den, og det

¹ •Kallundborg Avis• Nr. 28, 6. Marts 1860.

hjalp ikke, at Pastor Vilhelm Beck for at dulme lidt paa Gemytterne, skrev et flere Spalter langt Indlæg i „Kallundborg Avis“.¹

Siden den Tid var der altid „noget“ paa Gaarden, der ikke var af denne Verden. En Aften var saaledes en af Karlene ude i Marken. Da han paa Hjemturen nærmede sig Gaarden, saa han tydeligt, at der var Lys i alle Øverstestuens Vinduer. Det studsede han jo noget over, thi hvem kunde vel være deroppe paa den Tid? Efterhaanden som han kom nærmere, kunde han høre Musik og se Skyggerne af dansende Par glide forbi Vinduerne. Han listede sig saa forsigtigt hen for at kigge ind af Vinduerne og se, hvem det var, der morede sig saa godt. Da blev der lige paa én Gang mørkt, og al Musiken forstummede.

Beskyttende Forholdsregler.

Himmelbreve.

Intet Under, at det under saadanne Forhold (hvor meget, som ikke var af denne Verden, beskyttet af Mørket, færdedes i Bakkerne, paa Markerne, i Mosen, paa Vejene, i Staldene, ja, selv paa ens Loft og i Stuerne) var nødvendigt at tage beskyttende Forholdsregler. Foruden Staal over Dørene og Kors, der var dannet af Halmstraa, havde man ogsaa „Himmelbreve“, og det var noget nær det bedste, man kunde have, thi de var faldet ned fra selve Himlen. De beskyttede Ihænderhaverens Ejendom mod Ild og Vand m. m. De fleste af disse Himmelbreve er nu gaaet tilgrunde; efterhaanden som Oplysningen steg, dalede deres Kurs, og nu findes de vistnok kun ganske enkelte Steder.

Ude paa min Tantes Søsters Gaard, „Myretygegaard“

¹ Nr. 30, 10. Marts 1860.

i Alleshave fandtes for en Del Aar siden et saadant Himmelbrev. Det var prentet paa et stort Ark Papir med en særdeles smuk Skrift, hvilket jo iøvrigt ikke var saa mærkeligt, naar man betænker, hvem der, ifølge Himmelbrevet, havde skrevet det.

Brevet lød saaledes:

Dette Brev
haver Jesus Christus skrevet
med sin guddommelige Haand, sendt ved Engelen
Michael.

„I haver seks Dage at arbejde i, den syvende holde „I hellig for at gaa i Kirke og høre Guds Ord.“

„I skal ej smykke Eders Ansigt, ej kruse Eders Haar „og ej bedrive nogen Hoffærdighed, men I skal dele „med den fattige Eders Rigdom og angre Eders Synder.

„Brug ingen Begærlighed, thi jeg haver skabt Eder „af Intet og kan gøre Eder til Intet.

„Menneskene skulde ikke slaa hverandre ihjel, hver- „ken med Ord eller med Bagvadskelse.

„Du skal ej foragte den fattige, men ære din Fader „og Moder.

„Dersom I ikke saaledes bærer Eder ad, vil jeg „straffe Eder derfor, baade unge og gamle.

„Hvo som dette Brev haver og fordølger det, han „skal være forbandet, men hvo, som bevarer dette „Brev og bærer det paa sig, ham skal Torden og Lynild „ikke kunde skade, men altid være bevaret fra Ild og „Vand“

Himmelbrevet var endnu længere, men min Tante kan ikke huske Resten.

Dette Himmelbrev havde været paa Gaarden fra den forrige Ejerindes Tid. En af min Tantes Søstre gik i mange Aar med det paa Brystet, og tilsidst kom det

væk fra Gaarden. Dermed var den i Brevet tilsagte Beskyttelse ogsaa forbi. Lynet slog ned og brændte Gaarden af.

Forskelligt Spøgeri og Genfærd.

Det var saa sin egen Sag at befare de ensomme Veje alene en mørk Aften, man kunde møde mangt og meget, man ikke huede at se. Som nu mellem Bregninge og „Peidervejen“ var der mange, som forhen havde mødt det natlige Ligtog, der taageagtigt og lydløst bevægede sig ned mod Bregninge. Vogn for Vogn gled forbi, og i dem alle sad der blege, alvorlige Mennesker. Den, der én Gang havde mødt det, han lo ikke mere, thi han vidste ikke, om det varslede hans egen eller hans Kæres Død.

En Aften fulgtes to Mænd fra Bregninge op imod „Peidervejen“. Den ene gik paa Gangstien, den anden ude paa Vejen. Ligesom de nu gik allerbedst, begyndte den, der gik ude paa Vejen, at snuble, det var, som om han hele Tiden var ved at falde over et eller Andet. Lige med ét fo'r den Mand, der gik paa Gangstien, ud paa Vejen og trak den anden med sig ind paa Gangstien. Paa Mandens forundrede Spørgsmaal om, hvorfor han dog gjorde det, fik han det Svar, at han jo gik lige midt i et Ligtog.

Selv i vore Dage er der dem, der inde ved „det laadne Gærde“ (mellem Peidervejen og Torpe By) har mødt „Spøgelseshunden“, der fæl og sort, kommer fra den nordre Side og løber over Vejen. Det er ikke hver Nat, den viser sig. Heldigvis gør den ikke noget.

En Aften var en af Præsterne, vistnok Pastor Knudsen, ude at køre med sin Karl. Lige med ét vilde Hesten ikke gaa længere, og det var ligegyldigt, hvor meget

Præsten piskede paa den, saa flyttede den sig ikke af Stedet:

„Spring af og se efter, hvad der er ivejen“, sagde Præsten til Karlen. Karlen sprang af, men han kunde ikke se noget: „Naa saadan“, sagde Præsten, „gaa saa hen og se ud gennem Skyklapperne og sig mig, hvad Du saa ser.“

Karlen gik hen og saa ud mellem Skyklapperne: „Hvad ser du nu?“ spurgte Præsten.

„Jeg ser en stor rød Hund.“ Saa sprang Præsten af Vognen og skruede Møtriken af det nærmer Baghjul, tog Hjulet af og lagde det op i Vognen. Derefter stod han og Karlen op, og saa kunde de køre hjem. Vognen dumpede ikke ned der, hvor Hjulet havde siddet, thi der maatte Spøgelseshunden løbe og holde Vognen oppe lige til Præsten kom hjem og „løste“ den.

Saadanne Spøgelseshunde havde ogsaa deres Gang paa Gaardene og vee den Karl, der glemte at fodre Hestene af om Aftenen. Om et saadant Tilfælde fortæller vor Nabokone:

„Gamle Steffen Hansen havde en Søster, der døde, og det var egentlig fra det Øjeblik, at Folkene mærkede noget til det. En Aften kom en af Karlene sent hjem: som han plejede, gik han gennem Loen eller Stalden til sit Kammer, men ligesom han skal til at gaa ind ad Døren, saa han, at der stod en stor, sort Hund med røde Øjne foran den. Der var ikke noget, der hed, at Karlen kunde komme ind ad den, førend han havde fodret alle Hestene.

Da han endelig langt om længe kom ind paa Kammeret, kunde Døren ikke staa lukket, den blev ved at ryge op lige saa tidt, han lukkede den. Dette gentog sig Aften efter Aften. De andre Karle saa ogsaa Hunden, og de maatte altid fodre, førend de kunde komme ind

paa Kammeret. Men var de først kommet derind, begyndte den samme Forestilling igen med Døren.

Oppe i Jens Peter Petersens Gaard i Eskebjerg var det i sin Tid ligesaa galt. Kort Tid efter at en af de tidligere Ejere var død, viste der sig ogsaa en Hund, der gik og passede paa, og Karlekammerdøren kunde heller ikke der staa lukket.

Det mentes, at disse Hunde var afdøde Mennesker, der havde staaet Ejerne nær, og som gerne, selv udover Døden, ved deres Nærværelse vilde bidrage deres til, at alt blev gjort, som det skulde, derfor paatog deres Aand sig en Hunds Skikkelse; for at man skulde kende deres overnaturlige Oprindelse, var Øjnene røde

Vor Nabokone fortæller:

„En Gang „de sæle“ ovre paa Jeres Gaard (Torpe-lund) var borte, og Folkene sad oppe og ventede paa, at de skulde komme hjem, kørte der en Vogn ind i Gaarden, det rumlede og skramlede paa Stenbroen. Ligesom den kørte op foran Gangdøren, blev der slaet Knald med Pисken. Da Folkene i det samme kom ud i Gaarden for at spænde fra, var der ingen. De havde alle hørt Vognen og var svært uhyggelige ved det.

Det gik for Resten ligesaadan ude i Alleshave hos Lars Hansen. Han var en Aften borte, og Folkene sad og spillede Kort. Lige med ét er der en Vogn, der rumler ind i Gaarden. Karlene tog Lygten og gik ud for at spænde fra, men da de kom ud i Gaarden, var der ingen.“

En af Gaardejerne ude i Alleshave var en Gang ovre paa Sejerø i Besøg hos en anden Gaardejer. Ude i hans Gaard var der en lille firkantet Grube, vel $\frac{1}{2}$ Alen i Dybden. Det undrede Alleshavemanden sig meget over, da der ellers var en eksemplarisk Orden alle-vegne, og han spurgte derfor Gaardejeren om, hvorfor

han dog ikke fyldte Gruben, da det jo maatte være ubehageligt at have den inde i Gaarden, og den jo heller ikke passede til den Orden, der var allevegne. Gaardejeren svarede ikke noget videre til det og slog det hen.

En Tid efter var Alleshavemanden derovre igen, og han traadte da uforvarende ned i Hullet og snublede. Han spurgte da atter Manden om, hvorfor dog ikke det skandaløse Hul blev fyldt, inden der skete en Ulykke.

Gaardejeren fortalte nu, at der tidligere havde været en Brønd paa det Sted, og at hans Forfædre tildels havde fyldt den, men der gik det Sagn i Familien, at blev Gruben fyldt, kom der Ulykker over Gaarden. Nogle af de tidligere Ejere havde fyldt den, men hver Gang var der sket saa meget, at de havde maattet grave Jorden op igen. Han selv havde ikke troet paa det gamle Sagn og havde derfor fyldt Gruben et helt Par Gange, men hver Gang døde hans bedste Heste m. m.

Nogen Tid efter kom der en anden Mand paa Besøg, og han skulde da ogsaa ud og bese Gaarden, og undervejs hørte han ogsaa Historien om Gruben. Da de gik inde i Laden, lagde den fremmede Mand Mærke til, at der i Muren var muret to firkantede Huller:

„Naa, har Du ogsaa saadanne Huller“, sagde han til Ejeren, „det er dér, „det“ slipper ind og ud. Nu skal Du mure et Kors i dem, saa har „det“ ingen Magt mere til at komme der igennem, og saa kan Du roligt fylde Gruben, jeg skal nemlig sige Dig, jeg har haft det samme hjemme hos mig.“

Sejerømanden murede Kors i de to Huller og fyldte Gruben, og fra den Time og Stund hændte der ham aldrig noget.

I Udlængerne paa gamle Gaarde ser man ofte et korsformet Hul †. Det er undertiden anbragt for at ven-

tilere, men Korsformen har det faaet, for at intet af Mørkets usynlige Væsener (Beboere) skal smutte ind dér.

Ovre hos en anden Mand paa Sejerø var der en hel Sværm Spøgelse, der havde slaaet sig ned i Gaarden og regerede, som om de var hjemme. Naar for Expl. de unge Piger var ude til Bal om Natten, maatte de altid have Følgeskab med helt ind gennem Stuerne, thi Spøgelseerne havde hver Nat taget den ene Stue i Besiddelse. Nogle af dem sad ned, andre laa paa Bænkene langs Væggen. Der var mange, og de fleste af dem havde en menneskelig Skikkelse, men der var ogsaa nogle, der lignede Hunde.

Det var ganske forfærdeligt og blev tilsidst saa uudholdeligt, at Manden maatte sælge sin Gaard og rejse til Sjælland, hvor han købte den Gaard, som Frants Mortensen i Eskebjerg nu har. Men hvad fik han ud af det? Spøgeriet fulgte med.

En Gang skulde der foretages nogle Reparationer paa Teglværksgaarden. De blev udførte af en Murer fra Hagedrup. Da Arbejdet vilde vare en vis Tid, og det ikke kunde betale sig for Mureren at tage den lange Vej hjem hver Aften, blev der anvist ham Natteleje i et ubeboet og ret ensomt beliggende Hus, „Skyttehuset“. Efter at han var gaaet iseng en Aften og havde ligget lidt, hørte han saadan en underlig Lyd oppe fra Loftet. Hvad kunde det vel være? Han lyttede og lyttede, og det var da tydeligt nok, at der var noget deroppe. Naa, Manden var jo ikke overtroisk og slog sig tilsidst til Taals med, at det vel var Rotterne. Ligesom han var ved at falde isøvn, hørte han, at „det“ kom ned ad Loftstrappen, nu var det ved Døren, og lidt efter var det i selve Stuen. Manden turde næsten hverken vende eller dreje sig, for ikke at henlede det mystiske „Nogets“

Opmærksomhed paa sig. Det kom nærmere og nærmere, nu var det helt henne ved Sengen. Manden holdt sit Vejr. Lige med ét mærkede han, at der blev trukket i Dynen, et rask Ryk, lidt efter et til, saa blev det ham dog for broget, og han rev en Tændstik af. Der var intet. Da det samme gentog sig næste Nat, vilde han ikke ligge der mere.

De døde kunde saa udmærket vise sig efter Døden, især hvis det gjaldt et højtideligt Løfte. Saaledes var der en Mand i Jyderup, der havde taget det Løfte af sin Kone, at dersom hun døde før ham og det var hende muligt, skulde hun en Nat komme hjem og vise sig for ham. Hun døde og kom ogsaa en Nat, men noget nærmere om Synet var han ikke at formaa til at fortælle.

Nede i Mejeriet paa *Aggersvold* var der om Natten et frygteligt Spektakel. Der var da nogle, der gemte sig for at se, hvad det egentlig var, der foregik. Da de havde ventet en Tid, stod der pludselig en lille sort Hund derinde, og det kan nok være, den kunde arbejde. Den rendte og stablede Smørbøtterne op, om og om igen i en Uendelighed. Mejeriet blev revet ned, min Farfader, Anders Olsen, købte Tømmeret og byggede sig dermed et nyt Stuehus. „Noget“ fulgte der vist nok med det, der viste sig uforklarligt Lys paa Loftet o. s. v.

Amtmand Pløyen, der boede paa *Vognserup*, fortalte en Gang til Farfader, at han en Nat havde haft Besøg af et Genfærd. Det Værelse, der var hans Soveværelse, var et uhyggeligt ét. Gulvet bestod af tykke Egeplanker. Ligesom han laa allerbedst, kom der „Noget“ ind i Værelset. Pløyen kunde ikke se, hvad det var, blot mærke, at det var der. „Det“ gled gennem Værelset og henimod Sengen, bøjede sig ind over den og aandede ham med en iskold Aande ind i Ansigtet. Da raabte han: „Gaa væk for Satan“, og saa forsvandt det.

Naar Mejersken paa *Kongsdal* om Aftenen havde lukket ned til Mælkekælderen, blev der et frygteligt Rabalder, som om der var allermest travlt. Naar de da lige med det samme lukkede op for at se, hvad det var, der rumsterede, var der intet, og alt var stille.

Man mente, at Spøgeriet kom af, at en Forvalter havde myrdet sin Kæreste paa et Loftsværelse, hvor der var Blodpletter.

Naar man ad den murede Bro er kommet over Graven til *Løvenborg Slot* og ind gennem Porten i Midterlængen, ligger der en Længe tilhøjre og en tilvenstre. I den til venstre er der Spøgeri.

Der er (eller var i hvert Fald den Gang) en stor Sal, der i gamle Dage havde været Riddersal. Op til denne stødte et andet Værelse, og i det stod en stor Himmelseng. Her sov Godsforvalter Bachevold, der selv har fortalt efterfølgende til Farfader:

En Nat hørte han saadan en ubeskrivelig dejlig Musik inde fra Riddersalen. Det var en uendelig gammel-dags Musik, som der brugtes for mange Aar tilbage.

Da Bachevold havde ligget noget og hørt paa det, blev han nysgerrig efter at se, hvem det var, der frembragte den. Han stod op, listede sig hen til Døren og aabnede den paa Klem, og da vilde han næppe tro sine egne Øjne. Salen var festligt oplyst. Den var fyldt af et stort dansende Selskab. Alle Damerne var i hvidt og Herrerne i gammeldags Selskabsdragter. Og der traadte de da med den største Sirlighed og Ynde de gamle Menuetter og Gavotter til Gigers og Fløjters Spil.

Da det var forbi, kom der en hvidklædt Dame og tørrede Støvet af over det hele samt satte Møblerne paa Plads.

En Dame og dennes lille Datter var paa Besøg paa *Løvenborg*. Det var et rigtigt uhyggeligt Værelse, de

havde til Soveværelse. En Nat vaagnede Damen, og saa da en uhyggeligt udseende Kvindeskikkelse staa bøjet over sig. „Gaa herfra i Jesu Navn“, raabte hun i den største Rædsel, og Skikkelsen forsvandt. Længere ud paa Natten vaagnede hun ved, at hendes lille Pige sagde: „Moder, hvad er det for et grimt Billede, der staar ved min Seng“. Men da hun saa derhen, var der intet (at den lille Pige, der intet kendte til Spøgeri, havde set det samme Syn, overbeviste hende om, at det ikke var en Hallucination).

Der var en Gang en, vistnok Gaardens Forvalter, der væddede med nogle andre om, at han nok turde sove i Spøgelsesværelset (ikke samme Sted i Slottet, hvor Bachevold laa). Han blev saa installeret der for Natten. Da de om Morgen kom for at se til ham, var han ikke i Værelset, men Pigen fortalte, at aldrig saa snart havde hun sat hans Støvler udenfor Døren, førend han lukkede den op, tog Støvlerne paa og forlod Slottet. Hun havde lagt Mærke til, at hans Haar var blevet snehvidt.

Senere var han aldrig at formaa til at fortælle, hvad han egentlig havde oplevet. Han er sikkert levende endnu og var maaske nu nok til at formaa at fortælle den natlige Oplevelse.

Iøvrigt boede Komponisten Kuhlau ofte hos den gennemmusikalske Baron Løwenskjold. De spillede Kvarterer sammen med et Par andre Gæster, og det fortaltes, at Kuhlau komponerede „Elverhøj“ der.

Paa *Nørager* er der ogsaa Spøgeri.

Nørager er en kedelig ny Bygning, men Kældrene og Ydermurene er ældgamle. Efterat den nuværende Ejers Fader (der var usædvanlig afholdt af alle dernede paa Egnen for sin store Ligefremhed og Hjælpsomhed)

var død, stod Slottet i godt en halv Snes Aar ubeboet hen, indtil det toges i Besiddelse af Grev Otto Moltke.

Det er ikke som det skal være paa Nørager. Der høres ofte uforklarlige Lyde, i Reglen Fodtrin, som to der mødes paa Gangen, saa et Brag i Gulvet og een gaar tilbage.

Ofte vandrer den hvide Dame sin tyste Gang gennem Slottet, og de Gæster, der havde beboet „Spøgelsesstuen“, fortalte, at de ved Midnatstide havde set hende komme ind i Stuen i sit hvide Gevandt.

En Herre, der var dernede, paastod, at hun havde vist sig for ham en Aften. Han var blevet meget forbavset over at se en fornem Dame i sit Soveværelse. Han bukkede dybt for hende og sagde: „God Aften, Deres Naade“. Da han derefter saa op, var hun forsvundet.

En anden Gæst, der en Tid boede paa Nørager, hævdede bestemt, at han havde set og talt med hende. Han havde gjort et Forsøg paa at tale til hendes arme fredløse Sjæl, men hun forsvandt pludselig, stille, som hun var kommet, og efter den Tid har ingen set hende.

En gammel Kone, der har tjent hos den afdøde Greve, fortæller:

„Di husker jo nok a Grevinden va mejed syg, je sku vaave øver hende. Noed ud paa Natten blev hun rent skidt veded aa sae: „Karen“, sae hun, „gaa nær aa kald paa Greven.“

Je gik straks nær for a hent ham, men da je kom nær i Salen, tog je fejl a Dørene — je blev saanden helt vildfarendes ska je sige Dom, aa je kom ing i Kontes Roses Davligstue, istedenfor ing te Greven.

„Va æ dette her“, tænkt je, „har Kontessen fremmed saa sent paa Natten.“ For ovre i Saafaen, ja nu maa

Dit blive bange, je sæel va smænd it ded bitterste bange, for je tænkt jo, a ded va levendes Mensker, ovre i Saa-faen sad der trej Damer. Je saa rejdig paa dom. Den mitterst va den støst aa pænness, men di to ander va smænd os mejed pænne. Di nikked te mej aa vinked a mej, a je sku komme daøver, aa je gik da os daøver ad, men je hade smænd it gued mer end som ed Par Skridt, førend je sue a di va hielt graae i Ansikted aa røde i Øjnene, saa ku je jo nok tænke, a ded it va rejdig fat mæ dom, aa ded ka hels nok være, a je fik snorred om aa kom ud a Døren i en Fart aa kom ing te den gamle Greve.

Je ha hels alder før i minne livskafte Dage snakked om ded her te noed levendes Mennesk, for ded æ lissom lidt øvernaturlig — ded æ itte a denne Verden.“

Nytaarsaften (1916—17) hørte alle paa Slottet, baade Grevefamilien og Tjenerskabet et mægtigt Brag eller Bulder i Slottet. Det var ikke muligt at henføre det til nogen bestemt Aarsag.

Samme Nytaarsnat brændte Godset „Gjeddesdal“ ved Taastrup. Grevinde Moltke paa Nørager er Datter af den mangeaarige Ejer af Gjeddeshal, Etatsraad Valentin (hvis Søn nu har Gaarden), og den gamle Etatsraad var Gæst paa Nørager den Nytaarsaften Gaarden brændte. Mange Tanker er jo vandret fra den brændte Gaard til den tidligere Ejer, hvis Fædrengaard det var, og som man mente vilde tage sig det meget nær, at den gamle Bygning var gaaet op i Luer. Branden var Kl. 10 Aften, medens Braget paa Nørager først hørtes ved Midnat, paa hvilken Tid man paa Gjeddeshal samledes om et Glas Vin, og under disse ejendommelige Forhold ønskede hinanden glædeligt Nytaar, og navnlig mindedes den tidligere Ejer, som elskede Gjeddeshal.

(Gaarden var paa det Tidspunkt brændt ned og Rydningsarbejdet begyndt).

For et Par Aar siden var der en Augustaften en Del Gæster paa Nørager. Et Par af dem overnattede i et Værelse ud mod Haven. Der var et Par Flagermus inde i Værelset, som de jagede efter fra Kl. 11—12. Endelig lykkedes det dem at faa dem ud. Af al den Jagen var de blevet saa aarvaagne, at de umulig kunde sove. Vinduet stod aabent. Udad Natten hørte de Stemmer nede i Haven, i Begyndelsen troede de, det var Folkene, der gik Aftentur. Stemmerne kom nærmere og nærmere, og der blev flere og flere. De talte da om, at det var mærkeligt, at Folkene gik Slottet saa nær paa den Tid (Kl. var nu 3) og var saa højroede. Tilslut var Stemmerne lige ved, og de hørte nu begge to, at det var, som om det var et større Selskab fra Rokkotiden med aristokratisk og aandfuld Konversation. De talte og morede sig længe og forsvandt saa længere ned i Parken.

I Udkanten af Skoven ved *Conradineslyst* staar der paa Gærdet ved den nordre Side af Landevejen mellem Ruds-Vedby og Skellebjerg et massivt Egetræskors. For mange Aar siden blev der paa det Sted ihjelslaet en Jomfru fra Vedbygaard, og Morderne gravede hende ned paa Stedet. Ved Hjælp af Jomfruens lille Hund, der var løbet hjem, fandt man Stedet og opdagede Forbrydelsen.

Der har staaet Kors dér før 1762.

Det hedder sig, at den Dag, der ikke mere er noget Kors, vil den nærliggende Vedbygaard brænde. Da det forrige Kors for faa Aar siden forfaldt, lod Grev Otto Moltke paa Nørager rejse et nyt.

Paa *Vedbygaard*, der i sin Tid ejedes af Slægten Rud,

og sidst af Bispinde Madsen, er der ogsaa Spøgeri. Om dette fortæller en Dame — der sammen med sin Mand var der som Gæst — følgende:

„Vi, min Mand og jeg, ankom til Vedbygaard om Aftenen, og da vi skulde i Seng, sagde jeg til Bispinde Madsen: „Det er vel ikke Spøgelsesstuen, De lægger os i?“ Nej, det var det selvfølgelig ikke. Jeg tænkte ikke videre over det, men om Natten vaagnede jeg op og saa' da ved Fodenden af min Seng to Riddere i Harnisk, der kæmpede; den ene faldt. Jeg saa det tydeligt i Maaneskinnet, og selv om jeg nu bag efter vil sige mig selv, at det er Maanestraalerne og min egen Fantasi i Forening, der har frembragt Synet, saa var jeg dog i Øjeblikket fuldstændig sikker i min Sag og vækkede min Mand, men da var Synet forsvundet.

Om Morgenen fortalte jeg Bispinde Madsen det, og det mærkelige viser sig nu at være, at i den selvsamme Stue har for flere hundrede Aar siden to Riddere kæmpet med det Resultat, at den ene faldt. Herom anede jeg intet og heller ikke, at det altsaa alligevel var „Spøgelsesstuen“, vi sov i.“

Saaledes fortalte Damen, der er et sandfærdigt og stille Menneske, der aldrig vilde opdigte saadan en Historie.

Det spøger ogsaa den Dag i Dag paa det gamle *Dragsholm* Slot.

Slottet har jo huset en Mængde Statsfanger,¹ deriblandt Bothwell, der sikkert har lidt meget i de uhyggelige, skumle og fugtige Kælderfængsler, og der er ingen Tvivl om, at *Dragsholm* har været Skuepladsen for mange grusomme og forfærdelige Forbrydelser.

Naar man læser om alle de mange Fanger, der har

¹ Om *Dragsholm* og dets Statsfanger se: H. V. Clausens *Skildringer fra Holbæk Amt* S. 240.

vansmægtet i Fangehullerne, virker det næsten dobbelt uhyggeligt, naar man hører om den Lystighed, der var oppe i Slottet. Et gammelt Sagn fortæller, at ved et saadant Gilde (før 1678) var der en ung Jomfru Sechmann paa Dragsholm, der dansede sig ihjel. Hun blev begravet i Faarevejle Kirkes Kapel, men endnu 1778 laa hun i sin Kiste lige saa rød og hvid, som hun var segnet om i Dansen.

Grev Carl Moltke fra Nørager var en Gang paa Besøg paa Dragsholm. Som han nu sidder og taler med sidst afdøde Baron Zytphen-Adeler, lød det, som om der kom en med fire Heste forspændt Vogn rumlende ind paa Slotsgaardens toppede Stenbro. Grev Moltke rejste sig da og sagde til Baronen, at nu kom der nok fremmede, men Baronen slog afværgende ud med Haanden og sagde: „Aa, det er ikke noget, lad os ikke tale om det.“

Mange forskellige Mennesker har hørt denne Vogn komme rumlende ind i Gaarden. Den kommer der den Dag i Dag. Indbildning kan det ikke godt være, da Hundene farer ud og bjelstrer (gøer) op.

Det menes, at det er en Genspejling af den ulykkelige Bottwells Ankomst. Man kommer jagende med ham for at sætte ham ind i det skrækkelige Fængsel, hvor han efter 5 Aars Indespærring (fra 16. 6. 1573—1578) døde i Afsindighed. Hans velbevarede Lig ses i den nærliggende Faarevejle Kirke. Der ligger den før saa mægtige Jarl, Dronning Marie Stuarts 3die Mand, i en simpel Trækiste, i hvis Laag der er en Rude, gennem hvilken man kan se hans velbevarede Ansigt. Ved det sidste videnskabelige Besøg glemte skam Videnskaben at lægge Kistens Laag over, saa Rotterne gik op og gnavede Kødets af den venstre Skulder.

Ved Siden af Bothwells Kiste staar en lille Barne-

kiste, hvis Laag kan tages af. Den indeholder det fuldstændigt bevarede Lig af et lille Barn (Præstens i Faarevejle), der for mange Aar siden blev skoldet ihjel, medens Forældrene var borte. De skal være blevet helt ude af sig selv af Fortvivelse, da de kom hjem og fandt deres Barn død paa denne skrækkelige Maade.

Man mener, det skyldes den kalkholdige Jordbund, at Ligene holder sig saa godt.

Oppe i Dragsholms tykke Mure er der hemmelige Gange. Det fortælles, at der er en af disse, der fører langt uden for Slottet, og hvorigennem Slottets Beboere under Belejringer havde Forbindelse med Omverdenen. Intet Under, at der paa et saadant Sted nok kan findes lidt af hvert.

Vor Nabo fortæller: „Min Søster, der nu er over 80 Aar, tjente som ung paa Dragsholm. En Aften, da hun var gaaet udenfor sammen med de andre Piger, saa de pludselig en lille Pusling, der vel kunde være saa høj som et Bord, staa henne ved Muren. De skulde selvfølgelig se noget nærmere paa den lille Mand, men ligesom de gik et Skridt frem imod ham, pst saa var han væk, men de havde dog set, at han var helt graa og sortladet i Ansigtet. Om det var et Spøgelse eller en Nisse, skal jeg lade være usagt.

Min Søsterdatters Mand var Vægter derinde. En Nat lød der et forfærdeligt Rabalder i Køkkenet, akkurat som om det kunde være en Kat, der sprang omkring og rev alt ned. De gik ind for at se, hvad der var paa Færde, men da de kom derind, var alt roligt, og alle Tingene stod paa Plads. — Det blev de jo noget underlige ved.

Der var den Ordning paa Slottet, at Vægteren en Gang om Natten skulde gaa gennem alle Værelserne. En skønne Dag bad han Baronnen (ikke den nuværende)

om at blive fri for at gaa ind i et bestemt Værelse. Baronon udbad sig en Forklaring, og da han havde faaet den, fritog han Vægteren for at gaa derind mere. Ja, Baronon lod endog Værelset aflaaase, og det stod lukket i mange Aar.“

Naar den nuværende Barons Bedsteforældre ventede „Smaafolk“, havde de altid Madam Budtz fra Jyderup. Hun blev hentet længe i Forvejen, og der blev altid gjort en farlig Stads af hende. Hun fortalte, at i den Tid, hun var der, kunde Dørene ikke staa lukkede, de sprang hele Tiden op uden nogen synlig Aarsag.

For et Par Aar siden talte jeg med en Dame, der i længere Tid havde været Gæst paa Dragsholm, og ogsaa hun havde set Dørene springe op uden nogen fattelig Aarsag.

Den sidst afdøde Lehnsbaron fortalte engang til min Onkel N. F. Sandby (der interesserede sig meget for saadant), at naar han sad ved sit Skrivebord, var der ofte „noget“, der Gang paa Gang drillende pustedes Lyset ud.

En Gang for mange Aar siden mødte Stuepigen paa en Trappe en Mand, der var saa forunderlig klædt, fra en hel anden Tidsalder. Synet var saa levende, at Pigen, der opfattede ham som et Genfærd, dog havde Mod til at spørge: „Hvem er Du?“ „Ja, om ogsaa jeg vilde sige Dig det, saa kendte Du mig ikke,“ svarede han. Det mentes, at det var den ulykkelige Bothwell. En Dag, Baronessen gik oppe paa Slottet, saa hun saadan en forunderlig Skikkelse, klædt som Folk i gamle Dage. Skikkelsen gik lige ind i et gammelt Skab. Ved at flytte Skabet opdagedes det, at der bag dette var en Dør, om hvis Eksistens man ikke havde den fjerneste Anelse.

Oppe i et bestemt Gæsteværelse bliver Hovedpuden midt om Natten, Gang paa Gang, snuppet bort under

Gæsternes Hoveder. Døre springer op. Lys pustes ud. Det banker paa Væggene og der lyder Skud. Men nede i Rosenhaven og „Frøerlund“ gaar den hvide Dame sin tyste Gang.

*

*

Gamle Marie Ole Niels saa engang et Genfærd, om dette fortæller hun selv:

„Las Jørs Kone va død, aa ded va jo som begravelig er, en streng Tid for Lavs. Je gik saa derhen en Dav for aa trøste ham lidt. Da dat va Plads inge, sto Kisten mæ Liget ude i Vovnpøerden. Naa, je saa jo saa Karen, aa hun laa smænd mejed pænt i Kisten, aa da je hade set hende, gik je mæ Lavs ing i Stuen. Han bad maj om a sidde ing jævne sej paa Bænken, va je osse gjorde. Lissom vi nu sidder allerbedst, kommer je saanden, rent tilfældigt te aa se ud a Guervindued, aa da ser je, aa Gud forbarme sej i sin naadige Himmel, hans Kone Karen, der laa Lig ude i Vovnpøerden, komme guendes i Ligklæerne, lissaa livavdig som hun gik aa stod. Hun gik lige henimod Vindued. Naa Tak, venter Du den Slags fremmed, tænkte je, je hade nær tavn Vajred, ded helt stopped op. Her ku jet blive længer, je rejste mej saa a sa'e:

„Favel, Las Jørn, aa nu ska Du ha Tak.“

Rettelser til Aarbogen 1922.

Side 17 f. n.: Anders, læs Jens.

Side 18 f. o.: Min Meddeler husker her forkert. Faareniels var død flere Aar før Henrettelsen.

Side 18 f. n.: Tyveriet hos Jørgen Pedersen og Præsten fandt Sted samme Nat, det var efter et andet og tidligere Tyveri, at Jørgen Pedersen havde sagt, at det kunde Thomas Asmussen ikke gøre hos ham.

BIDRAG TIL HOLBÆK AMTS HISTORIE I DET 19. AARHUNDREDE

Af Mag. art. Hans Jensen.

I. Sociale og økonomiske Forhold i Tiden 1830—48.

GENNEM vor Historie i de sidste 90 Aar gaar som dybe Strømme de store folkelige Bevægelser, der har omskabt Enevældens patriarkalsk styrede Danmark til det udpræget demokratiske Samfund, som vi nu kender.

I Danmark, som det var for 100 Aar siden, ordnedes al Statsstyrelse af Kongen og hans Embedsmænd. Staten var bygget paa „oplyst Enevælde“, de faas Omsorg for de mange. Frederik VI traf Afgørelsen i det store og somme Tider ogsaa i det smaa. De Herredsfogder og Præster, der sad rundt om i deres Distrikter og Sogne, betød for de kommunale og lokale Forhold, omtrent hvad Kongen betød for hele Landet. Endnu var Herregaardene til Dels Midtpunkter i store Godser med mange Fæstebønder. Samfundet var præget af Formynderskab.

Gennem lange Tider følte det danske Folk sig tilfreds med Enevældens Regeringsform. I troskyldig Tillid saa man op til Landsfaderen, det jordiske Forsyn, fra hvem alt godt skulde komme. Til Faderligheden hos vore Enevoldskonger svarede Barnligheden hos deres Undersaatter, som Grundtvig har sagt.¹⁾

Men fra ca. 1830 bliver det anderledes. Efter Landbrugskrisen begynder en jævn økonomisk Opgang. En

Trang til Selvhævdelse og Selvvirksomhed fremvokser hos Folkets forskellige Lag.

Allerede i Trediverne opstaar den liberale Bevægelse i Borgerstanden. Den vender sig direkte mod Enevældens Styresæt og stræber frem mod den fri Forfatning. Den giver Udtryk for de Krese i Byerne og særlig i København, der føler sig tilsidesat for Hoffet og det grundbesiddende Aristokrati og vil erobre mere Magt i Staten for Pengekapitalen og den lærde „Intelligens“. — Fra Fyrreerne begynder saa den store Bondebevægelse, oprindelig med økonomisk og socialt Udgangspunkt, men snart ogsaa forgrenende sig ud i politisk og aandelig Retning. Det blev vel nok den bredeste af de Strømme, der har baaret vor Samfundsudvikling frem mod Nutiden.

En Snes Aar efter Indførelsen af de nye Statsforhold 1848—49 begyndte et nyt Lag i Samfundet at røre paa sig. I Efteraaret 1871 opstod pludselig Arbejderbevægelsen. — Endelig skød Bondebevægelsen i Halvfemserne en Aflægger i Husmandsbevægelsen.

Ved en Betragtning af de her nævnte Bevægelser vil det, politisk set, være let at faa Øje paa de Linier, der peger frem mod vore fire bestaaende Hovedpartier: Konservatismen, Venstre, Socialdemokratiet og de Radikale. Men naturligtvis maa der her tages et Forbehold. Kun Socialdemokratiet vil erklære sig for helt sammenfaldende med den Bevægelse, der har skabt den. I de andre Partier er faktisk ogsaa andre Indflydelser fremtraadt.

— Holbæk Amt har gjort sin største Indsats i vor nyeste Historie ved at være Vuggen for den sociale og politiske Bondebevægelse, Egnen, hvor den nærmest maa siges at være opstaaet, og hvorfra den har bredt sig til andre Dele af Landet.

Hvorfor fik nu Holbæk Amt denne særlige Stilling? En Historiker, der gerne forklarer Menneskers Handlinger ved Menneskers Livsvilkaar, vil søge et Svar paa dette Spørgsmaal ved at skaffe sig Oplysning om de økonomiske Forhold i Amtet paa den Tid, hvorom her er Tale, Tiden fra 1830 til 1848.

Holbæk Amt var som alle danske Amter dengang et udpræget Landboamt. Dets Byer er ikke store nu, men de var dengang endnu meget mindre. 1840 talte Holbæk 2105 Indbyggere, Kalundborg 2211, Nykøbing 1060. Det er Holbæk, der siden er vokset stærkest (Tallene er nu henholdsvis 11198, 6835, og 3603). Ved at sammenligne Folketællingen fra 1840 med den fra 1834 viser det sig iøvrigt, at Holbæk og Kalundborg i Mellemtiden er gaaet frem med hver godt 200 Mennesker. Nykøbing med godt 100 Mennesker. Disse Byer drog, ligesom Landets Købstæder i det hele, Fordel af opad-gaaende Konjunkturer for Landbruget.

Overfor en Købstadbefolkning i hele Amtet paa 5376 stod 1840 en Landbefolkning paa 63,378 Individer. Nu er Forholdet — man maa huske, at nu hører f. Eks. store Stationsbyer med til „Landet“ — en Købstadbefolkning paa 21,634 og en Landbefolkning paa 96,291. Man ser, at Holbæk Amts samlede Befolkning mangler ikke saa lidt i at være blevet fordoblet i de sidste 80 Aar.¹⁾

— Der var eet Forhold, der for 80 Aar siden kendetegnede Livsvilkaarene for Holbæk Amts Landbefolkning til Forskel fra Nutiden. Det var Fæstevæsenet.

Af alle Danmarks Amter var det Holbæk Amt, der i det 19. Aarhundrede havde bevaret mest af gamle Tidens Fæstevæsen. Her finder vi Hovedgrunden til den politiske Stilling, som Amtet kom til at indtage.

Det var de store Godser med deres mægtige Samlin-

ger af Bondehartkorn, der helt satte Præg paa Amtet i social Henseende — Fideikommis'er som Lerchenborg, Adellersborg (Dragsholm), Baroniet Zeuthen (Tølløsegaard), andre betydelige Besiddelser som Aggersvold, Kongsdal, Frydendal, Hørbygaard, Holbæk Slots Ladegaard o. s. v. Holbæk Amt var i ganske særlig Grad et Herregaardsamt.

Af Bøndergaarde i Amtet med over 8 Tdr. Hartkorn var kun 118 med ialt 1313 Td. Hartkorn Selvejendom, kun 131 med ialt 1342 Td. Hartkorn var Arvefæste; men derimod var 828 med ialt 7920 Td. Hartkorn endnu Fæstegaarde.

Af Gaarde mellem 8 og 4 Td. Hartkorn var 168 med ialt 923½ Td. Hartkorn Selvejendom, 114 med 691½ Td. var Arvefæste, men 1374 med ialt 8667 Td. Hartkorn var Fæstegaarde.

Af Gaarde mellem 4 og 2 Td. Hartkorn var 70 med 197 Td. Hartkorn Selvejendom, 36 med 98¾ Td. Arvefæste, men 375 med 1102 var Fæstegaarde.

Af Steder mellem 2 og 1 Td. tilhørte 114 med 165 Td. Hartkorn Selvejere eller Arvefæstere, medens 343 med 471 Td. dreves af Fæstere. — Ogsaa for Ejendomme, der var mindre end 1 Td. Hartkorn, var Fæsteforholdet den langt overvejende Besiddelsesform.

For Resten kan man af de anførte Tal se, hvorledes Selvejendom dog var forholdsvis lidt mere almindelig indenfor Ejendomsklasserne med noget mindre Hartkorn. Det er et Træk, der ogsaa viser sig for Landet som Helhed, og det hænger sammen med den lettere Adgang, som Selvejendom gav til Oprettelse af mindre Steder. Fæstevæsenet lagde faktisk et Baand paa Jorden, der i nogen Maade hindrede dens Udstykning. En Tilvækst i Befolkningen kunde alene bevirke et Krav om Fæsteforholdets Afløsning med Selvejendom.

Lægger man Tallene for de forskellige Ejendoms-klasser sammen, vil det vise sig, at af Holbæk Amts Bønder med mere end een Td. Hartkorn var kun 749 Selvejere eller Arvefæstere — hvad der i Hovedsagen kan gaa ud paa eet —, medens 2920 var Fæstere. I aldeles overvejende Grad var Amtets Bondestand paa denne Tid en Fæsterklasse.

Betød det nu saa overmaade meget, om en Gaardmand var Fæster eller Selvejer? Svaret herpaa maa blive bekræftende. Der var en stor Forskel. En Fæster var ikke interesseret i at foretage Forbedringer i sin Bedrift. Gaarden var jo ikke hans egen, og han havde ingen Sikkerhed for, at en af hans Sønner, om han havde nogen, kunde komme til at overtage den. Og denne Søn vilde i hvert Fald have Udsigt til at komme til at betale for den Omhu, hans Fader havde nedlagt i Bedriften, med en højere Fæsteafgift til dens Ejer, Herremanden. De Omkostninger, en Fæster havde paadraget sig for at føre en Gaard fremad, vilde, som Lovgivningen dengang var, aldrig blive godtgjort hans Arvinger. Og Faderen kunde jo meget let dø, før han selv havde høstet nogen Fordel af dem. Fæsteforholdet var i meget høj Grad et Lotterispil.

Til Fæstevæsenet knyttede sig fra gammel Tid Hoveri, Pligtarbejde paa Herregaarden, og dette var for en Del bevaret efter de store Landboreformer langt op i det 19. Aarhundrede. 1834 var der i Holbæk Amt 11,030 Td. Hartkorn Jord, hvorfra der blev gjort Hoveri; det var mere end Halvdelen af Amtets Bondjord.⁴⁾ Men ikke saa lidt af dette Hartkorn har kun været, hvad man kalder delvis hoverigivende. Det vil sige, at Hoveripligten i Virkeligheden var indskrænket til en Ubetydelighed, saa at den f. Eks. kun medførte nogle faa aarlige Rejser med Heste og Vogn, nogle faa Dages

Gødningskørsel, at Bonden maatte sende Folk til Klapjagter, og lignende Ting.*) Selv naar Hoveriet var mere omfattende og tog mange Arbejdsdage fra Fæsteren, var det dog altid i det 19. Aarhundrede *bestemt*. Herremanden havde ikke, som i ældre Tid, nogen vilkaarlig Ret til at paalægge sine Bønder saa meget Hoveri, som han havde Lyst til. Der skulde nu i Fæstebrevene være fastsat ganske bestemte Regler for Herremandens Ret og Fæstebondens Pligt.

Det var i ingen af Parternes Interesse at holde fast ved Hoveriet. Bonden bragte det selvsagt megen Forstyrrelse, Tab af Tid og Kraft, som ellers kunde være anvendt i hans egen Bedrift. Godsejeren gav det en Arbejdsstyrke, der ikke kunde være meget interesseret og ofte var meget uvillig; der blev lagt ham Hindringer i Vejen ved Driftsforbedringer, da han var nødt til at holde sig til Udførelsen af de Arbejder, som nu engang var aftalt med Hovbønderne. Der løftede sig næppe i det 19. Aarhundrede en Røst, der for Alvor vilde forsvare Hoveriet i dets Princip. Det blev i det hele be-
traktet som en Fortidslevning, uforeneligt med et højere Landbrug og derfor dømt til at forvinde. — I den sløje Tid under Landbrugskrisen i 1820-erne savnedes den fornødne Kapital til at gennemføre Fremskridt ogsaa paa dette Omraade. Men under de bedre Tider i Trediverne ser man atter Bevægelsen for en Afløsning af Hoveriet tage Fart. Hertil bidrog meget en ny Forordning af 9. Marts 1838, der gav Godsejeren større Sikkerhed for de Pengesummer, han skulde have i Afløsning. Bonderepræsentanterne i Roskilde Stænderforsamling havde ivrig modsat sig denne Lov, fordi de

*) Lars Dinesen har her i Aarbogen (Fra Holbæk Amt 1912 S. 90) skildret sin Barndoms Indtryk fra »Hovrejerse«, nogle Kørsler med Herregaardens Korn til Søkebøden, som paa Hovvæj hans Fødegaard efter det egentlige Hovers Afkøbsløb. Hovvæjarbejde i Almindelighed virkede paa Dinesens Barnesind med en underlig, eventyrlig, dragende Magt.

frygtede, den kunde blive udnyttet til Tryk og Skade for Fæsterne.

For Landet som Helhed indskrænkedes Hoveriet i Løbet af Tiaaret fra 1834 til 1844 meget. I Holbæk Amt nævnes 1844 kun 2117 Td. Hartkorn, ialt 350 Bøndergaarde, som helt hoveripligtige, medens 6335 Td. Hartkorn, ialt 799 Bøndergaarde, var *til Dels* hoveripligtige.⁵⁾ Hoveriet for Bøndergaardenes Vedkommende (noget andet blev det med Husmandshoveriet, som der i et senere Stykke vil blive Lejlighed til at berøre) forsvandt i Kraft af en naturlig og nødvendig Udvikling. Der klages dog netop fra Holbæk Amt over, at nogle Godsejere viste sig uvillige til at gøre det Spring, som Hoveriets fuldstændige Ophævelse var, selv naar Bønderne ønskede det.⁶⁾ Paa den anden Side var vel Forandringen ikke altid til umiddelbar Glæde for den Bonde, der blev lettet for en Arbejdsbyrde. Han skulde jo til Gengæld svare et aarligt Pengebeløb, og Karolines Graves beretter i det mindste, hvorledes Bønder i Holbæk Amt kunde sucke ved Tanken paa disse nye Udgifter.⁷⁾

Af Godser i Holbæk Amt, hvor der forrettes Hoveri i større Udstrækning, nævnes 1844 Gislinge, Tølløse, Nørager, Adellersborg, Bisgaard, af Godser med delvist Hoveri nævnes: Aggersvold, Vedbygaard og Aagaard.⁸⁾

Hoveriets gradvise Forsvinden vidnede direkte om almindelig økonomisk Opgang indenfor Landbruget.⁹⁾ Efter den store Krises Ophør omkring 1830 gik fra Aar til Aar en stigende Strøm af Penge til det danske Landbrug i Form af højere Priser paa dets Produkter. Men herved fik Bønderne Raad til at betale Herremanden Penge i Stedet for Arbejde, og Herremanden fik Raad til at købe sig ny Arbejdskraft i Stedet for den, han mistede, naar Bøndernes Hoveri hørte op.

I alle Henseender satte de voksende Pengeindtægters livgivende Strøm Fart i Landbruget. Efter den Standsning i Udviklingen, der blev bevirket ved Landbrugs-krisen i Tyverne (som man, rent landbrugsmæssig, havde været alt for uforberedt til at møde), begyndte nu den støtte Fremgangsbevægelse, som har været fortsat uafbrudt frem til Nutiden.

Da Landhusholdningsselskabet 1844 som et Led i sine landøkonomiske Amtsbeskrivelser*) udsender en Bog om Holbæk Amt med en ung, større Landmand i selve Amtet, J. Th. Hasle**), som Forfatter, er det et ret lyst Billede, denne udkaster af Landbrugets Tilstand i hans Hjemstavn.

Der er for det første det at glæde sig over, at Amtet er saa langt fremme med Hensyn til de nyere Agerdyrkningsredskaber. Frem for alt har Svingploven vundet sin afgørende Sejr over den gammeldags Hjulplov. Denne Revolution i Landbruget er foregaaet ret nylig, thi „for ikke just ret mange Aar siden saa man ingen Svingpløve, men 4 eller 6 Heste maatte slæbe for en tung Hjulpløve; der gaves ingen Extrapatorer eller Scarificatorer, Harverne var slette, Vognene og de øvrige Avlsredskaber i Forhold dertil. Nu er derimod Svingpløvene blevet saa almindelige, at om Hjulpløvene vel endnu eksisterer, saa maa man dog antage, at deres Tid snarf er forbi.“ Svingpløvene er nu saa

*) Denne Skriftrække slutter netop 1844 med Beskrivelser af Holbæk og Maribo Amter; den var begyndt 1826 med Vejle Amt. Tilsammen giver disse Amtsbeskrivelser udmærkede Oplysninger om Datidens økonomiske Forhold, er historiske Kildeskrifter af høj Rang.

**) J. Th. Hasle var født 1816 og døde 1889. Han var gaaet til Landbruget efter bestaaet Studentereksamen. 1838—47 ejede han Hasselbjerggaard i Rerslev, 1847—59 Løvegaard i Rerslev. Han blev senere en ret kendt Politiker. Som Medlem af Landstinget fra 1863 til sin Død var han en af Venstres førende Mænd i dette Ting. Sin Amtsbeskrivelse har han altsaa udgivet, da han kun var 28 Aar og ikke kunde have lange Erfaringer bag sig. (Se Biografisk Leksikon og Dank Biografisk Haandleksikon.

almindelige, at Plovkarlene har lært at indse, at man pløjer lettere med en af dem end med en Hjulplov (denne Indsigt hos dem, der skulde bruge Plovene, var sikkert ikke uden sin meget store Betydning ved Afgørelsen i det enkelte Tilfælde af Spørgsmaalet, om en Arbejdsgiver skulde anskaffe den gammeldags Hjulplov eller den moderne Svingplov!)⁹⁾

Men i det hele viser sig overalt Forandringer og Fremskridt til det bedre indenfor Landbruget. Det er en stor Fordel, at der nu rundt om i Amtet er indført en bestemt Drift og Markinddeling; vel er den i Almindelighed mangelfuld, men der er dog vundet meget, og den gamle Brugsmaade, hvorefter der kun sjældent fandtes en bestemt Inddeling, forsvinder mere og mere.¹⁰⁾

— Hasle lægger dog ikke Skjul paa, men understreger tværtimod flere Steder den dybe Forskel mellem Herregaarde og Bøndergaarde. De sidste staar langt tilbage for de første i Drift og har ikke fulgt nær saa godt med Tiden. Hasle kan ikke rose Bønderne for Dygtighed. „Den sjællandske Bonde,“ siger han, „er i det hele ikke driftig; i Høsten, i en travl Saatid eller ved andre Lejligheder, hvor det gælder yderste Anstrængelse, kan han arbejde ganske ubeskriveligt; naar Arbejdet derimod ikke er presserende, er han dorsk og magelig. Arbejdskarlen eller Husmanden, som gaar paa Dagleje eller gør Ugedage, kan man faa til at arbejde, dersom man forstaar den rette Maade at tilskynde dem; men overlades de til sig selv, og de ser, at Arbejdet ikke er yderst vigtigt, udretter de intet.“ — Som man ser: Hasle finder „den sjællandske Syge“ meget udbredt.¹¹⁾

Der tales i Bogen ligefrem om „Bondehesten“ som en anden og ringere Sort end Herregaardshesten. For

Resten er denne Bondehest ikke saa helt ringe; den er frem for alt haardfør — da den fra Føl er vant til at døje Kulde og halvt maadeligt Foder; den skæmmer sig ikke let og bliver ikke let syg. Men dens Ben er daarlige, og dens Fodskifte maadeligt; det er ikke let at skaffe sig en Ridehest mellem Bønderhestene.¹²⁾

Paa intet Punkt synes der dog at være en saa kolossal Forskel mellem Herregaardene og Bøndergaardene som ved Mælkens Behandling og Smørrets Tilvirkning. Paa Herregaardene er der indrettet udmærkede Mælkestuer efter holstensk Mønster — Indretningen er endda snart ved at blive næsten for luksuriøs, mener Hasle! —, men hvordan tager det sig til Sammenligning ud med Bøndernes Mejerivæsen? Man maa i Virkeligheden bedrøves over, hvor slet alt er: „Mælken sættes saaledes hele Vinteren i Bøtterne i samme Stue, hvor Folkene er, hvor der aldrig lukkes Vinduer op, hvor der gaar Høns og der findes Rippegræs, endog undertiden et Faar med Lam; i en saadan Atmosfære maa Mælken, der staar under Loftet, naturligvis tage Afsmag.“ Bønderne har ikke Begreb om at fremstille rent og sælgelig Smør. — Altsaa: der var i Kvalitet en frygtelig Afstand mellem Herregaardssmør og Bønder-smør — det skulde jo, som bekendt, vare lige til Andelsbevægelsens Tid, før denne Kløft blev fuldstændig jævnet.¹³⁾

Medens der paa de større Gaarde holdes strengt over Markfreden, viser Bønderne deres Konservatisme ved stadig ikke at ville forstaa Nyttens af, at man værner de dyrkede Marker mod løsgaaende Kreaturer. Selv naar Sæden staar paa Marken, faar i hvert Fald Bondens Lam Lov til at strejfe om paa hans og hans Næbors Marker — og de skal nok finde frem til Sæden. Naar Høsten er til Ende, slippes uden Hensyn til Kartofler og Vintersæd alle Kreaturer løse; man „opgiver Ævret“,

som det hedder, og som i det gamle Fællesskabs Tid løber om Efteraaret en hel Bys Heste og Kvæg rundt paa Marken i blandet Flok. Det er kun enkelte Undtagelser mellem Bønderne, der har begyndt at indse det for alt ordentligt Landbrug fordærvelige i denne Skik.¹⁴⁾

— Vi lærer altsaa gennem Hasles Amtsbeskrivelse, at Bønderne i Holbæk Amt, som de var først i Fyrerne, manglede meget i at svare til det, man gerne vilde vente af dem. Hasle opholder sig ved Hoveriets Skadelighed, men kommer iøvrigt ikke ind paa Amtets sociale Forhold som noget, der bærer en Hindring i sig for Fremskridt. Man mærker overhovedet, at han er den store Landmand, der ser paa Landbruget fra Godejerenes Stade.

Der var en samtidig Forfatter i Amtet, der ikke var bange for endda meget skarpt at angribe Fæstevæsenet som en Hæmsko paa al Fremgang af virkelig Betydning indenfor Landbruget.

Der har tidligere her i Aarbogen været berettet om den gamle Holbæk-Præst, Professor J. H. Larsen (født i Nykøbing 1773, død 1852, Sognepræst i Holbæk og Merløse 1821—48).*) Han var Typen paa sin Tids Præstestand, Rationalist og mere optaget af alle Slags verdslige Interesser, ikke mindst Landbrug, end af Religionen. Han var meget skrivelysten og har bl. a. udgivet to Brudstykker af en Beskrivelse over Holbæk Amt. I det første (udgivet 1832, om Odsherred og Skipinge Herred), allerunderdanigst tilegnet Frederik VI, findes ingen sociale Betragtninger; det er derimod Tilfældet med det andet (udgivet 1842 om Tusse Herred), hvis Indledning giver et kraftigt Vidnesbyrd om, at den gamle Præst har levet sin Ungdom i Landboreformer-

*) Af Anders J. Erkskholm i *Fra Holbæk Amt* 1907 S. 50.

nes radikale Tid mod Slutningen af det 18. Aarhundrede. Han rykker her kraftig til Felts mod Fæstevæsenet, der er saa udbredt i den Egn, han skildrer, og viser dets dybe Brøst:

„Bonden er næsten allevegne Fæster, og saa længe han er det, har han ingen anden Løn for de foretagne Forbedringer, end at hans Børn eller Efterkommere kommer til at betale en større Indfæstning og et højere Landgilde og højere Hoveripenge og desforuden maaske endda aftvinges Concessioner (Indrømmelser), der kan blive meget byrdefulde. Saa længe Bonden ikke er Selvejer, tør vi aldrig vente Jordforbedringer af ham af nogen Betydenhed, thi han skader sig derved og hans Børn efter ham.“

Det bliver mere og mere Fremgangsmaaden indenfor det usalige Fæstevæsen „at drive Fæste og Landgilde op til det yderste, jage Børnene fra de Gaarde og Huse, hvorpaa Fædrene har anvendt al deres Livstids Arbejde, for at Godsejerne kan have større og stedse stigende Summer af deres Fæstere og intet efterlade dem, naar de ikke kan svare de enorme Byrder, der lægges paa dem, uden Armod og Nøgenhed og Fortvivlelse, og hvad skal da Enden blive?„¹⁵⁾

— Saaledes skriver denne Præst, for hvem det staar fast, at „Folket ikke er den rige og mægtige, men Folket er Borger- og Bondestanden“. Hans Betragtninger viser, hvorledes det uholdbare i Fæstevæsenet blev stærkt skærpet ved de opadgaaende Tider i Trediverne og Fyrrerne.

Naar Konjunkturerne for Landbruget var i Fremgang, maatte det især vise sig meget uheldigt, at Fæstebønderne ikke kunde bekoste Forbedringer i deres Drift med Sikkerhed for, at de selv fik Fordelene derved. Hertil kom, at Udbyttet af „de gode Tider“ for

en stor Del blev beslaglagt forud af Herremændene gennem højere Afgifter. Det var den eneste Maade, hvorpaa disse kunde udnytte deres Bøndergods. Det var i og for sig ganske naturligt, set fra deres Standpunkt, at de fulgte det „Princip“, som Larsen angriber. og forhøjede baade Afgiften ved en Fæstegaards Overtagelse (Fæste eller Indfæstning) og den aarlige Afgift (Landgilden), naar Landbrugets Produkter var stigende i Pris, og Bønderne derfor fik Raad til at betale mere, end de før havde kunnet. — Men paa den anden Side var det en Fremgangsmaade, der nødvendigvis maatte forbitre Bønderne. De følte sig truet i Besiddelsen af deres Jord. Den voksende Jordrente, som skulde have ført til en bedre Tilværelse for dem selv, syntes gennem de forhøjede Afgifter kun at skulle blive til Herremændenes Gavn.

Paa det Tidspunkt, Begyndelsen af Fyrreerne, da Præsten i Holbæk skrev de her citerede Ord, var Misfornøjelsen med Fæstevæsenet i Holbæk Amt saa stor, at den stærkt nærmede sig Kogepunktet. En Baggrund herfor var de Forhandlinger om Landboforholdene, som fandt Sted i Roskilde Stænderforsamling.

II. Holbæk Amt og Roskilde Stænderforsamling.

Højskolelærer J. P. Jensen har tidligere her i Aarbogen skrevet udførlig om Holbæk Amts Deltagelse i det begyndende parlamentariske Liv, der blev udfoldet i de raadgivende Stænderforsamlingers Tid fra 1834 til 1848.*) Jeg skal derfor indskrænke mig til et Par nærmest supplerende Bemærkninger.

De saakaldte raadgivende Stænderforsamlinger (1 for Øerne i Roskilde, 1 for Jylland i Viborg) blev indført af

*) »Fra Bøndernes første Kampaar« i »Fra Holbæk Amt« 1912, hvortil henvises fra flere Punkter i dette Afsnit.

Frederik VI ved en Forordning af 15. Maj 1834. Det var Indledningen til vor frie Forfatning. Valgretten dertil byggede paa ret demokratisk Grund. For Bøndernes Vedkommende blev den givet til enhver Selvejer med over 4 Td. Hartkorn og til enhver Fæster med over 5 Td. Hartkorn. For at være valgbar skulde man have henholdsvis 8 og 10 Td. Hartkorn.

Det forbavser ved de første Stændervalg 1834, at Bønderne mødte saa mandsstærkt op. Vælgerne var delt i tre „Stænder“, der hver fik sine egne Repræsentanter: Sædegaardsejere, mindre Landejendomsbesiddere, Byborgere. Men af disse stemte de mindre Landejendomsbesiddere (mellem hvilke det store Flertal var Bønder) mest flittig. Paa Øerne som Helhed mødte de i et Antal af 83 % (mod 74 og 76 % af henholdsvis Sædegaardsejere og Byborgere).¹⁶⁾ Den Iver, hvormed de større Bønder straks benytter den Valgret, de har faaet, varsler i Virkeligheden om Bondestandens kommende Herredømme i Danmark.

For Resten véd vi ikke meget om Forløbet i det enkelte af Valgene i 1834. Nuomstunder kan en Valgkamp følges gennem spaltelange Avisreferater. Men Datidens smaa Blade bragte kun ganske korte Notitser. Det kan her indskydes, at indenfor Holbæk Amts egne Grænser fandtes dengang slet ingen Presse.*)

— Bønderne i Danmark viste allerede 1834 Forkærlighed for at lade sig repræsentere ved Mænd af deres egen Midte. Fra Holbæk Amt sendtes een Bonde til Roskilde, Sognefoged Hendrik Larsen fra Veddinge, født 1797. (De to andre Bonderepræsentanter for Amtet blev Proprietær Madsen fra Daurupgaard og Amtsforvalter Wegener, Holbæk).

*) Der blev i Tiden før 1848 gjort et Par mislykkede Forsøg paa at rejse en Presse i Holbæk Amt. Pressens Historie tænker jeg at komme ind paa i en senere Artikel.

Om Hendrik Larsen, den første Parlamentariker, der er udgaaet fra Amtets Bondestand, siger J. P. Jensen med Rette, at han ikke hørte til de fremtrædende Medlemmer af Stænderforsamlingen. Men dog kom denne Mand til at ridse sit Navn i sit Lands og sin Stands Historie. Det skete blot ved nogle Ord, som han kom afsted med at sige i Roskilde.

1838 var der i Forsamlingen en Debat om Herremændenes Jagtret paa Bondejord. Det blev ogsaa drøftet, om Herremændene skulde have Ret til at prygle de Klappere, som deres Bønder maatte stille ved Jagterne. Hendrik Larsen udtalte sig mod denne Form for Hustugt, fordi den efter hans Mening blev misbrugt — men dog ikke alene derfor. „Der er en anden Grund“, tilføjer han, „hvorfor jeg har saa meget mod denne Revselsesret. *Mange agtværdige Mænd har i den senere Tid igennem forskellige Blade oplyst, at Bondestanden er en lige saa hæderlig Stand som enhver anden Stand.* Hvorfor skal da denne Stand alene være udsat for en saadan barbarisk Behandling?“¹⁷⁾

Blot for disse Ords Skyld er den Dag i Dag Grund til at mindes Hendrik Larsen fra Veddinge*). Han kom ved dem til at male en hel historisk Situation. Vi ser ham for os, denne Sognefoged, der sidder i Stændersal med fornemme og lærde Herrer, føler sig trykket ved det ulige Selskab, ikke kan betragte sig som jævnbyrdig — men saa har det Held at falde over københavnske Blade, hvori liberale Mænd har skrevet om, at Bønderne, „denne hæderlige Stand“, ikke længere behøver at lade alle andre se ned paa sig. Han faar sort paa hvidt for sin Stands Ære. Det er som en hel Opdagelse,

*) Poul Bjerge, Askov, anbringer i sin Bog *•Jyske Bønder•* (S. 16 f) med Rette Hendrik Larsen som en af Typerne i den danske Bondestands Udvikling, et af Mellemliddene mellem Stavnsbaandets Mænd og Ole Hansen, Bringstrup, eller N. J. Termansen.

en glædelig Overraskelse, og troskyldig fører han dem frem i Forsamlingen: Kan I se, I andre, hvad der har staaet i Bladene, at vi Bønder i Virkeligheden er lige saa gode som I.

Det er let nok at sige for os, der lever i Nutiden, at Hendrik Larsen ikke skulde have behøvet de københavnske Blades Opmuntring og Vejledning for at tro paa sin Stands „Hæder“. I Virkeligheden viser hans naive Udtalelse, hvor Bønderne hidtil havde staaet i det danske Samfund. Alle de andre følte sig hævet over dem. Selv „den stumprumpede Skrивerdreng“ sagde „du“ til den aldrende Gaardmand og vilde have følt sig fornærmet over et „du“ igen. Derfor blev Bondesagen i dansk Politik ikke blot en økonomisk, men ogsaa en Æressag. „Den Følelse“, har Hørup sagt, „der bed med den skarpeste Tand i Bondens Sind, var, at de andre saa ned paa ham.“¹⁸⁾ Den har ogsaa bidt i Hendrik Larsen fra Veddinge, og saa sagde han de Ord i Roskilde, hvormed han tegnede sig selv, sin Tid og sin Stand, den sjællandske Bondestand, paa dens daværende Trin.

— Stænderne samledes kun hvert andet Aar. Hendrik Larsen sad i Roskilde i Samlingerne 1835—36, 1838 og 1840. Valgene i 1834 gjaldt for 6 Aar. 1841 blev der foretaget nye Valg. De viste lidt mindre Tilslutning end de foregaaende. Det hele er ikke saa nyt mere, og Vælgernes Iver for at møde er ligesom lidt afsvalet.

I Østifternes 5. Landdistrikt, der laa i Holbæk Amt (omfattende Odsherred og tilstødende Egne) stemte i 1834 657 af 809 Vælgere, men i 1841 kun 575 af 868, og tilsvarende var Forholdet i andre Dele af Holbæk Amt.¹⁹⁾

Det var 5. Distrikt, der i 1834 havde valgt Hendrik Larsen; nu valgte det ingen ringere end Joh. Chr.

Dinesen, Bøndernes mest fremtrædende Talsmand under de foregaaende Aars Stænderforsamlinger. Stændens Taknemlighed skaffede denne Fører Genvalg i tre af Øernes Landdistrikter, saaledes ogsaa paa Falster, og det blev det endelige Resultat, at han tog mod Valget her. I Holbæk Amt blev han saa erstattet med Suppleanten, Kaptajn Buchwald, Annebjerggaard. Men Holbæk Amts Bønder fik ogsaa denne Gang en af deres egne som Repræsentant, det var Peder Jørgensen, Ulstrupgaard, valgt i Østifternes 4. Distrikt (omfattende Arts Skippinge Herreder m. m.). Han skulde kun gøre sin Stand og sin Egn Ære i Roskilde. For 6. Landdistrikt, der omfattede Dele af baade Holbæk og Sorø Amt, blev valgt en Bonde fra det sidste, Jakob Jensen fra Skullerup.

Med disse Repræsentanter for den store Landbefolkning gik Holbæk Amt de følgende Aars bevægede Tider imøde.

HENVISNINGER:

- 1) Grundtvig: Det danske Firklover 1836, S. 22.
- 2) Om Folketællingen 1840, se Bergsøe: Den danske Stats Statistik I.
- 3-4) Statistisk Tabelværk, 2. Hæfte.
- 5) Bergsøe: Statistik, 2. B. S. 25 f.
- 6) Hasle: Holbæk Amts Beskrivelse (1844) S. 211.
- 7) Karoline Graves: Ved Halleby Aa S. 116.
- 8) Bergsøe: Statistik, 2. B. S. 25 f.
- 9) Amtsbeskrivelsen S. 68 og 206.
- 10) Se særlig Amtsbeskrivelsen S. 68 og 206.
- 11) Amtsbeskrivelsen S. 205 f.
- 12) Amtsbeskrivelsen S. 151 f.
- 13) Amtsbeskrivelsen S. 145.
- 14) Amtsbeskrivelsen S. 159.
- 15) J. H. Larsen: Holbæk Amt, topografisk beskrevet, II, S. XIV, XXII, XXIV.
- 16) Marcus Rubin: Frederik VI.s Tid S. 484.
- 17) »Roskilde Stændertidende» 1898, Sp. 1494.
- 18) V. Hørup i Skrift og Tale III, S. 351.
- 19) »Kollegialtidende» 1841, S. 979, smlgn. »Kollegialtidende» 1834, S. 990.

NOGLE MÆRKE­LIGE PRÆSTER I EGEBJERG

Ved Niels Stønføldt.

De gamle Papirer og haandskrevne Bøger, Landsarkivet gemmer, indeholder næsten udelukkende Beretninger om vore Forfædres slemme Streger; naar Navnet paa en Person forekommer der, er det næsten aldrig for det gode. De skikkelige, ulastelige taler man ikke om; som det er udtalt om et Land, kan man her sige: lykkelig den, som ingen Historie har.

Der skal nu fortælles om nogle Præster, som efter vore Begreber har været langt under det Jævnmaal, der bør sættes for enhver, endsige da en Kirkens Mand. Det er særlig ud af gamle Bøger, indeholdende Referater af Landemodedomme, jeg plukker de Brudstykker, hvoraf Billedet skal sammensættes. — Landemodet i Roskilde var den kirkelige Overret, der holdtes fire Gange om Aaret, „quattuor tempora“, hvoraf kommer Navnet „Tamperretten“. Bøgerne er vanskelige at læse; de er indbundne i Læder eller i Stykker af middelalderligt Pergament, hvorpaa man af og til træffer haandmalede Noder og Sangtekster fra katolsk Tid. Naar man nu har læst om disse underlige Fortidspræster, kunde man spørge: Er dette ikke Undtagelser? Er der ikke malet for sort? — Nej, Tiden var voldsom i det syttende Aarhundrede, Landemodebøgerne vrimler Side op og Side ned af Beretninger af lignende Art. Menneskene var dengang mere ubeherskede, end vi nu

er, mere lidenskabelige, mere blodrige. Vi er gennemgaaende skikkeligere nu; vi har nok de samme Drifter, men vi holder dem bedre i Tømme. Christian den Fjerde, som selv var saa kraftiglevende en Mand, saa umaadelig i alt, var saa forfærdet over, hvad han hørte om sine Præsters Livsnydelse, at han maatte sende dem denne Formaning:

„Vi haver overvejet, hvor beklagelig og bedrøvet den Tilstand er, hvorudi Menighederne er, og vi anbefaler Provsterne og Præsterne at vare sig for Drukkenskab, raade alle til Maadelighed, selv sky al Overflødighed i deres Bryllupper og Gæstebud, ej brænde Brændevin i deres Huse, meget mindre det byde, holde sig fra Dansen med Glas paa Haanden og deslige verdslige Usømmelighed, som I selv gudeligen kunne betænke.“

Af denne Beretning vil det ogsaa ses, hvor overbærende man var over for disse mange og ofte gentagne Fejltrin, hvoraf et enkelt nu om Stunder vilde have været nok til at bringe sin Mand af Embede. „Vi er jo alle Mennesker“, mente man. Nej, kom man i Strid, i Embedsstrid med den verdslige Magt, som en tidligere Egebjergpræst gjorde, saa blev man straks afskediget. En Skrivelse fra 1620 melder om en Trætte mellem Hr. Jens Hviid, Præsten i Egebjerg, og en Herredsfoged. Præsten havde afsendt to Klager over Fogeden til Kongen. Den, der havde sat Klagerne i Pennen, maatte flygte til Sverrig, og Præsten, som stod bag ham og havde givet ham Penge til at komme ud af Landet for, maatte bøde med Stillingen, og samme Aar kom der en ny Præst til Egebjerg. Det var Hr. Mads Wiig, som var knyttet til Sognet i 50 Aar. Denne lange Embedstid har gjort, at der i et gammelt Værk fra 1786 om „Jubellærere“ er skrevet om ham. Det, Bogens Forfatter vidste om Hr. Mads, havde han fra

mundtlig Overlevering og fra nogle nu forsvundne Papirer. Hr. Mads Wiig, en af Skæbnen saare plaget Mand, var født i Vig Præstegaard og tog Navn efter sit Fødested, hvor hans Fader var Sognepræst. Hans Farfader, Peder Hansen Wiig, havde været den første lutherske Præst i Egebjerg, hvor nu Hr. Mads i sit 23nde Aar blev Sognehyrde i Aaret 1621 efter den afsatte Hr. Jens Hviid.

Han havde engang et grimt Sammenstød med en Mand i Sognet, en løs Fugl med det mærkelige Navn Peder Oxe, som uden egentlig Hjemret der i Sognet samlevede med en Kvinde, Anne Troelsdotter. Mange Gange havde Præsten paalagt de to at holde sig fra hinanden; de skulde føre lovligt Bevis for, hvorfra de var kommen, og for, at de ikke var gifte med nogen anden, saa kunde de komme sammen i Ægteskab; ellers skulde de straffes efter Forordningen; før det skete, tog Præsten ikke Peder Oxe eller Kvinden til Alters; men se, om det havde hjulpet. Saa stævnedes Hr. Mads dem til at møde for sig før Gudstjenesten i Kirken Langfredag 1645 for at formanes endnu en Gang af ham og hans Kapellan. Peder Oxe mødte ogsaa, men ikke i den blideste Stemning. Mads Wiig holdt en Tordentale til Parret og sagde sluttelig til Peder: „Der er tre Ting, som ikke behager Herren: en rig Løgner, en fattig hoffærdig og en gammel Horkarl“. Da for Peder op og „overfaldt hannem med slemme, forfængelige og forargelige Ord, med Banden og Sværgen og raabte: „Det er I selv og skal blive det, indtil I beviser mig det over“. Og som nu Hr. Mads gik frem imod ham paa Kirkegulvet, overfaldt Peder ham, stødte og slog ham med en „Knorte-Kæp“. Da Hr. Mads saa raabte: „Hvad, slaer I mig“, svarede Peder: „Nej, jeg klapper eder“. — Sagen kom naturligvis for Tamper-

retten, hvor Præsten stævnedes sin Modpart ind for Brud paa Kirkefred og for ulovligt Samliv med Anne Troelsdotter. Peder anklagede paa sin Side Præsten, fordi han saa længe havde holdt ham fra Skriftemaal og Altergang. Synderen tabte naturligvis sin Sag; han blev dømt til at „staa aabenbare Skrifte“ i Kirken og siden „antvordis i Verdslig Øffrigheds hender“. Der gik det ham ilde, thi han blev dømt til Slaveriet (til Bremerholms Jern).

Hr. Wiigs første Hustru var Bodil Larsdotter, som døde fra ham. Sin anden Hustru fik han paa en meget mærkelig Maade. Det var i Aaret 1658, da hele Landet var besat af Svenskerne og sukkede under deres Voldsomheder, som ogsaa kom til at gaa stærkt ud over Hr. Mads Wiig. En af hans Sønner havde en Stilling ved det danske Hof. Han som saa mangel anden fædrelandssindet Mand ønskede naturligvis at gøre den overmodige Fjende saa megen Skade som muligt. Den kække unge Mand slap til Kronborg, som just var taget af Svenskerne, indyndede sig der hos dem og søgte en Dag at narre sine nye Herrer. Det lykkedes ham at smugle en stor Flok Heste med al deres Seletøj ud af Fæstningen, og han var naaet langt ind i Horserød Hegn med dem, da han blev standset af en Flok svenske Ryttere, som førte ham og alle Hestene tilbage til Kronborg. Her kom han naturligvis i Forhør, og da man spurgte ham, hvem hans Fader var, maatte han, som sandt var, sige, at han var Søn af Præsten, Hr. Mads Wiig i Egebjerg. — Straks gik der Bud ud til Odsherred for at fængsle den gamle Fader, der ikke anede, hvad han beskyldtes for; heller intet fik han at vide om den Ulykke, der var overgaaet hans Søn. Det synes, som Hr. Mads sammen med Præsten Henrik Gerner blev mistænkt for at være Deltagere i en Sam-

mensværgelse mod Svenskekongens Liv. „De blev mistænkt og beskyldt for at ville tentere noget imod Kongens egen høye Person i at ville lægge Krud under det Gemak, hvor Kongen og Dronningen logerede paa Cronborg, for at lade dem springe i Luften. Om herudi var nogen Virkelighed, er noget, som jeg for visse ikke kan sige“. Saadan fortælles der om den gamle Præst, „som var uskyldig fængslet paa Cronborg, men døde omsider i Friehed som Jubel-Lærer (o: som 50-Aars Jubilar), og dette var den ærlige Hr. Mads Wiig, der med Hr. Gerner ikke havde ringeste Deel i det afskyelige og lastværdige Foretagende at sprengte ved en Mine det Kongelige Svenske Herskabs Gemak“. — Stakkels Hr. Mads sad længe fængslet, indtil man blev overbevist om, at han intet havde anet om Sønnens Bedrifter. Men kunde man ikke straffe ham for denne Sag, vilde man dog ikke helt uden videre lade ham løbe. En af hans svenske Dommere var bleven ked af en Kvinde, han havde staaet i Kærlighedsforhold til, en Enke med to Døtre, og satte nu som Betingelse for Præstens Løsladelse, at han, som jo var Enkemand, skulde ægte hende. En Dag blev Enken, Anna Sophia Johannesdotter hed hun, ført til ham sammen med de to Smaapiger, og Valget blev ham stillet, enten at tage hende til Ægte eller fremdeles at blive i sit Fængsel. — Hr. Wiig valgte Anna Sophia og drog med sin nye Familie til Egebjerg, hvor alt bar sørgelige Spor efter Fjendens Hærgen. Næsten alle Gaarde og Huse i Sognet var ødelagte, brændte eller halvt nedbrudte, Kvæget røvet og Markerne utilsaaede. I Præstegaarden var „alting ruineret och ødelagd“. Den gamle Kirkebog melder, at Hr. Mads første Søndag i Advent 1661 lod sig ægtevie til sin paa denne mærkværdige Maade erhvervede Trolovede. — Alle hans Bekymringer og

Genvordigheder, særlig naturligvis det lange Fængselsophold havde svækket den gamle, nygifte Præst saa stærkt, at han nogle Aar senere, i 1664, maatte søge sig en Medhjælper i Embedet. Det var Hr. Jørgen Sørensen, der blev valgt til hans Kapellan, „men dette Valg,“ siger den gamle Beretning, „var saa uheldigt som muligt.“

Med denne Kapellan havde Sognepræsten mangfoldige Stridigheder; de levede sammen i Præstegaarden som Hund og Kat. Saa langt kom de ned i Kiv, at de gensidig stævnedes hinanden for Provsten og Landemodet. Hr. Mads, der af Landemodets Dommere omtales som en Mand, der altid har været „Klammervuren“, anklagede sin Kapellan og Husfælle for „adskillige Enormiteter (Uhyrligheder) og ufine Begiengelser“ (Optræden) over for ham og hans Hustru. „Hand hafde skielled paa deres ægteskab og sagd, at det var imod Gud og hans hellige ord“, ja, „hand hafde slaget Præste Konen blaae og blodig Slag.“ Der maa have været hyggeligt i den Præstegaard! — Kapellanen forsvarede sig saa godt, han kunde, bl. a. ved at fremsætte en Modklage mod sin Sognepræst; han havde meget omhyggeligt sikret sig Vidner mod ham og faaet affattet et „Tingsvidne“ (en beediget Udskrift af en Vidneforklaring) ved Bytinget i Hølbæk om Hr. Mads's skammelige Opførsel. Den gik ud paa, at de to en Dag, sammen med andre, havde siddet i et Hus i Hølbæk og drukket til Pæls; de „havde drucket baade Øl, Tobak og Brende Viin“ — dengang sagde man „at drikke Tobak“. Og alt mens de drak, var Hr. Mads bleven ganske beruset, saa han sad og spildte ned ad sig, hvad han havde i Glasset. De kom da naturligvis i Klammeri med hinanden, de to Præstemænd. Sognepræstens længe nærede Nag kom saaledes op i ham, at „han skioldte Capellanen for Skielm (ø: Skurk) Tyff,

Drog etc.“ — Ved Landemodet blev Biskoppen meget bedrøvet herover, „hand hørte dend Sag hel ugieerne“, sagde han, „hand vilde givet 100 Daler, om det ey var kommet for ham i hands Embedes Begyndelse, var i haarde Tanker om dem begge“, men lod sig dog formilde og befalede, at fire Provster skulde forlige de to haarde Halse. Ved Landemodet blev der samtidig besluttet, at hvis Hr. Mads tog denne Sag op igen med sin Kapellan, skulde han bøde 50 Rigsdaler til Præsteenker, og dersom Kapellanen senere var ubehagelig mod Hr. Mads eller hans Hustru, da skulde han uden foregaaende Proces rent miste sit præstelige Kald. — Nu skulde man da tænkt, at de maatte holde Fred; nej, langtfra. Kapellanen, Hr. Jørgen Sørensen, traadte atter sin overordnede for nær og maatte vige sit Embede for en Tid (han dukker dog senere op igen) mod, at Sognepræsten svarede ham visse Naturalydelse: 2 Tdr. Rug, 10 Skpr. Boghvede, 10 Lam, 10 Gæs og 2 Tdr. Havre, saadan var Provstens, Hr. Christen i Faarevejles Dom falden, og denne Afgørelse var Hr. Wiig meget utilfreds med og klagede over ved Landemodet.

I Stedet for ham fik Hr. Mads Wiig en ny Kapellan. Det var Hr. Antonius Hogendorph (maaske oprindelig Bynavnet Haagendrup). Havde den første været en ubehagelig Medhjælper for Præsten, blev Hr. Antonius ham en ulidelig Plageaand. „Hand maatte med hannem udholde endnu større Møysommeligheder“. Denne Mand havde, før han dukkede op her i Egebjerg, ført et meget omtumlet Liv. I sin Ungdom havde han rejst meget i fremmede Lande og besøgt de vigtigste Byer i Tyskland, Frankrig og England. Paa en Sørøjsø over Middelhavet faldt han med sine Skibsfæller i Hænderne paa Sørøvere, der førte ham som Fange til Sørøverstaterne i Nordafrika; i 6 Aar maatte han arbejde som

Slave først i Tunis og senere i Algier. Da han var bleven løskøbt af Slaveriet, gjorde han en lang Rejse gennem Italien, Tyskland og Nederlandene. Straks efter sin Hjemkomst i Aaret 1669 blev han ved for-maaende Velynderes Indflydelse kaldet til Adjunktus og Successor (Medhjælper og Efterfølger) for Hr. Mads Wiig. Hans Kaldsbrev, som blev indført i Egebjergs gamle Kaldsbog, er forfattet 18. Juli 1669 „af vores udødelige Ole Borch“, der giver en Beretning om Hr. Antonius's mærkelige Hændelser og anbefaler ham stærkt. Men Kapellanen kom kun meget daarlig til at svare til Ole Borchs gode Forventninger. — Saa snart han var kommen til Egebjerg, forlovede han sig med Hr. Wiigs yngste Steddatter, Sophia Mogensdotter. Gamle Hr. Mads Wiig, der nu var svag og ganske nedbrudt, overlod saa Præstegaarden til den unge Mand og hans Forlovede ; selv drog han ned til Gjeldstrup, hvor hans ældste Steddatter var gift med en Bonde, og fik der Tag over Hovedet.

Hr. Antonius Hogendorph, som altsaa var kommen i Besiddelse af Præstegaarden og Embedsforretninger og -pligter, tænkte nu ikke mere paa at gifte sig med Pigen, „men fremdrog sit lif i mange obenbare ugudeligheder“. Der fortælles, at han drog bort med Sophia Mogensdotter til Svindinge Syd for Lammefjorden, hvor de efterlod et dødt, nyfødt Barn i et lille Skrin. — At Hr. Hogendorph „for denne Handel har været til-taled“, kan man slutte af, at der eksisterer et Kaldsbrev paa Egebjerg Kald for en Mand ved Navn Christian Fischer. Det skal i Uddrag anføres her: „Wi Chr. V. osv. Giøre alle vitterligt, at vi allernaadigst have beskikked — — Christian Fischer til at være Sognepræst i Odds Herred, i den itzige (nuværende) Sogne Præst, Hr. Hogendorphs Stæd, som med Leyermaal (utugtigt

Samleje) sig har forseet osv. — Kiøbenhavn, d. 22. Septbr. 1670. Christian.“

Men Uvejret drev over for denne Gang, Hr. Fischer kom ikke til Egebjerg; Hogendorph har nok faaet sine formaaende Fortalere til at træde hjælpende til, saa han blev i sit Embede. Foreløbig skilte han sig af med sin elskede Sophia, friede til Jomfru Karen, Datter af Præsten i Højby, Hr. Eskil Bartholin, og blev gift med hende; men „den onde Mand vedblev imidlertid sin gamle Levemaade og blev ofte tiltald, i Særdeleshed omgikkes han tyrannisk med sin Hustru“, som han snart fik lagt i Graven. Gamle Hr. Mads, hvem alt dette ramte personligt, da han „daglig gik fra den megen Kummer og Armod i Gjeldstrup op til Egebjerg for at nyde sit Drøvelses Brød, levede sine sidste Livsdage i megen Sinds Græmmelse“. Da Døden endelig udfriede ham, kom den meget hastig over ham; han følte sig dødssyg, efter at han om Aftenen havde spist Vandgrød i Præstegaarden. Da han svag og elendig i barsk Vintervej havde slæbt sig hjem til sin Steddatter i Gjeldstrup, meddelte han hende straks sin Mistanke om, at „han fandt sin Død i det, der skulde tjene til hans Livs Underholdning“, han mente med andre Ord, at Hr. Antonius, der skulde svare ham, den rette Sognepræst, til Livets Ophold, havde givet ham Gift i Vandgrøden for at blive fri for Byrden. Saaledes fik Hr. Mads lige oplevet at kunne fejre sit Halvtredsaaers-jubilæum som Præst i samme Kald; ak, han har vist næppe skænket det Jubilæum en Tanke. Hans Begravelse fandt Sted i hans Alders 73nde Aar d. 31. Januar 1671.

Nu var altsaa Hr. Antonius Hogendorph rigtig Sognepræst og burde ret have følt det hellige Embedes Forpligtelser. Men han gjorde alt andet. Som vi har set,

havde han en kort Tid sluppet Forbindelsen med Sophia Mogensdotter. Men snart efter knyttede han atter Traaden og indviklede sig derved i slemme Omstændigheder. — Endnu i det Aar, da den gamle Præst døde, blev Hr. Antonius stævnet for Landemodet i den Anledning. Sammen med ham var Anne, gamle Hr. Madses Efterleverske (Enke) og hendes letsindige Datter, Sophia, indstævnet for Retten. De to Kvinder mødte ikke, 3 Gange blev deres Navne raabt op, men hverken de eller nogen paa deres Vegne svarede. Sagen var, at unge Sophia havde faaet et Barn, og det havde Enken Anne døbt i al Hemmelighed, og da den lille var 4 Dage gammel, havde „Hr. Madses Efterleverske og en Qvindes Person ved Nafn Barbara Jens Daatter“ bragt den til Rønnebæk ved Næstved. Derefter havde Hr. Høgendorph gjort en Rejse ind til København sammen med Sophia Mogensdotter og tilbage igen. Hun var jo ikke mødt her ved Landemodet, men Provsten i Ods herred, Hr. Christen Nielsen Skrem i Faarevejle, havde haft hende i Forhør, og da havde hun sagt, at „hun ængsted sig og frygtede for Øvrigheden sin Vanheld at bekiende og dend sande skyldige at udlegge, men haver stedse undskylt Herr Anthonium og udlagt en Karl, som fra Kiøbinghavn var reist til Norrig og hed Augustinus og var Foget“. Barnet var blevet bragt til Herlufsholms Kirke, hvor det blev overgivet sammen med 28 Skilling til en Husmandskone, og der døde den lille. Provsten, hendes første Dommer, havde afgjort, at hun skulde udstaa Kirkens Disciplin og staa aabenbare Skrifte (∅: for hele Menigheden i Kirkens Kordør forhøres af Præsten og højt og lydeligt skrifte sin Synd) og give sine Bøder for Lejermaal, og at hendes Moder, som havde vidst om hendes Tilstand, men tiet derom, havde været ene om at hjælpe ved Fødselen og skjult

Barnet, ligeledes skulde staa offentlig Skrifte. Og forresten skulde alle 3 Kvinder, Moderen, Datteren og Hjælpersken, Barbara Jensdotter, som havde udgivet sig for Barnets Moder, overgives til den verdslige Øvrigheds videre Behandling. Saa tog man fat paa Præsten, Hr. Antonius, der „sad paa Vogn med hende, som var en beryctet person“. Han undskyldte sig det bedste, han kunde; „dersom hun havde holdt sig erligen, vilde hand have echtet hende“; men for hendes Barnefødsel var han uskyldig, det vilde han med sin højeste Ed bekræfte. Saa hemmeligt var Kvinderne gaaet frem, at Anne Mads Wiigs skulde have døbt Barnet 2 Timer efter Fødselen, skønt de vidste, at Hr. Antonius var der i Præstegaarden, og Kapellanen Hr. Jørgen opholdt sig i en Naboby meget nær ved, som de dog havde kunnet tilkalde til at forrette Daaben. De to Kvinder, mente han, opholdt sig nu paa Langeland. — Landemodet fulgte Provstens Dom, men tilføjede, at Sophia Mogensdotter for bestandig skulde flytte „ud af By, Sogn og Herred og undvige fra den mistænkte person“. Retten troede altsaa ikke paa Historien om den norske Foged, ej heller paa Hr. Hogendorphs Renselsesed; men aabent udtalte man det ikke. Eftersom Sophia havde undskyldt ham, da „hand endogsaa her for rættten negtede sig udi saadant at være skyldig“ og tilbød at bekræfte „ded ved høyeste eed, om ded skulde blive hannem paalagd at svære (sværge) paa“, at han intet anede om hendes Tilstand, skønt „han ikke entholdt sig fra hendes Omgængelse“, vilde man, særlig da ingen ligefrem havde tiltalt eller beskyldt ham i denne Sag, frikende ham for Skyld, „indtil hannem noget andet bliver overbevist“. Men herefter skulde han da nu „aldelis entholde sig fra bemelte Sophia Mogensdotters Omgængelse“. Mellem Linierne staar

hele Tiden tydelig skrevet: „Du er Manden, Antonius, pas nu paa!“

Men Hr. Hogendorph drog ingen Lærdom af denne Advarsel. Voldsom og urolig, som han var, indlod han sig i Strid med Kapellanen, Hr. Jørgen Sørensen. Ligesom man tror, at nu er denne Mand ude af Sagaen, dukker han op igen som virkende Præst med „Kjortel og Ære“, som Kapellan og forhenværende Kapellan paa een Gang; det er ikke til at udrede. Nok er det, disse to urolige Hoveder kom efterhaanden saadan i Totterne paa hinanden, at deres alt for mange Stridigheder maatte for Retten for at udredes, og derved faar vi Besked om dem. Det var kun et Aar efter forrige Rets-sag, Anno 1672, at „Hr. Antonius Hogendorph, Sogne Præst til Egebjerg udi Ods-Herrett“, indstævnedes Hr. Jørgen; desværre for Klageren mødte han ikke i rette Tid, tre Gange blev hans Navn forgæves paaraabt, saa man maatte gaa over til andre Sager paa Dagsordenen. Da kom han endelig, og „efter udstanden temmelig correct (efter at han havde faaet ordentlige Skænd) af Lensmanden og Bispem for hans Fraværelse, kom Sagen for.“ Klagen var saa „lang og vidtløftig, saa det led ud paa dend Mørke Aften, saa at Lius maatte tændes“. Kort fortalt klagede Sognepræsten over, at Kapellanen var fremkommen med mange Ukvems- og ærerørige Ord og Beskyldninger mod ham; han havde derved voldet ham Pengetab og Ærestab, han havde ophidset Egebjerg By-mænd mod ham og opført sig paa en uhørt skammelig Maade ved et Kirkestævne og for en Mæglerdomstol, som Biskoppen selv havde nedsat i Magister Søren Majs Hus i Holbæk. Der havde Kapellanen ytret, at Hr. Hogendorph havde et uroligt Sind; det var skammeligt, havde han sagt, at Hr. Antonius havde lyst Sophia Mogensdotter af Sognet, skønt hun havde været saa længe

i hans Hus. Paa Kirkestævnet havde Hr. Jørgen raabt til Bønderne: Drages til Minde, hvorledes Hr. Antonius haver prædiket om mig i Dag. Selv Peder Oxe, som dog blev dømt til Bremerholms Jern (til Slaveriet) har ikke forset sig saa meget som Hr. Hogendorph. Thi Peder Oxe blev lastet af Hr. Mads, fordi han havde et letfærdigt Kvindfolk i sit Hus, gik op med „en knortet Kep“ i Kirken paa en Langfredag „ret som Folket laa paa knæerne, truede hannem og kaldede hannem en gammel Horkarl“. Det, Hr. Antonius i sin Prædiken havde sagt om Hr. Jørgen, var, at han var en Kød-Djævel, dermed mente Sognepræsten: en Bagvadsker og Æreskænder, og havde stræbt efter at fortrænge sin Foresatte fra Præstekaldet for selv at komme til. Ved Stævnet havde Sognemændene taget Hr. Hogendorphs Parti, og da denne sagde til Hr. Jørgen: „Sig dog ikke saadant noget“, da raabte denne: „Det er ikke mig, der er beskyldt for Horeri eller Tyveri!“ Klageren beskyldte endvidere sin Kollega og Fjende for, at denne havde paastaat, at han skulde have skældt de Egebjerg Mænd for Tyve, og sagt, at han havde lige saa god Ret til Præsteembedet som Hr. Antonius, der kun havde forpagtet det, fordi han i sin Tid havde handlet med gamle Hr. Mads, saa at han blev Præst i Stedet for ham, naar han betalte hans Gæld, og dette var en ugudelig Handel. Hr. Antonius spurgte Retten, om ikke det var en grov Tale at kalde Hans Kongelige Majestæts Kald og Kaldsbrev en Forpagtning. Det kom ogsaa frem, at da Provsten før dette Landemøde i Præstens Stue vilde forlige de stridende Parter og raadede Hr. Jørgen at give Sognepræsten en Undskyldning, da begærede Kapellanen af Præsten at maatte tage et Stykke Papir, som laa der, og skrev derpaa: „Naar Hr. Antonius faar undskyldt sig for det Barn, som blev født her i Egebjerg

Præstegaard og lønlig ført bort, saa vil jeg gøre ham en Undskyldning“. Baade før og efter forrige Landemode, hvor Sognepræsten var bleven frikendt for Skyld, var Kapellanen fremkommen med Sigtelser i denne Sag og havde beskyldt ham for at fare med Løgn. — Ved Slutningen af den lange Oplæsning spurgte Hr. Antonius, om Retten ikke mente, at Hr. Jørgen for alt dette burde dømmes for Helligbrøde og Brud paa Kirkefred og bøde baade til Kirken, Kongen og Bispen, og for sine ærerørige Ord lide som Løgner og kaadmundet Person (Fiolmæle) og dømmes „fra sit Kapellani og Expectancebrev (Ventebrev), som hand haver paa Egebiergs Kald, ja, fra Kiortel og ære, med mindre Kongen vilde benaade hannem“. — Saa kom Hr. Jørgen frem. Han beskyldte sin overordnede for, at han i 43 Uger ikke havde været til Alters. Provsten havde spurgt de tilstedeværende Sognemænd, om de vidste, naar Hr. Antonius sidst var til Alters; men de havde svaret, at det anede de ikke; de erindrede ikke engang, naar de selv sidst havde søgt Herrens Bord. Og sandt var det, at han, Hr. Jørgen, af Morten Poulsson havde hørt, at Hr. Antonius havde skældt Egebjergmændene ud for Tyve. — Ja, Antonius maatte bekende, at han længe havde holdt sig fra Sakramentet, fordi han var i saa stor Trætte med Hr. Jørgen og ikke vilde lade sig berette af ham; men Egebjergmændene havde han ikke kaldt Tyve, kun, at de, der lokkede hans Tyende fra ham, var tyvagtige Mennesker. Vidnerne berettede, at de to Præster ikke blot kivedes privat og ved Kirkestævne, men endog havde drevet deres Skamløshed saa vidt, at de „til største Forargelse udi deres prædikener skieldede den eene paa dend anden.“

Rettens Medlemmer drøftede nu længe denne stygge Sag, hvori Hr. Antonius havde været meget haard i sine

Ord mod Hr. Jørgen, og saa dømte de: Hr. Jørgen skulde bede om Undskyldning for sine mange ubeviste Beskyldninger og Skældsord; han havde gjort sig til Dommer i en Sag, som ikke vedkom ham; Undskyldningen skulde rettes baade til det hæderlige Landemode og til Hr. Antonius. For at undgaa yderligere Forargelse i Menigheden skulde Kapellanen udelukkes fra al kirkelig Virksomhed, indtil — hvilken himmelraabende Overbærenhed! — „indtil nogen Forbedring og Sinds Forandring kand fornemmes.“ Dog skulde han fremdeles have sit Underhold og sin udlovede Pension af Kaldet, nemlig 3 Pund Byg (12 Tdr.), 4 Gæs, 4 Lam og 6 Daler i Penge aarlig. Men som Hr. Antonius havde været for „hitzig“ mod Hr. Jørgen, „hvilket hel ilde bliver optagen og forderfvede hans egen sag; Thi hand hafde begiært Domb paa Hr. Jørgens Kald, Ære og velfærdt“, blev Sognepræsten ogsaa dømt: han skulde give 20 Dalers Mulkt til Præsteenker og endvidere bede Landemodet om Forladelse. „Og skal dermed denne Sag imellem dem være aldelis død og magtesløs“, de onde Breve og Klager kasseres, der skal være god Omgængelse og Afhold fra al Trætte og Tvistighed, baade offentlig og hemmelig; og hvis det ikke sker, skal de miste deres Kald.

Det var nu denne Sag, som ingen af dem slap helt godt fra. Men Retten havde endnu en Høne at plukke med Hr. Antonius Hogendorph: han havde ikke efterkommet den aargamle Dom og Forbud, ikke „at lade sig finde udi Sophiæ Mogensdotters Omgængelse“, baade hjemme i hans Hus og andensteds; og saa var der jo det uafgjorte Punkt om hans Forsømmelse af Altergang. Sognepræsten var flink til at finde paa Undskyldninger. Sophia var aldeles ikke kommen i hans Præstegaard „for nogen omgængelses skyld“, men kun

for at forhøre, om hun kunde faa nogen Pension af Kaldet efter sin Stedfader, salig Hr. Mads Wiig; desuden havde hun endnu noget Gods der at se til, en Kvie, en Hoppe og en Kiste. Men da han ikke havde beraadet sig med Øvrigheden eller sine Medtjenere for at faa hende jaget ud af Hus og Sogn og ikke havde søgt Tilflugt hos sin Provst, for at han kunde blive rensset for Mistanke, saa havde man drøftet, om han ikke rettelig burde sættes fra sit Kald. „Dog uanset, at han langt høyere Straf haver fortjent“, lod man Naade gaa for Ret og lod ham for disse to Ting, Omgangen med Sophie og den forsømte Altergang, nøjes med at bøde 30 Daler til Præsteenker, men, tilføjedes der, bliver han igen mistænkt, „da skal hand efter foregaaende lovlig beviisning uden nogen Betingelse og Modsigelse have sit Præste Embede forbrudt“. — Trods Myndighedernes truende Sprog blev de to Præster ikke mere fordragelige; i mange Aar tørnede de atter og atter sammen; det maa have skabt megen Sladder og Forargelse i Sognet, at de, der skulde foregaa Menigheden med et godt Eksempel, hadede og forfulgte hinanden. I ti Aar opsamlede Hr. Jørgen, der stadig var Kapellan og nu som tidligere fra Prædikestolen kunde fremsætte „ubeqvemme Ord“ om sin Sognepræst, saa megen Galde, at han maatte have Luft for den. Ubevisligt Snak og Sladder har det meste været; hans Angreb fældede ikke Hr. Antonius, men ham selv. Men atter lød der i Dommen truende Ord til Hr. Hogendorph.

Det var i Aaret 1682, at Landemodedommerne igen fik de tvende gejstlige Herrers Tvistigheder til Behandling. Dommen dadlede stærkt Jørgen Søffrensen, fordi han offentlig i Guds Hus havde beskæmmet sin Sognepræst, idet han havde beskyldt ham for at møde beruset, naar han i Skriftestolen skulde røgte det hellige

Embede at tale med sine Skriftebørn. Heller ikke bifaldt man, at han engang ved en verdslig Ret, paa Dragsholms Nordre Birketing „havde beskylt hannem deels som een ugudelig Mand og Guds ords forachtere, deels som en falsk og utroe Mand mod Hans Kongelige Majestæt, sin Arveherre, deels som en Voldsmænd“, hvorfor han var stævnet for Tinget, „endelig ochsaa som en Manddrabere, med mange andre grove beskyldninger“. Det var jo slemme Sigtelser, Hr. Jørgen havde udslynget mod sin foresatte og Kollega. Hvad der nu kunde ligge i Beskyldningerne, at han bl. a. skulde have begaaet et Drab, saa havde han ikke kunnet bevise Sandheden af sine onde Ord og havde ikke fremført fuldgode Vidner. Det var heller ikke pænt af Kapellanen, fandt Dommerne, at tale om det Slagsmaal, Hr. Hogendorph havde haft med Byrge Søffrensen; det burde jo være dødt og glemt, al den Stund den Sag var bilagt forlængst ved hemmeligt indbyrdes Forlig. Han burde endvidere ikke have talt mere om den gamle Sag med „det Qvindfolk Sophia Mogensdotter, den var jo afgjort ved Dom, og Hr. Antonius var jo gaaet uskadt ud af Affæren. Ogsaa andre grove Forsyndelser skulde Sognepræsten have paa sin Samvittighed, men det meste kunde undskyldes paa Grund af hans svigtende Aands-evner. Dommerne sluttede saaledes: „Vi viste icke at kunde kiænde Hr. Antonium skyldig for disse Groffve beskyldninger; mens Hr. Jørgen, som saa uforskammet har angrebet hannem paa sit Embede, lif och ære, at have forbrudt sit Kald, och sig intet videre med Embedet paa det Sted at befatte uden Kongelig Mayestæts Naadigste opreysning“.

Dog heller ikke nu slap Hr. Hogendorph helt; ogsaa til ham faldt der Klaps af. Han havde, tilføjedes der, ikke alene paa sin egen Myndighed afvist Kapellanen

fra Skriftemaal og Altergang, men „endochsaa siden brugt adskillige Ubeqvæmme ord paa Prædichestoelen, som den hellige sted ey vedkomb“. Desuden havde han adskillige Gange været indstævnet her for Landemodet, „saa hand icke siunis (synes) at være uden ald Mistancke i een och anden post, endog det icke ham Klarligen er overbevist“. Saa dømtes han til, foruden de 20 Rigsdalers Mulkt, som han i Forvejen paa dette Landemode var idømt, at give andre 30 Rigsdaler til Præstenker, og „hvis hand herefter befindes i det ringeste, enten i Lærdom eller Levnet, ikke at forholde sig, som en Præstemand anstaar, da och at miste sit Kald“.

Det var sidste Gang, Hr. Antonius kom for Retten; snart derefter maatte han paa Grund af yderlig Afkræftelse tage sin Afsked. Og som en gammel Kollega af ham siger, idet han tænker paa den gamle Mads Wiigs sørgelige Endeligt: „Gengældelsens Ret faldt tilbage paa Hogendorph; han maatte i den yderste Armod nyde sit daglige Ophold hos en Bonde i Thodstrup, og døde der den 3. April 1684, udtæret mere ved Uordentlighed end ved Alder, thi han var ikkun 52 Aar gammel“. Med fuld Ret sagde man om Hr. Antonius Hogendorph, at han var „en Skændsel for Præstestanden“.

Hans Fjende, Jørgen Sørensen, blev altsaa i 1682 endelig dømt fra sit Kapellanembede. Siden levede han i en elendig Tilstand i Glostrup By i Egebjerg Sogn, hvor han nød Underhold af Fattiggassen og lidt af Præsternes Hjælpekasse indtil sin Død 1697. Han blev 70 Aar gammel.

Det er jo et mørkt Billede, her er tegnet af gamle Egebjergpræsters Liv. Sikkert har det været til stor Forargelse for Sognefolkene, maaske ogsaa til moralsk Smitte; men saa maa det glæde at se, hvad her til Gengæld skal anføres. Udtalelsen er af Sjællands Biskop,

Hersleb, som et godt halvt Aarhundrede efter har undersøgt de nu ganske udmærkede Forhold i Sognet. Har Bispen tidligere været bedrøvet over, som det stod til heroppe, maatte alle Spor af gammel Forargelse nu siges at være forsvundne. I en fortrolig Henvendelse skrev Bispen i 1752: „Blandt dem, som vel icke ere i saa ringe Kald, men for deris Duelighed og Capacitet kunde agtes at være skickede til noget større og vigtigere, er Hr. Jens Arctander i Egebjerg i Ods Herred, exemplarisk i Liv og Levnet, en ret Samvittigheds Mand, har arbejdet med saadan Fliid i Meenigheden, at faae ere hans Liige i kiendeligt frugt.“

Og en 30 Aar senere — i 1785 — udtalte Biskop Balle sig lige saa rosende om Egebjergs Degn og Præst: „Her svarede af Voxne og Børn til almindelig Fornøjelse, baade for mig og for mange andre kloge Folk, som vare tilstæde. Jeg savnede aldrig enten Fuldstændighed eller Eftertanke eller Færdighed i deres Svar, Hvorledes jeg end vendte og dreyede allehaande Spørgsmaale, blev man mig alligevel ikke noget skyldig. Just saaledes skal en duelig Lærers anvendte Flid best komme for Dagen“. — “Sogne Præsten Provst Rehling rørte baade mig og enhver ved sit smukke og lærerige Foredrag. Hvor- megen Gavn kunde dog stiftes i det almindelige ved saadanne Mænd, dersom her var Opmuntring for dem til at vove sig frem paa Lærdoms Bane.“

RUNESTENEN I GÖRLEV

Ved Johs. Brøndum-Nielsen.

I begyndelsen af maj 1921 skulde der støbes cementtrin foran den sydlige våbenhusdør ved Görlev kirke. Den gamle brolægning blev da fjærnet, og idet der blev gravet ned her, stødte man ca. 25 *cm* under jordoverfladen på en stor, flad sten, der så ud til at bære runeskrift. Murer Christiansen, der udførte arbejdet, vilde da ikke tage ansvaret for at begrave den under cement, men henvendte sig til sognepræsten, pastor Høyrup, for at give ham meddelelse om sagen. Imidlertid blev arbejdet ved våbenhusindgangen fortsat, og der blev støbt cement over stenen; men dagen efter (søndag d. 8. maj) talte murer Christiansen med kasserer D. Møller (Görlev sukkerfabrik), der strax undersøgte sagen. Ved at grave ned lige vest for de nystøbte cementtrin stødte han på topenden af stenen, hvor han fandt utvivlsomme runetegn. Han gav da strax Nationalmuseet meddelelse om fundet, og et par dage efter kom museumsinspektør Kai Uldall til Görlev, og cementtrappen blev hugget op — cementen var heldigvis kun stivnet i overfladen og lod sig let fjærne fra stenen. Den mægtige granitsten strakte sig — med sin nuværende østside opad — helt hen under trappens plads og ind under dörkarmens murværk. Den blev gravet fri og rokket ud af sit leje, og ved hjælp af en kran blev dens ca. 5000 *kg* løftet op. Det viste sig da, at den på bægge sine sideflader bar to skrift-

linier, løbende nedefra opad. Stenen målte 315 *cm* i højden og ca. 113 i bredden, dens tykkelse var 35—40 *cm* på midten, 24—26 *cm* ved siderne. Den nederste del af stenen spidser til, idet et stykke her er afstødt; de to sideflader er tydelig tilglattede, og den nuværende østside (betegnes nedenfor som A-siden) viser i højre kant en reliefafhugning, der kun er ført igennem en lille del af stenens tykkelse, men som sammen med affasningen i venstre kant giver stenen en til skriftfladen smukt passende, slank og harmonisk form. Stenen er nu opstillet i hjørnet mellem kirkens tårn og søndre våbenhus; den er sat en meter i jorden, hvad der muligvis svarer til den oprindelige anbringelse. Ligeledes tyder måske den nuværende vestsides delvis stærkt udviskede runer på, at denne side også tidligere har vendt mod vest — vinden fra det verdenshjørne er ublid selv for granit; et læbælte er nu plantet ved den vestre side, men det vil rigtignok være adskillige år, før det voxer så højt op, at det yder stenen værn mod vind og vejr.

Imponerende ser stenen ud; selv om Lundagårdstenen og et par bornholmske (Brogård, Gyldenså) er højere, og andre er sværere i gennemsnit, så fremtræder Görlev-stenen som en af vore mest monumentale runestene. Stor og lys står den nu med sine grålige granitsider og sine ca. 100 endnu synlige runetegn, der gennemgående er slanke og ikke særlig kraftigt huggede — sikkert et vidnesbyrd om, at stenen ikke har været helt let at arbejde i, rimeligvis tilbøjelig til at springe af i småfliser. Af de to skriftflader er A-siden den smukkeste (med to regelmæssige skriftlinier stående på to rammestreger); B-siden har dels en indrammet skriftlinie løbende omtrent op midt ad stenen, dels uden for denne (til højre for og i fortsættelse af den ved stenens top) to rækker runer, der er meget mindre

regelmæssige (lavere, til dels meget brede) og mange steder meget afflisede og vanskelige at læse, til dels helt forsvundne.

Indskriften på A-siden er (idet A a og A b betegner henholdsvis første og anden linie) følgende:

A a:

þiaupui : risþi : stin : þǫnsi : aft : upinkaur :

A b:

fuþǫrkhniastbmlr : niutualkums

Bortset fra et par steder i A a, hvor det ene af de 3 skillepunkter er utydeligt, er der overhovedet ingen tvivl om læsningen af denne sides runer. Ligeledes er meningen af de to linier temmelig ligetil og utvivlsom: »þiuðwi rejste denne sten efter Oðinkåur« (eller måske snarere: Oðinkår) siger første linie. Det er en kvinde, der — ligesom fx. Rægnhild i Glavendrup på Fyn — har rejst en mindesten efter sin mand, sikkert efter at hun er blevet enke. Hvem manden var, siges ikke, men ved sin hele imponerende form viser Görlev-stenen, at han må have været en anset og mægtig mand, en storbonde, måske en gode el. l.

Den anden linie deles ved et dobbeltpunkt i to dele. Den første del er runealfabetet i den på den tid gældende form og rækkefølge (16 tegn). Slutningen af linien betyder: »Nyd vel höjen«, det er: hvil i fred i graven. Det er en formel, der minder om den fynske Nörre Nærå-stens niut kumbls (kumbll betyder gravhöj).

Hvad meningen er med anførelsen af runealfabetet, kan der ingen tvivl være om. Ligesom det græske alfabet i gamle græske indskrifter skal det tjene som overnaturligt middel, der skal værne den døde; det svarer til, at andre stene (som fx. Glavendrup-stenen) udtaler forbandelser over den, der øver vold mod

Runestenens A-side (Se fodnoten s. 52).

stenen eller slæber den bort fra stedet og rejser den over en anden. Dette alfabet er også på anden måde interessant: det er nemlig det eneste på dansk grund bevarede runealfabet fra den egentlige runestensperiode. Medens man har det stærkt omdannede alfabet fra ca. 1200 (Mønsted-stenene o. l.) og det ældste runealfabet (de runer, der brugtes omkr. 500, fx. på guldhornet fra Gallehus), det sidste på forskellige genstande fra Sverige og andre steder, har man kun kendt det egentlige runestensalfabet (fra omkr. 900) gennem forskellige andenhåndsgengivelser som fx. i et gammelt håndskrift i St. Gallen i Svejts. Og det er nu interessant at se, at dette og Görlev-stenens runealfabet stemmer meget nøje overens, bortset fra enkelte fejl i det udenlands optegnede, hvis nedskriver ikke har været runekyndig sådan som Görlev-stenens runemester.

Også runernes form og indskriftens sprog er af interesse, og man kan herudfra med temmelig stor sikkerhed datere Görlev-stenen: den tilhører Nörre Næra- og Glavendrup-stenens tid; den er fra ca. 900.

Går vi nu til stenens anden indskriftside, så møder vi den magiske dunkelhed, der afdæmpet fremtræder på forsiden, i en meget stærkere form. Desværre er runerne her — navnlig i 2. linie — meget svage, så at en sikker tydning møder meget store vanskeligheder.

På B-siden står, som ovenfor nævnt, den ene del af indskriften (Ba) inden for rammestreger, løbende omtrent op ad stenens midte. Skilletegn findes overhovedet ikke på B-siden. Da indramningens venstre korte linie dannes af en runestav, er det rimeligst at antage, at det samme gælder den tilsvarende linie ved Ba's anden ende, at denne linie da må læses som en *i*-rune. Bortset fra, at bistavene i et par runer (som jeg nedenfor gengiver ved et bogstav med et punkt

under) kan være lidt tvivlsomme, er Ba-linien ellers i det hele temmelig tydelig; der står:

þ m k i i i s s s t t t i i i l l l l i a k s a i a þ u i

Man lægger her strax mærke til den ejendommelige gentagelse af visse runer (i grupper på tre): i i i s s s t t t i i i l l l l. Det er det samme forhold som på et benstykke fra Lindholm mose i Skåne, hvor der med de ældre runer først står en indskrift, der betyder: jeg Eril, jeg kaldes den snedige (ᵛ: den som forstår sig på runemagi), og derefter: aaaaaaaaRRRRNNN*bm ttt : alu : (hvor * betegner et tvivlsomt tegn). Gentagelse og anvendelse af visse særlige talforhold (3, 8 osv.) er kendt som stærke magiske midler. I et Edda-digt siger valkyrien Sigdrifa til Sigurd, at han skal riste runer på sit sværd »og nævne to gange Tyr«¹. En norsk trylleformel giver den anvisning til at fange en tyv, at man skal »skrive den formaning Auratabuk 3 gange på det hus, som han sidst udgik fra, dog 9 gange er sikrest, om han er kommen langt bort«. Og på Island har man brugt en »kvennagaldur« (en tryllegalder, der skulde skaffe en mand en kvindes elskov), hvis første linier lød:

Jeg rister dig
otte »aser«,
ni »naudir« —

hvad der må betyde: as-runen (ḡ) skrevet 8 gange, naud-runen (n) skrevet 9 gange.

Men spørgsmålet bliver nu, om man kan nå til en nærmere forklaring af denne magiske formel på Görlevstenen. Og her er det så heldigt, at den har sidestykker andensteds. På Ledbergs kirkegård i Østergötland står en runesten (fra 11. årh.), hvis indskrift fortæller, at Bise sammen med (sin hustru) Gunna rejste denne sten

¹ Tyr betyder: den efter guden Tyr opkaldte *t*-runen.

Runestenens B-side. (Se fodnoten s. 52).

efter sin fader Thorgøt; derefter følger en række runer, der til dels står temmelig utydeligt, men som vistnok må læses:

þmk : iii : sss : ttt : iii : lll

Vi har i så fald her den nøjeste parallel til Görlevstenens formel, og man tør da sikkert fastslå, at her foreligger en magisk værneformel, der skal skaffe den døde fred i graven, binde den døde til graven, vie og værne gravmindesmærket.

På et helt andet sted møder vi igen formlen — i en lidt ændret skikkelse — nemlig i den islandske eventyr-saga »Boses saga«. Den fortæller om en mand, Bose, der har vakt kong Hrings vrede og derfor trues af stor livsfare; så går Boses trolddomskyndige fostermoder Busla til kongen og fremsiger et langt digt¹, hvori hun både beder og forbander. I oversættelse lyder slutningen af digtet således:

Trolde og alver
og tryllende norner,
højboer, bjærgriser
brænde din hal;
hrinturser hade dig,
heste dig træde,
strå stikke dig,
storme dig plage;
vé dig, hvis ikke
du gör, hvad jeg vil.

Komme nu sex
slemme karle,
alle ubundne,
for öjne dig frem;
råder du ej dem,
som ret mig tykkes,
da skal hunde
ihjel dig gnave
og din sjæl
synke til Hel.

¹ Dette digt antages at være ældre end sagaen og at stamme fra 13. årh. (snarest fra tiden ned mod 1300).

Og så kommer de sex karle, i form af sex grupper runer, der kan gengives¹:

rsiþkmu iiiiii ssssss ttttt iiiiii llllll

Forbindelsen med formlen på de to runestene er åbenbar; sagaen har blot en sextalsformel i stedet for stenenes tretalsformel. Derimod synes anvendelsen i sagaen at være en anden, idet vi her har den »sorte magi«. Dog, forskellen er vel kun ringe: hvad der er forbandelse og ulykke for kong Hring, er jo værn og lykke for Bose. Men mulighed for en misforstået eller ændret brug af en gammel værneformel er vel ikke udelukket; der ligger århundreder imellem runestene og digtet. Der er imidlertid ved Buslas forbandelse en anden mærkelighed, som måske træder tydeligst frem ved sammenligning med en islandsk trylleformel, der findes i Jon Arnasons bekendte samling af islandske folkesagn (I, 463 f.); det er en tyvs-formel, og den lyder frit oversat: »Den forbandelse taler jeg over den tyv, som har stjålet denne ting, at han skal pines og plages og ingensteds have fred, för han bringer mig hvad han har stjålet. Dertil hjælpe Tor og Odin. Men hvis tyven har spist det stjalne, da skal man læse dette:

Op skal du spy
den ting, du stjal.

Så skal din bug
oplæses og svulme
og indeni rives
i mange rifter;

¹ De forskellige gamle håndskrifter, hvori sagaen er opbevaret, har runerne i næsten samme form. En undtagelse danner det runetegn, der står som nr. 2; det er helt forskelligt i de tre ældste håndskrifter og må være forvansket; jeg antager — hvad der på nærværende sted ikke nærmere kan begrundes —, at det skal være et sammenskrevet tegn for s- og i-runen. I det hele må den nærmere diskussion og redegørelse på flere steder falde uden for denne lille afhandling; en udførligere fremstilling vil antagelig senere fremkomme i Aarbøgerf. nord. Oldkyndighed.

højt skal tude
dine tarne,
de skal i sønder
slides alle . . .

Bryst og bug
som brand skal være,
som hunde flænged
og flænsed hjærtet;
vid og sans
skal vildes for dig;
forbandet du være
ved den hellige bog . . .

Spy du nu,
eller sprængt du vorde.
Dertil hjælpe
Tor og Odin,
at tyv skal ej have
den ting, han tog.

Rist disse stave på eg og hav det i din hånd, når tyven kommer« — stavene er 18 tegn, der til dels er forsnørklede og omdannede bogstaver.

Forbandelsens karakter og det til slut anvendte magiske middel er, som man ser, af samme art i de to digte. Forskellen mellem dem ligger navnlig deri, at Busla lader det magiske tegn (runerne) fremtræde som en gåde og opfordrer kongen til at gætte denne. Men dette er netop også en fuldkommen urimelighed, helt i modstrid med situationen: handlingens logik kræver, at kongen kun skal kunne fri sig for Buslas forbandelse ved at skænke Bose livet, ikke ved at gætte en gåde (hvad der da måtte give ham ret til at dræbe Bose). Med andre ord: gådemotivet er en misforståelse, der muligvis slet ikke oprindeligt tilhører digtet¹. Og fjærner vi

¹ Måske kunde gådemotivet skyldes den omstændighed, at runeformlen er blevet tydet som en gåde, der løstes ved at man tog et bogstav af hver gruppe og af disse 6 bogstaver dannede ord. Denne tyding, der er blevet givet af den tyske digter og forsker J. L. Uhland, har — som en ung norsk runeindskrift vistnok viser — en vis ret, men den giver sikkert ikke runeformlens oprindelige mening. Det forekommer mig usandsynligt, at trylleformlen på Görlev-stenen skulde tydes blot som þistil(l) »tidsel«, mistil(l) »mistel(ten)«, kistil(l) »lille kiste«. En sådan rebus egner sig formentlig slet som værneformel på et runestensgravminde.

dette moment, nærmer vi også runeformlen i Buslas digt til runestenenes. Det er en tretals- eller (hos Busla) en sextalsformel, hvis sidste 5 grupper består af runerne $i - s - t - i - l$, og hvis første gruppe består af 3 el. 6 forskellige runer (β m k, hos Busla udvidet efter skemaet). Runegrupperne med $i - s - t - i - l$ bør sikkert betragtes som magiske runer, der virker ved den i hver af dem hvilende kraft: den midterste af dem er t , der hed Tyr og var en af de allerkræftigste trylleruner; den findes fx. i trylleformlen på det ovenfor omtalte benstykke fra Lindholm mose og på et i Lund fundet lille vævespjæld, som nedenfor nærmere skal omtales. Begge steder optræder t -runen sammen med l , sidste sted tillige med i -runen, ligesom her på Görlev-stenen. Og hvad endelig s -runens magiske karakter angår, kan man dels gøre opmærksom på, at s og t efter en svensk runeforskers forklaring hører nøje sammen, dels fremhæve, hvad Jon Arnason siger i sine islandske folkesagn (I, 449) om det tryllemiddel, der kaldes en sövntorn: man tog en kvist el. lign., som der ristedes runer på, og som så blev stukket ind i en persons hår eller klæder for at holde vedkommende bunden af sövnen. »Den rune«, hedder det, »som blev brugt til denne trolddom, var s -runen, og den skulde skrives flere gange, men ikke véd jeg hvor mange«. Muligt er det også, at selve de fem runers navne siger noget om deres magiske kraft: i hed »is«, s »sol«, t »Tyr«, l »låg« $\text{c}:$ hav, sø. Det kunde da tænkes, at runemesteren igennem dem påkalder overnaturlige magter¹, der er knyttede til solen, havet osv. (samt guden Tyr).

For sig selv står de tre første runer β m k. Efter det foran udviklede ligger det ret nær at tænke sig dem forklarede som ordet β yrmisk, af β yрма, der betyder at værne, holde sin hånd over o. l. Men på

¹ Jf. ndf. s. 49, n. 2.

grund af udtrykkets knaphed kan det være vanskeligt at afgøre, om man skal opfatte dette formodede þyrmisk aktivt som: gid de påkaldte overnaturlige magter må værne graven, eller passivt som: gid graven må være værnet (ukrænket) ved de påkaldte overnaturlige magter. Et middel til på en vis måde at kontrollere denne tydning har vi nu i Buslas runer, der som omtalt har sex runer i hver gruppe, og hvis første gruppe jeg formodede skulde læses $rs\bar{i}\bar{p}kmu$; dette kunde måske synes at afvige ret stærkt fra de to runestenes formel. Prøver man imidlertid at omstille de 7 runer $rs\bar{i}\bar{p}kmu$, vil man finde, at de naturligt danner ordet þurmisk, der — idet *u*-runen er tegn lige så vel for *y* som for *u* — netop kunde læses þyrmisk. Og tænker man sig — omvendt —, at en oprindelig trylleformel med þyrmisk skulde formes efter dunkelheds- og gentagelsesprincippet, kunde vel ingen forkortelse være rimeligere end þmk (som på de to runestene), forudsat at det skulde passe ind i en tretalsformel. Hvis ordet derimod skulde afpasses efter en sextals-runeformel, lå det overmåde nær at lade to af tegnene danne en såkaldt binderune (så fik man 6 tegn i st. f. de 7 i þyrmisk), og af alle runetegn i ordet var der ingen som det efter almindelig runeskik lå nærmere at sammenføje til en binderune end netop *s* og *i*; imidlertid blev ordet ved denne ændring ikke særlig ukendeligt; en omstilling af runetegnene — et i runeskrift velkendt princip — kan da være anset for nødvendig, og på denne måde kan Buslas formel have fået sin overleverede form¹.

Nu fortsætter Görlev-stenens Ba-indskrift imidlertid ud over de to andre formler, idet der — som foran

¹ Efter hvad foran (s. 46, n. 1) er sagt, tænker jeg mig da, at trylleformlen senere er blevet opfattet som en gåde og tydet som en række ord på *-istil*.

vist — sidst i den indrammede del af indskriften vistnok må læses: *iaksaiapui*, en runeforbindelse, der kan minde lidt om den mærkelige, aldrig tydede fynske Sørup-sten (med forbindelserne *isaiiseya* (?) o. l.), der sikkert også har magisk karakter. Et forsøg til en tydning skal jeg dog give, selv om den bliver af lignende usikker art som ovenfor ved *þyrmisk*. Jeg tænker mig da, at *iaksaiapui* — idet *ap* antages ved fejlristning at stå for *þa* — kan læses: *iaksaiþaui* : *iak sæiþ á wí*, jeg øvede trolddom (sejd) på gravpladsen (den viede plads), d. v. s.: jeg (den nedenfor nævnte runemester) er den, der ved sejd har viet og værnet gravpladsen¹.

Det må dog indrømmes, at der på forskellig måde kan rejses tvivl om denne tydnings rigtighed; men afgørende synes de mulige indvendinger mig ikke at være. Nogle enkelte momenter skal i korthed nævnes. Formen *iak*, »jeg«, kendes ellers ikke så tidlig, men det er netop den form, man skulde vente. Ordet *síþa*, »at øve sejd«, forekommer ellers ikke i dansk, men det samme gælder — meget naturligt — adskillige andre ord, som runestenene viser en gang har eksisteret også i dansk (som fx. Snoldelev-stenens *tul*, ordet *hal* »mand« på den ene Sdr. Vissing-sten, osv.). Man vil måske også indvende, at sejd er en temmelig ringeagtet kunst, og sådan var forholdet unægtelig i senere tid — ifølge Snorres Heimskringla; men ifølge samme kilde var det oprindelig en kunst, som Odin øvede (ligesom runekunsten)², og skjalden Kormak

¹ Mindre sandsynligt forekommer det mig, at runerne skulde betyde *iaksai[þ]apui*, jeg øvede trolddom på eller ved dette.

² »Odin kunde en kunst, som der fulgte stor magt med, og øvede den selv, den som hedder sejd, og ved den kunde han vide mænds skæbne og hvad der endnu ikke er sket, ligeledes volde mænd død eller ulykke eller sygdom, ligeledes tage forstand og styrke fra mænd og give andre det«. Om den særlige måde, hvorpå sejd øves, haves forskellige beretninger; fx. fortælles, hvordan vølven Torbjörg ved sejd påkalder overnaturlige magter (*náttúrur*).

siger i et digt, at Ygg (ǝ: Odin) sejdede til Rind ǝ: udøvede sejd for at vinde Rind. Er det således en Odin tilskreven kunst, kan det ikke volde betænkelighed at antage, at den (ved år 900) kan øves af en runemagiker, der vil vie og værne en gravplads. Endvidere skal blot bemærkes, at man nok som præpositionen *á* kunde have ventet den anden *a*-runen (*ǧ*), men allerede på Glavendrup-stenen forekommer uoprindelig brug af *a*-runen, og på den jyske Lyngby-sten (ifølge Wimmer fra ca. 960) skrives præpositionen netop på samme måde som her antaget (og denne skriftbrug er ifølge Wimmer »regel i slutningen af det 10. årh.«). Og endelig må det tilføjes, at *wí* el. *wé* i betydningen »indviet gravplads« almindelig antages at foreligge i samme forbindelse som her i den ene Vedelspang-stens indskrift (*ǧ. wé Gnupu*, på Gnupas vi ǝ: viede gravplads), men at betydningen her er en smule omstridt.

Tilbage er endnu at undersøge de uden for ramme-stregen stående runer på B-siden. Disse består for det første af nogle få lidt lavere runer (Bc) i samme linie, hvoraf kun et *u* er helt tydeligt; der står snarest i *u þ. .*, *tu þ. .* e. l. For det andet findes, som ovenfor nævnt, mellem tryllerunerne (Ba) og B-sidens højre kant en række ligeledes noget lavere runer (Bb), der formodentlig skal læses:

k u n i h a u t r k r u þ

Rimeligt er det, at Bb og Bc hører sammen, sådan at Bc er en fortsættelse af Bb (sat op i linien ovenover, vel snarest på grund af fejl beregning af pladsen). Jeg tænker mig da disse runer læst på følgende måde: *kuni hautr kruþ* (*karþi tuþ(u)m*), *Gunni háttr gruð gærði døðum ǝ:* »Gunni (med tilnavnet) hat skaffede den døde fred«. Til et par af ordene kan man som forklaring gøre opmærksom på, at *grud* eller

grid er et her i Norden i tidligere tid almindeligt udtryk for fred, sikkerhed, tryghed imod fare og fjendtligheder, og »hat« forekommer også andensteds som tilnavn til personer, er særlig kendt dels som navn til Odin, når han optrådte formummet, med en sid hat på, dels som navn på en af Rolv Krakes kæmper, Hjalte den huprude, der som dreng sad forskræmt i kongens hal og dækkede sig mod de afgnavede ben, som berserkerne i kåd spøg slyngede ham i hovedet;¹ fra Oehlenschlägers digt Hrolf Krake kendes han som »Hottur, liden Fiskerdreng«.

Skønt B-siden i karakter afviger ret stærkt fra A, og navnlig Bb's runer ser temmelig afvigende ud, antager jeg dog, at hele Görlev-stenens indskrift skyldes samme runemester; forskellen i runernes form kan fx. skyldes, at mere end én har udført selve indhugningen af runerne (runemesteren behøver ingenlunde selv at have hugget runerne); muligvis kan også granittens beskaffenhed være forskellig, så at Bb-runerne er anbragt på et sted, der voldte særlige vanskeligheder. Der er i det mindste ikke noget i B-sidens sprogform eller runer, der er uforeneligt med den tidligere nævnte tidsbestemmelse: runestenen må i det hele antages at stamme fra tiden omkr. 900.

Görlev-stenen er fremdraget i en egn, hvorfra vi ellers ikke nu kender runestene (de nærmeste er Tårn-borg-stenen, Fjænnestev-stenen o. l.), men ingen ved, hvor mange runestene der kan være gået til grunde her — heller ingen, hvor mange der kan findes i fremtiden. Vi tør gå ud fra, at der her har været en gammel nordvestsjællandsk bygd, omkring Halleby å og Tissø, og ligheden med Nörre Nærå-stenens slutningsformel tør man vistnok udlægge som vidnesbyrd

¹ Mærkeligt nok kaldes Bødvar i Rolv Krakes saga *Hattargridi* 3: den der skaffer *Håttir grid* — med de to foran omtalte ord *Håttir* og *grid* (= *grud*).

om gammel forbindelse mellem den nordvestsjællandske bygd og den nordfynske (Nörre Nærå- og Glavendrup-stenenes egn). Vi har i Görlev-stenen et minde om en stormand, hvis gravfred værnes med de stærkeste midler. Glavendrup-stenens formularer: »Tor vie disse runer« og forbandelsen over den, der måtte bryde gravfreden, har deres endnu kraftigere, mere ram-hedenske sidestykke i Görlev-stenens trylleruner (alfabetet på A-siden, de egentlige trylleruner i Ba). Den föjer sig derved ind i en lang række magiske runeindskrifter som fx. det ovenfor nævnte brudstykke fra Lindholm mose (fra c. 500) og et i Lund i Skåne fundet vævespjæld (fra slutningen af 10. århundrede), hvis runeindskrift siger: »Ingimar, Sigvårs sön, have mine ulykker«, hvorefter følger tryllerunerne a allatti (den kvinde, som har ejet dette vævespjæld, har dermed villet virke ulykke over en Ingimar, der havde sveget hende). Talrige andre eksempler kunde nævnes, og i Norge og Sverige har man også flere runestene med kraftig hedensk trolddom. Nu har Görlev-stenen givet os det, som ingen havde vovet at vente: vi har i den en dansk runesten med kraftig hedensk magi og en trylleformel af den mest udprægede art, tilmed fundet i en særlig runefattig egn.¹

¹ Med hensyn til de her anvendte gengivelser af Görlev-stenen må bemærkes, at grundlaget er fotografier, hvorpå jeg har optrukket runetegnene (med skillepunkter og rammestreger); efter disse har årbogens redaktør, hr. Albert Thomsen, udført tegninger, hvorefter F. Hendriksens reproduktionsatelier igen har fremstillet klicheer.

MORDBRANDEN

VED TORNVED SKOV DEN 5. MARTS 1809.

Ved N. P. Gørtsen.

I Jyderup Sogns Kirkebog staar antegnet for Aaret 1809: „Den 19. Marts begravet Husmand paa Tornved Mark Jens Kristensen, 63 Aar gammel, og hans Kone Maren Andreasdatter, 60 Aar gammel. Begge vare myrdede af Mordbrændere, som efter Mordet plyndrede og afbrændte Huset.“

Alle i Omegnen kender „det afbrændte Hus“, og jeg vil i det følgende forsøge at skildre, hvad der skete derude hin Vinternat, idet jeg støtter mig paa mundtlige Meddelelser af den for mange Aar siden afdøde Handelsmand Jens Pedersen, Jyderup, der var godt inde i Sagen, og paa Merløse-Tudse Herreders Retsprotokol.

I Jyderup levede Tømrer Rasmus Nielsen og Hustru Ane Olsdatter. De boede i et Hus, der laa ved den vestre Side af den søndre Kirkegaardslaage. Peder Zakariasen var den sidste Beboer af Huset. Det blev revet ned i Firserne, og Pladsen blev da taget ind til Kirkegaard. — Rasmus Nielsen og hans Kone, der vist var hæderlige Folk, havde en Søn, Niels Rasmussen, der paa den Tid var 23 Aar og tjente hos Gmd. Gl. Jens Olsen, der boede i den Gaard i Tornved, som indtil for faa Aar siden ejedes af Jens Christiansens Enke. — Denne Niels Rasmussen var den ene Morder. — Den anden hed Niels Villumsen og var Søn af Smed Villum Jørgensen og Hustru Ellen Pedersdatter i Tornved. Deres Hus laa

Syd for Landevejen, overfor ovennævnte Gaard, den vestligste i Tornved By. — Niels Villumsen tjente hos Gmd. Jens Jensen i Bennebo. (Gaarden er Nabo til Tornvedgaard og tilhørte for nogle Aar siden Christen Pedersen). De to unge Karle traf jævnlig hinanden hos Smedens. — Smedefolkene var 4 Aar før kommet til Byen langt borte fra og var ilde lidt i Tornved.

Jens Kristensens ved Tornved Skov var ældre, men raske Folk, der ansaas for at være velstaaende, og Smeden havde nok Lyst til at faa fat i deres Penge. Da Jens Kristensen engang gik forbi Smedien, skal Smeden have udtalt, at „den gamle var værd at pelse“. Han og Konen opfordrede stadig tydeligere de to unge til at slaa de gamle ihjel og tage deres Penge. Til sidst gik de to Karle ind paa Planen, og Søndag Aften den 5. Marts blev bestemt til dens Udførelse. — Hvad der skete ude ved Skoven, fremgaar af Dommen.

Efter fuldbragt Gerning vendte de to Mordere tilbage til Smedens Hus, hvor de delte de røvede Penge og gravede Størstedelen af Kosterne ned i Smedens Fæhus, medens hans Kone vaskede Blodet af Sønnens Klæder.

Da Folk om Natten kom til Brandstedet, fandt de i det nedbrændte Hus de forkullede Rester af Konen samt af en Ko og et Faar. Inden for Skovgærdet fandt man Liget af Jens Kristensen, og ved dets Fødder laa Lægtehammeren, hvormed han var slaaet til Jorden. Denne Hammer var mærket med Bogstaverne R. N., og Tømrer Rasmus Nielsen, Jyderup, vedkendte sig den som sin. Han havde bragt den til Smeden i Tornved for at faa den istandsat, og saaledes kom man let paa Spor efter Ugerningsmændene, der begge tillige med de gamle Smedefolk blev anholdt og ført til Holbæk. Peter Damsgaard, der dengang var Strandrider (et Slags Landpoliti) og ejede og beboede Nørremosehuset, an-

holdt Niels Villumsen hos dennes Husbond. Smedekonen optraadte meget frækt og bad ved Bortkørselen Hmd. Kristian Thomassen sige til hendes yngste Søn Kristian, der da var et Barn og tillige Krøbling, at hvis han blev forhørt, skulde han svare nej til alt, hvad han blev spurgt om.

Sagen optog 12 Retsmøder, og Underrettsdommen faldt 1. Juli. De to unge tilstod allerede i 1. Forhør, men de gamle var ikke lette at faa Bugt med, skønt Morderne ikke sparede paa at fortælle om den Andel, Smedefolkene havde haft i Forbrydelsen. En Mængde Vidner blev afhørt, og saavel Vidneforklaringerne som Smedefolkenes Fremtræden viste, hvor fordærvede disse var.

I et af Forhørene fortalte Vidnerne, at Smeden havde en stor Hund, som tit overfaldt Byens Kreaturer, og at, da den en Dag havde været efter Jens Olsens Grise, „kom han til Smeden paa en god Maade“ og foreholdt ham, at „han ikke handlede som en ret Nabo.“ Smeden tog imidlertid et glødende Jern, en saakaldt Sømten, ud af Essen og slog Jens Olsen ned ad Kinden, Akselen og Armen dermed, saa han deraf kom til at bløde. Derefter tog de fat i hinandens Haar, og Vidnet, Hmd. Kr. Thomassen, maatte skille dem ad. — Jens Olsen havde efter Vidnernes Udsagn ikke givet nogen Grund til Overfaldet.

En Aften havde Smeden og flere været samlede hos Skomager Peder Jensen i Tornved. Som de sad ved Bordet, spurgte Smeden Peder Jensen, hvor han havde den Kæp, han havde laant ham. Skomageren svarede, at han havde en Dag haft den med til Jyderup, og der havde han glemt den. I det samme slukkede Smeden Lyset og greb fat om Halsen paa Skomageren, hvem det dog lykkedes at slide sig løs. — Hvad vilde Smeden

have gjort Peder Jensen? — Endvidere beskyldte man Villum Smed for at have stjålet Hø fra Jens Olsen, et Silketørklæde fra Mølleren i Marke og Kul fra Smediegæsterne, men disse Beskyldninger kunde ikke bevises.

Under Forhørene blev det oplyst, at Smeden den Søndag, da Mordet blev begaaet, havde været i Bennebo, hvor Sønnen tjente, og sagt, at denne skulde komme hjem om Aftenen, „da der var Penge at tjene“. Da dette blev Villum foreholdt, sagde han, at han ved den Lejlighed havde været beruset; men dette blev modsagt af Vidnerne. Han gav saa den Forklaring, at han vilde have Sønnen hjem om Aftenen, fordi han vidste, at der var en Plads ledig for en Karl paa Bentzonslund (Dønnerup), og han mente, „der var Penge at tjene“. — I Retten opførte han sig i høj Grad frækt og uhøvisk, raabte: „Det er Løgn!“ til Vidnerne, og Dommeren kunde ikke faa ham til at tie, hvilket blev tilført Protokollen.

Dommen og dens Præmisser lyder med en enkelt Udeladelse saaledes:

Dom.

Med egen Tilstaaelse, corpus delicti og de førte Vidner befindes Delinkventerne Niels Rasmussen og Niels Villumsen at være overbeviste om de Misgerninger, hvorfor de under nærværende Sag ere tiltalte, og som tillige med disses henhørende Omstændigheder indeholdes i Akterne saaledes:

Niels Rasmussen og Niels Villumsen vare Aftenen den 5te Marts sidstleden efter foregaaende Aftale og Overlæg gaaede fra Smeden Villum Jørgensens Stue i Tornved ud til et enlig liggende Skovhus, hvor en gammel Mand, nemlig Jens Kristensen og Kone boede, og hos hvem de formodede at finde en Del Penge. De

medtoge en Lægtehammer fra Villum Jørgensens Hus, og Delinkventen Niels Villumsen var forsynet med en saakaldt Foldekniv. Da de ankom til Huset, hvori Jens Kristensen og Hustru boede, havde Manden lagt sig i Sengen. De udkaldte ham og foregave at være rejsende fra Holbæk, som vilde til Fyen, og ved at begære Vejvisning til Bromølle, et kort derfra beliggende Sted, fik ham til at følge med dem. Da de kom til Skovgærdet kort fra Huset, indenfor i Skoven, gik Niels Villumsen ved Siden af Jens Kristensen, og Niels Rasmussen bag efter med Lægtehammeren, med hvilken han slog Jens Kristensen paa højre Side af Baghovedet, saa at han derved faldt til Jorden. Niels Villumsen kastede sig derpaa over den faldne Mand, og med en Foldekniv, der var skarpsleben, skar ham i Halsen, hvilket derefter skete af Niels Rasmussen, hvorefter de lode ham ligge død paa Stedet. De gik derpaa tilbage og ind i Jens Kristensens Hus, hvor Niels Villumsen slog Jens Kristensens Kone Maren Andersdatter, der sad ved Kakkelloven i Stuen, med knyttet Næve i Tindingen, saa at hun faldt om paa Gulvet, derefter greb hende fast i Halsen og kvalte hende, imedens Niels Rasmussen holdt ved hendes Fødder. De tændte derefter et Lys, som de fandt paa Bordet i Huset, og ved Hjælp deraf borttog de i en Kiste liggende Penge samt videre Uldent og Linned, hvorefter de toge en Tørveglød, lagde denne paa et Kar i Køkkenet, som stod saa højt, at Ilden, især ved Hjælp af nogle Blaar, som de henvagtede, kunde naa Stænget, paa hvilket var Foder, og Kl. 11 $\frac{1}{2}$ om Natten afbrændte Huset, hvilket saaledes findes overensstemmende med Undersøgelserforhøret. De den 8de og 11te Marts d. A. foretagne tvende Syns- og Obduktionsforretninger forklare: At det i Jens Kristensens Hals anbragte Saar har været den visse Aarsag

til hans Død, og at det Slag, Jens Kristensen havde faaet af Hammeren, kendtes af en blaa Plet uden og inden paa Hovedskallen. Ligeledes er det af Obduktionsforretningen oplyst: At Levningerne af Maren Andersdatters forbrændte Legeme er fundne, men saa for kullede, at ingen Obduktion paa samme kunde ske.

I de dræbtes Hus havde ogsaa disse Delinkventer i Forening borttaget i Bankosedler 50 Rdlr. og møntede 2 Mk.; desuden Linned, Klæder samt 14 Tællelys, hvilke sidste Ting ere takserede til 14 Rdlr. „ Mk 18 Sk., og den derpaa satte Værdi saavel af Delinkventerne som de dræbtes Arvinger vedtaget. Disse Ting ere tilbagekomne, men af Pengene ikkun fra Delinkventen Niels Rasmussen 9 Rdlr. og fra Niels Villumsen 18 Rdlr.; af disse mangler saaledes 23 Rdlr. 2 Mk. (Huset ansættes til 70 Rdlr. og de dræbtes Ejendele ansat til 200 Rdlr.).

Imod Arrestanten Villum Jørgensen, Fader til Forbryderen Niels Villumsen, født i Rye By og Sogn, 63 Aar gl., som sigtes for at have gjort Anlæg, raadet og overtalt Delinkventerne til det af dem udøvede Mord og Brand, ere følgende Data udkomne i Henseende til den Delagtighed, han har haft i de forøvede Misgerninger. Foruden Delinkventerne Niels Rasmussens og Niels Villumsens uforandrede Bekendelse under Undersøgelserforhørene er det endvidere med Vidnernes Forklaring i Vidneforhøret oplyst: At Villum Jørgensen, den Dag han kom til Bennebo og befalede sin Søn at gaa til Tornved, hvilken paafølgende Aften eller Nat Misgerningen skete, brugte Udtryk, der gør ham mistænkt for, at han var vidende om, hvad der skulde foregaa, ligesom det og fuldkommen er bevist, at han dengang ikke var beskænket, endskønt han har gjort sig al Flid derfor at ville have sig anset. Hans idelige

løgnagtige Udflugter og Modsigelser i hans Benægtelser, saasom hans Benægtelse i Litra A (og fl. Steder, som anføres), ere beviste. Videre hans Benægtelse om, at han vidste noget om de af Niels Rasmussen og Niels Villumsen udøvede Forbrydelser, eller af den sidste at have modtaget Penge, sammenholdt med, hvad saavel disse Delinkventer siden under Sagen havde forklaret, frembringer en høj Grad af Formodning imod ham, at han er den, der har givet Anslag paa og forledt de tvende unge Forbrydere til at udøve Misgerningen. Omsider og efter længe at have benægtet at have vidst noget om Niels Rasmussens og Niels Villumsens Forbrydelser, har han tilstaaet, at han var vidende om de i hans Hus nedgravede stjaalne Koster (og forskelligt mere).

Med Vidnernes Forklaringer og de under Sagen af Aktor tilvejebragte Attester er det ellers oplyst, at Villum Jørgensens Rygte bestandig har været slet. (Tre forskellige Tyverier var han sigtet for, men bleve dog ikke beviste).

Tiltalte Ellen Pedersdatter (hendes Fødsels- og Daabsattester kunde ikke tilvejebringes) er overbevist om at have været Medvider i og søgt at skjule det af Niels Rasmussen og Niels Villumsen udøvede Mord og Mordbrand og i Særdeleshed derved, at hun Dagen efter, at Drabet var sket, af hendes Søns, Niels Villumsens, Klæder har afvasket det derpaa befundne Blod af den dræbte Jens Kristensen, men endog været Medvider og Hæler af de af Niels Rasmussen og Niels Villumsen begaaede Tyverier. — Hvad begge hendes Sønner, og især den liden Dreng Kristian, har udsagt imod hende om, at hun paa en Maade havde tilskyndet og medvirket til Drabet og Ildens Paasættelse, have de siden fragaet, og efter de nøjere tilvejebragte Oplysninger

har hun ikke haft Del i Hammerens og Trøskens Udlivering til Delinkventerne.

Efter disse tilvejebragte Oplysninger vil Delinkventerne Niels Rasmussen og Niels Villumsen, begge er over Lavalder, blive at dømme efter 6—19—1 sammenholdt med 6—9—1 samt Forordning af 6te Februar 1694 — ligesom de in solidum blive pligtige at erstatte de stjaalne ej tilvejebragte Penge, 23 Rdlr. 2 Mk. og de ved Ildens Paasættelse opbrændte Ting, takseret til 200 Rdlr., til de dræbtes Stervbo og Arvinger, samt til Brandkassen for det afbrændte Hus 70 Rdlr.

Delinkventen Villum Jørgensen kan vel imod hans Benægtelse ikke anses saaledes lovligen overbevist om at have raadet Niels Rasmussen og Niels Villumsen til at begaa de af dem øvede Forbrydelser, at Lovens 6—19—5 paa ham kan anvendes, men den Delagtighed, han maa anses overbevist om, og hans hele Forhold under Sagen betegner ham som en for den offentlige Sikkerhed saa farlig Person, at han som saadan ikke kan undgaa at dømmes til Fæstningsarbejde for Livstid; ligesom han og, fordi han har hælet med det stjaalne, maa dømmes til at tage Del i Erstatningen af de ej tilbagekomne Penge. — Delinkventinden Ellen Pedersdatter, som er overbevist om ej alene at have været Medvider og Hæler af de begaaede Tyverier og de af disse begaaede grove Forbrydelser, men endog ved en bestemt Handling, nemlig ved at afvaske det paa hendes Søns Niels Villumsens Klæder af den dræbte Jens Kristensen paakomne Blod, og har søgt at skjule Drabet, skønnes ikke at kunne afsone sin Forbrydelse med den af Aktor paastaaede Straf, 2 Aars Tugthusstraf, men at maatte tilkendes samme for Livstid. — Ligesom hun og lige med sin Mand maa tage Del i den nys ommeldte Erstatning. Saa maa og samt-

lige Delinkventer conjunct. udrede de paa deres Arrest, Forplejning og Varetægt samt Defensors Salarium, hvilket for 12 Møder her ved Retten og for et Møde til et sygt Vidnes Afhøring, Diæt og hafte Umage bestemmes til 20 Rdlr., medgaaede Omkostninger af deres Ejendele, saa vidt samme kan tilstrække, da det manglende udredes af det offentlige efter Amtets Foranstaltning. — Paa sidstnævnte Maade udreder Niels Rasmussen og Niels Villumsen det, Skarpretteren tilkommer for Eksekutionen. Villum Jørgensen og Ellen Pedersdatter udreder Bekostningen af deres Transport til Straffehuset.

Med Hensyn til denne lige saa vidtløftige Sags Behandling kendes intet unødvendigt Ophold fra Aktors eller Defensors Side at have fundet Sted.

Thi kendes for Ret:

Delinkventerne Niels Rasmussen og Niels Villumsen bør have forgjort deres Halse og brændes, bøde 40 Lod Sølv til den, som Skaden fik, have deres Jord, om de nogen eje, samt 40 Lod Sølv til Kongen forbrudt og deres Boeslod til deres Husbonde, saa bør de og 1 for 2 og 2 for 1 erstatte de dræbtes Stervbo de stjaalne og ej tilbagekomne Penge: 23 Rdlr. 2 Mk. og de brændte Ejendeles Værdi: 200 Rdlr., samt betale til Brandkassen for det afbrændte Hus 70 Rdlr. — Delinkventerne Villum Jørgensen og Hustru Ellen Pedersdatter bør hensesættes til Arbejde, den første i Københavns Fæstning og den sidste i sammes Tugthus, for Livstid, samt 1 for 2 og 2 for 1 tillige med Delinkventerne Niels Rasmussen og Niels Villumsen tilsvare de stjaalne og ej tilbagekomne Penge, 23 Rdlr. 2 Mk. — Saa bør og samtlige Delinkventer Een for Alle og Alle for een udrede Bekostningen paa deres Arrest, Forplejning, Varetægt og

Defensors Salarium samt hver for sig betale de paa Dommens Eksekution medgaaede Omkostninger.

Merløse og Tudse Herreders Ekstraret, d. 1ste Juli 1809.

J. Dall.

Som Meddomsmænd:

Jens Larsen. Lars Olsen. Christen Christensen.
D. Pedersen.

De fire Meddomsmænd var Sognefogderne:

Jens Larsen af Grandløse, Lars Olsen af Aagerup,
Christen Christensen af Nyby og David Pedersen
af Alkestrup.

Hof- og Stadsretsdøm af 21de August 1809 er saalydende:

Underretsdømmen bør ved Magt at stande.

Højesteretsdøm af 29de November samme Aar:

Hof- og Stadsrettens Døm bør ved Magt at stande.

Dødsdømmens Udførelse paa Niels Rasmussen og Niels Villumsen foregik paa Drusebjerg i Kundby Sogn den 12. Januar 1810. Eksekutionen udførtes af Skarpretter Lange fra Næstved. Major Bornemann til Bjergbygaard leverede til Ligenes Opbrænding 8 Favne Brænde; deraf brugtes de 6½ Favne; Resten blev solgt ved Auktion.

Niels Rasmussen skal i sit Fængsel have forfattet en Sang om Mordet, men denne kendes nu ikke mere. Begge Morderne skal have været meget angergivne.

Smed Villum Jørgensen og Hustru førtes ifølge Dømmen til Kjøbenhavn, og dem hørte man senere intet om.

SÆBY KIRKES KALKMALERIER.

Ved Dr. phil. Poul Nørlund.

Den oprindelige del af Sæby kirke, antagelig opført ved midten af det 12. aarhundrede, bestaar af skib og kor og halvrund apsis i øst, et anseligt anlæg, rummeligt og højloftet. I slutningen af middelalderen (15.—16. aarh.) er kirken blevet overhvælvet, og der er opført en række tilbygninger af munkesten, et tøndehvælvet sakristi ved korets nordside, to store kapeller ved skibets nord- og sydside, et taarn ved vestenden og, indeklemmt mellem taarnet og nordkapellet, et vaabenhus som dækker taarnets gamle trappehus.

Inventar: Paa fraadstens-alterbordet, der i 1908 blev genopført paa grundlag af de bevarede fundamenter, staar af hensyn til kalkmalerierne kun et moderne forgyldt trækrucifix samt et par malmstager fra 16. aarhundrede. Den middelalderlige højaltertavle fra ca. 1520 er anbragt i nordkapellet. Bag alteret et røgelsekar der, ligesom granitfonten under korbuen, er fra kirkens ældste dage (12.—13. aarh.). Daabsfad efter tegning af Lorenz Frølich. Det ældre daabsfad — et Nürnbergerarbejde fra 16. aarhundrede med Mariæ bebudelse — har i følge de graverede vaabenmærker oprindeligt tilhørt Hardenbergerne og Gyldenstjerneerne. Prædikestol fra 1624 med rygpanel hvorpaa snedkerens signatur og universitetets vaaben. Sæby kirke hørte allerede før reformationen til uni-

versitetet, idet en professor lønnedes med præstekaldet og stillede en vikar til at varetage embedet. I sakristiet udskaaret panelværk, dels fra 1579—80, dels fra 1590 (skaaret af Harmen snedker). I ligkapellet ved landevejen et stort krucifix fra middelalderens slutning. Bægge klokker er omstøbt 1909.

Gravminder: I nordkapellet en middelalderlig ligsten over Laurids Jørgensen, † 1460, søn af lensmanden paa Sæbygaard Jørgen Oxe. I koret en broget bemalet sten over sognepresten Jens Pedersen Todberg († 1667, forneden paa stenen staar: FØRT OFVER TIISØ ANO 1655. I midtergangen sten over Jørgen Lauritzen, foged paa Sæbygaard, ihjelslagen i Bøstrup d. 29. Januar 1608, og over herredsfoged Niels Knudsen † 1641 i Halleby. Paa kirkegaarden et smukt empiremonument over fru Hedvig Paasche, f. Otto, til Nørager († 1801).

Kalkmalerierne

stammer fra tre forskellige tider. De ældste og bedste findes i korrundingen og paa korbuens underside, og disse malerier hører til de ypperste af vore romanske kalkmalerier. Uforsonlig strænge, alvorlige og stive forekommer de, men af en højhed som ikke kan andet end gribe selv den moderne beskuer. De blev afdækkede og restaurerede af professor Jacob Kornrup i 1864, men maatte i 1908 underkastes en ny konservering ved Nationalmuseets konservator, figurmaler Eigil Rothe.

De er malet direkte paa en omhyggelig glittet pudsflade, og i det hele er udførelsen præget af en omhu baade i tegning og farvegivningen, som staar i skarp modsætning til vore kalkmalerier fra senere tider. Det lønner sig at gaa helt hen til billederne og lægge mærke til hvor der er kælet for enkelthederne, næsten

Kristusbilledet i korrundingen.

til overdrivelse. Den lille bordt der afslutter apsisbilledet nedefter er saaledes aftonet i 6 toner fra brunrødt over okkergult til hvidt og har et ornament saa diskret, at det slet ikke blev opdaget ved første istandsættelse.

Malerierne kan næppe være yngre end ca. 1200. Efter en gammel overlevering, som findes hos Arild Huitfeldt, har Esbern Snare ejet Sæbygaard, hvor han i 1204 endte sine dage ved et fald. Det er da meget sandsynligt, at det er ham der har bestøttet disse ældste malerier til Sæby kirke.

I apsis fremstilles — over en vandret løbende, kraftig mæanderbordt — Frelseren i himmelsk majestæt, Salvator mundi. Han omgives af en mandorla og troner

paa regnbuen med den højre haand oprakt til velsigelse; udenom ham ser man de fire evangelist-symboler og fire staaende skikkelser, de nærmeste er Maria og Johannes, de yderste to apostle.

Paa undersiden af korbuen en smuk ornamental bordt med fem runde felter hvori brystbilleder af jomfruer med juvelbesatte kroner og store nedhængende øresmykker. Det er personificerede fremstillinger af kristelige dyder. Det ejendommelige ved dem er, at de ganske ligner hinanden, bortset fra smaa træk som at den ene vender øjnene til højre den anden til venstre; og lige utilnærmelige er de alle. Der er intet forsøg gjort paa at karakterisere dem, og de har heller ingen attributer som skælner dem fra hinanden. Det er derfor heldigt, at ialfald de tre øverste endnu har deres navn bevaret paa en af de omgivende ringe: SPES (haabet), CHARITAS (kærligheden) og PACIENCIA (taalmødet). Den ene af de to manglende maa sikkert være Fides (troen), den anden er usikker. Der fandtes i de middelalderlige systemer, foruden de tre saakaldte theologiske dyder (tro, haab og kærlighed), fire kardinaldyder (klogskab, maadehold, styrke og retfærdighed) og endnu en række andre dyder, saaledes at det er umuligt at sige hvilken man skal vælge.

Korhvælvingen.

Den maleriske udsmykning af apsis og korbue forbindes nu paa meget tiltalende maade af en ganske vist langt yngre dekoration som i 1908 fremdroges af Eigil Rothe. Den er fra Kristian III.s tid (ca. 1540) og bestaar udelukkende af blad- og blomsterornamentik. Motiverne er endnu overvejende gothiske, men i enkeltheder begynder dog renaissancens former at gøre sig gældende. — Ogsaa skibet har haft en lignende hvælvingdekoration.

Nordkapellet.

De romanske malerier i koret er hvad man kalder »repræsentationskunst«, de vil intet fortælle os, men blot give os et syn, en aabenbaring. Det var tanken at verdens frelser skulde komme til syne i al sin herlighed ovenover alteret hvor hans legeme og blod ofredes. I den senere middelalder gik man over til en mere fortællende fremstillingsform, fuld af dramatisk liv og underholdende enkeltheder. Men naar vi nu fra koret gaar ind i nordkapellet, vil vi i dets hvælving finde nogle malerier fra middelalderens sidste tid — begyndelsen af 16. aarhundrede — som ogsaa mod sædvane overvejende er »repræsentationsbilleder«, langt mindre strænge end de romanske, men til gengæld ogsaa langt ringere — meget ringe, tør man sige — i udførelsen. De blev fremdraget i 1864, men blev ikke restaurerede og staar ret utydelige. Fremstillingerne er følgende:

Østkappen: Verdensdommen. Kristus troner paa regnbuen med oprakte hænder og blottede vunder. Omkring ham knæler menneskehedens forbedere, jomfru Maria og døberen Johannes, og under hans fødder ser man de døde staa op af deres grave. Ved siderne er de blevet fordelt efter dommen. De gode drager under ledsagelse af en engel til himmerigs port, hvor de modtages af sct. Peder med den store portnøgle. De fordømte, hvoriblandt der demonstrativt nok findes baade paver, konger og bisper, er kobledede sammen med jærnlænker og trækkes af en hornet djævel ind i helvedesgabet, hvoraf luerne slaar ud.

Nordkappen: Treenigheden. Gud fader troner paa en bred bænk og holder sin korsfæstede søn foran sig og over Kristi hoved svæver den hvide Helligaandsdue. Udfør Gud faders skulder læses: gloria

tibi trinitas (ære være dig treenighed). Udenom billedet tilbedende profeter, apostle eller engle med skriftbaand hvorpaa latinske anraabelser. Til venstre i kappen læses saaledes: (gloria) sit patri cum filio sancto simul paraclito (d. v. s. ære være faderen med sønnen og den hellige trøstermand).

Vestkappen: Himmerigsborgen, der nærmest fremstilles i snit, talrig befolket med engle. I midten troner Gud fader under hvis fødder læses: paradus.

Sydkappen: Gud fader staar med oprakt højre haand bag et tæppe som to engle holder udspændt. Paa tæppet ses sol, maane og stjærner. Billedet skal muligvis opfattes som en skabelsesfremstilling.

Ogsaa kapellets vægge har haft malerier. I en blænding paa nordvæggen ses endnu et brudstykke af en fremstilling af Kristus som smertensmanden.

BREGNINGE KIRKES KALKMALERIER.

Ved Dr. phil. Poul Nørlund.

Den oprindelige kirke, der bestaar af det nuværende kor og den østlige del af det nuværende skib, er opført i den romanske byggeperiode af raa kamp lagt i uregelmæssige skifter. Paa et meget tidligt tidspunkt (næppe senere end o. 1250) er skibet forlænget mod vest med en blanding af kamp og munkesten.

I 14. aarhundrede overhvælvedes kirken, og i den sidste del af middelalderen tilføjedes en række udbygninger af munkesten, et sakristi ved korets nordside, et kapel ved skibets sydside, et vaabenhus ved dets nordside og et taarn i vest.

I n v e n t a r: Altertavle af Lorens Jørgensen fra 1654 med Frederik III.s monogram og lensmanden paa Dragsholm Kristoffer Urnes og hans hustru Sophia Lindenows vaaben. Alterbordspanel fra 1578 med daarlig bevarede malerier. Gotisk font fra o. 1300 af gotlandsk kalksten. Prægtigt daabsfad af messing med graveret fremstilling af syndefaldet og paa kanten en jagtscene; under bunden læses: Bregninge Kirkes DøbeFat stiaalen og igienfunden 1787. Sengotisk krucifix; de hertil hørende sidefigurer findes i Nationalmusæet. Prædikestol i sen-empire. Malmlysekrone fra 1696, skænket af sognepræsten Christoffer Clausen. I sakristiet et indemuret gotisk monstransskab. Gamle jærnbeslaede egedøre fra middelalderen baade ved indgangen fra vaabenhuset og ved sakristiet.

Gravminder: Paa kirkegaarden ligsten over sognepræsten Otto Wilsbech († 1777), hans halvbroder cand. theol. Chr. Larsen († 1748) og to »jomfruer« af hans familje.

Kalkmalerierne.

Kirken har kalkmalerier fra tre forskellige tider. De blev i 1903 fremdraget og aaret efter istandsatte af Nationalmusæets konservator, figurmaler Eigil Rothe.

Allerede inden skibet blev overhvælvet har det haft en malerisk udsmykning. Rester af en dekoration fra 13. aarhundrede ses endnu dels over korbuen dels paa nordvæggen i 3die fag, bægge steder beskaaret af de senere indbyggede hvælvinger. Over korbuen fremstilles Kristus i dommedags-majestæt, tronende paa himmelbuen og med to sværd udgaaende fra sin mund. Paa nordvæggen ses en række skabelsesbilleder i runde felter.

Skibets hvælvinger.

Efter at hvælvingerne var indbyggede og de gamle vægbilleder derved ødelagte fik kirken o. 1400 en ny dekoration, der fyldte alle de 4 store hvælvinger i skibet. I den østlige og vestlige var den dog kun af rent ornamental karakter, og ved istandsættelsen i 1904 blev der ikke raad til at medtage disse to hvælvingfag, unægtelig i nogen grad til skade for helhedsvirkningen. Malerierne udmærker sig ved en række usædvanlige fremstillinger, tildels af symbolsk karakter.

Skibets 2den hvælving.

Østkappen: En mærkelig og uhyggelig fremstilling af døden ridende paa en graa hest og med et afhugget hovede hævet højt paa en stage. Paa et skriftbaand, som han holder i sin højre haand, en plattysk

indskrift, hvoraf kun den første del kan læses: ich being (∴: bin) der dot mit ge-walt I kappens sydlige del ses pelikanen, et gammelt symbol for Kristus paa korset. Ifølge den middelalderlige naturhistorie elsker pelikanen sine unger, men naar de voxer til, hakker de deres moder i ansigtet, og hun slaar dem til gengæld, saa at de dør. Men paa den tredje dag forbarmer hun sig og vækker dem igen tillive ved at hakke hul i sit eget bryst og lade blodet flyde ned til dem. Saaledes forstødte gud menneskene efter syndefaldet, men ved sin død paa korset genvakte han dem til det evige liv med sit blod.

Syd kappen: Den store pilgrimshelgen, de søfarendes særlige værnehelgen, Nicolaus af Bari (i Syditalien) frelser et skib i havsnød. Billedet viser, hvorledes man forestiller sig uvejret hidført af djævle, de blæser vinden ud af en trompet, flaar i sejlet, trækker i ankeret og takkelagen. De arme skibsfolk løfter hænderne og anraaber den hellige Nicolaus om hjælp, — og ved siden staar han med løftet haand rede til at drive djævlene paa flugt og stilne uvejret.

Vest kappen: Sct. Jørgens kamp med dragen, et vældigt vinget uhyre. Man føler sig paa forhaand ikke ganske sikker paa, at den spinkle ridder vil faa held med sig, naar han jager sin lanse i dens opspærrede gab.

Nord kappen: I den vestre side af kappen en hornet løve med 8delt tunge, sikkert en symbolsk fremstilling, maaske er det djævelen. Symbolsk betydning har ialtfald billedet i den modsatte side: løvinden med ungerne. Man troede i middelalderen, at løven føder sine unger dødfødte, men paa tredjedagen kalder dem tillive ved sit brøl. Det er dette, der fremstilles, og det gjaldt som sindbillede paa Kristi opstandelse.

Skibets 3die hvælving.

Østkappen: En jagtscene. En hjort forfølges af en rytter, der blæser paa jagthornet, og anskydes fra den modsatte side af en armbrøstskytte.

Sydkappen: Tre konger kommer ridende og ser pludselig overfor sig tre dødningekonger, hvis kroner er ved at glide af deres hoveder. To af dem holder skrifthaand med plattyske indskrifter: »dat ii nu sint dat war wi« og »dat wi nu sint dat werden i«. Det er en sindbilledlig fremstilling af livets forkrænkelighed.

Vestkappen: Den mand, der valgte de æmner, som skulde behandles, har aabenbart gjort bitre erfaringer om livets forkrænkelighed og omskiftelighed. Thi i denne kappe møder vi endnu engang et lignende æmne i en ny variation: Lykkehjulet, der svinger rundt og snart fører mennesket op til magtens og lykkens top, snart kaster det i afgrunden igen. Til fremstillingen hører 4 figurer, en der føres opad, en der troner paa toppen (de vedføjede indskrifter ved disse to er blevet forbyttede, den første skal sige »regnabo« ☉: jeg vil komme til at herske, den sidste »regno« ☉: jeg hersker), en der kastes nedad (»regnavi« ☉: jeg har hersket) og en der ligger under hjulet (»sine regno« ☉: uden herredømme). Ved siden staar to mænd, to aldrende »pædagoger«, der med deres stokke peger paa det lærerige sindbillede og siger »videte« (læg mærke til dette).

Nordkappen: En usædvanlig fremstilling af sct. Mikaels kamp med dragen (satan) som overhovedet er sjældent behandlet i den senere middelalder. Man ser engelen støde sin lanse i dragens gab og med sin venstre haand løfte den lille nøgne sjæl, som han har befriet.

Sakristiet.

Den lave sakristihvælving har kalkmalerier, som rimeligvis højst er en menneskealder yngre end skibets billeder (o. 1425), men som er ganske forskellige i deres karakter. De er knap saa pyntelig udførte som i skibet, men dog gjort med et ganske anderledes fast haandelag og med stor dramatisk sans. De er udførte

En tiggermunk giver absolution udenfor kirken.

af en malerskole, hvis arbejder vi træffer rundt omkring i kirker paa Issefjordsegnen. Dens billeder er noget stereotype, særlig i ornamenterne, men altid dekorative, og de virker saa hjemlige.

Alle hvælvingskapperne optages af en udførlig fremstilling af den hellige Katharinas historie. — Katharina var en fornem ung dame i Alexandria, som var blevet omvendt til den kristne tro. Da kejseren forlangte, at hun skulde ofre til afguderne, gik hun til ham og holdt en tale til ham, hvortil han intet kunde svare. Istedet lod han hende gribe og piske af bødler, og dette fremstilles i den nordre hvælvingskappe. For at optage diskussionen med hende sammenkaldte

han de største vismænd i sit rige. I den østlige kappe ser man hende blive ført ind i fangetaarnet og siden disputere med vismændene, som hun mod kejserens forventning ganske overbeviste. Fortørnet lod kejseren dem brænde paa et stort baal, men Katharina velsignede dem (sydkappens østlige billede). Mens kejseren var borte, opsøgte kejserinden hende sammen med den vagthavende officer Porfyrio i fængselet, og de blev bægge kristne. Da kejseren erfarede det, lod han dem halshugge (sydkappens vestlige billede). Nu truede han Katharina med at hun skulde blive radbrækket paa skarpe hjul, men gud sendte et tordenvejr, der sønderslog hjulene, saa de faldt ned og dræbte bødlerne, og tilsidst blev den hellige jomfru da halshugget (vestkappen).

Under Katharinalegenden fremstilles paa østvæggen sct. Peder med nøglen, paa nordvæggen Maria Magdalene med salvekrukken og sct. Martin til hest i fuldt bispeskrud; med sit sværd skærer han en flig af sin kappe for at skaffe tiggeren en klædning. Paa vestre væg ser man en munk med tiggerpose paa ryggen sidde foran kirken og give absolution; en mand knæler allerede hos ham, og bagefter ham følger en kvinde og en mand med paternosterbaand i hænderne.

ESTHERHØJSTENEN

Ved Friskolelærer **Petersen-Bønding**, Høve.

Aaret 1920 bliver for Fremtiden et Mærkeaar i vort Lands og Folks Historie — staaende i Genforeningens Tegn —!

I Borg og Hytte, over det ganske Land var der vaagen Opmærksomhed med Begivenhedernes Gang i det omstridte Land dernede søndena.

Folkeandaen fløj lavt over Danmarks Bakker og Dale, pustede til Gnisterne, saa de blev til Luer — vakte Forhaabninger om, at Afstemningerne vilde give et Resultat, der berettigede til en aldeles ubændig Glædesfest i hvert Sogn Landet over.

Allerede 1919 kunde for mange Byers og Sognes Vedkommende opvise Nedsættelsen af Udvalg til at planlægge og forberede Genforeningsfestligheder; men i Begyndelsen af 1920 var der næppe mange Steder, hvor man da havde nogen Sans for og Evne til at mærke Historiens Vingesus, at man manglede en „Genforeningskomité“.

Paa Pastor Baggers Foranledning fik Asnæs Sogn ogsaa sin.

Man regnede til at begynde med slet ikke med den Mulighed, at Genforeningsfesten blev saa langt hen paa Aaret, at der kunde blive Tale om at arrangere en Fri-luftsfest.

Programmet var alt udformet i sine Enkeltheder, forskellige Forberedelser trufne. Asnæs Maskinfabriks

store Hal — med Plads til flere Tusinde Mennesker — var velvilligst stillet til Raadighed; men saa kom Afstemningsresultaterne fra 2. Zone!

Lad være, at de „kloge“ var de klogeste og havde Ret, det var for mange smerteligt at faa det fastslaaet, Tanken blev hængende ved „dem, der blev dernede“, der blandede sig Vemod i Glæden.

Man fandt da, at det tænkte Grundlag for Festen ikke var til Stede, i al Fald ønskede man at forandre Festens Karakter.

Pastor Bagger foreslog, at man i Lighed med saa mange andre Steder i Landet rejste en Mindesten.

Asnæs Sogn ejer en Bakke som Estherhøj, der er overordentlig velegnet som Bærer af en saadan Mindesten, et Punkt, hvis særegne danske Skønhed man skal lede om for at finde Mage til, dertil beliggende lige ved Alfarvej, derfor valgtes Estherhøj som Stedet, hvor Stenen skulde rejses.

Det næste Spørgsmaal gjaldt selve Stenen. Fru Uddeler Nielsen, Høve, bragte „Troldestenen“ paa Høve Strand i Forslag — en Sagnsten, som i Følge Legenden har en vis Forbindelse med Estherhøj. — Straks cyklede enkelte af Mødedeltagerne til Stranden for at se nærmere paa Stenen og danne sig et Skøn over, om det var gør ligt at flytte den.

Allerede samme Aften — rettere Nat — fastsloges den Basis, Forslaget burde udføres paa: kyndig Ledelse, frivillig Arbejdskraft og de nødvendige Pengemidlers Fremskaffelse ved Husindsamling inden for Sognets Grænser.

Saa begyndte Forberedelserne — vanskeliggjorte ved kloge Folks bestemte Udsagn om Umuligheden af overhovedet at kunne faa den store Sten op paa Estherhøj.

Men — vi har jo rundt om i vort Land Mængder af

Vidnesbyrd om, hvad vore Forfædre i fjerne Tider har kunnet præstere i Retning af Stenflytninger; — skulde vi da i 1920 staa tilbage for dem, naar det endda gjaldt en saa særegen glædelig Begivenhed.

I Havamaal hedder det et Sted:

„— Sjælden Bautasten staar ved Vej
uden rejst af Maag for Maag. —“

Den store — vel den største — Begivenhed for dette Slægtled af det danske Folk kunde nok — om ellers noget kunde det — samle til i Glæde og Tak for det skete at udføre en Bedrift, som ikke var saa helt hverdagsagtig — rejse en Bauta til Minde for kommende Slægter om denne store historiske Begivenhed, og om at Begejstring og Glæde kan give sig Udslag i Daad.

Der skete Henvendelse til Direktør Falck, Redningskorpset, København, om at paatage sig Ledelsen og Fremskaffelsen af de strengt nødvendige Redskaber og Materiel, da man ønskede, at hele Transporten skulde foregaa saa primitivt som muligt, kun anvende de tekniske Hjælpemidler, der var nødvendige af Hensyn til Tid, Sted og Livsfare.

Dette Grundsyn stødte straks sammen med Sagkundskaben, idet Direktør Falck — som anslog Stenens Vægt til at andrage 22,000 á 25,000 kg — og mange med ham ansaa det for ganske utænkeligt, at Heste og Mennesker i Forening kunde trække en saadan Byrde op ad Høve Stræde. Men Udvalget stod fast paa sit, dels af økonomiske Grunde, men ikke mindst af Hensyn til, at en Traktors Hjælp forekom os at være mindre tiltalende for Lejligheden. Spørgsmaalet fik da staa uafgjort, til en af Parterne fik bøje sig for Kendsgerningen.

For at Redningskorpset overhovedet kunde indlade sig paa at gaa i Gang med Arbejdet, maatte Betalingen

derfor være det sikret, og da man paa Grund af den megen Talen om Foretagendets Uigennemførlighed ikke godt kunde paabegynde en Husindsamling, før Stenen i det mindste var godt paa Vej mod sit Bestemelsessted, maatte der rejses en Garanti for Pengene.

Der var ogsaa en Kreds af Mænd rundt omkring fra Sognet, som i Tillid til, at Foretagendet kunde og vilde blive gennemført — og i Tillid til, at Sognets øvrige Beboere vilde være med til i Fællesskab at udføre Arbejdet og betale de nødvendige Omkostninger, hver garanterede en Sum af 200 Kr.

Det var Planen, at Arbejdet i det væsentligste skulde udføres om Aftenen, da det jo var paa en Aarstid, hvor i Særdeleshed Landmændene havde overmaade travlt.

Og saa begyndte da Arbejdet den 16. Juni 1920 Kl. 7 Aften.

Den første Aften gravedes Stenen fri. Det første Stykke Vej — ca. 300 m — gik langs selve Forstranden, der sine Steder var meget blød og andre Steder meget skraa, det var nødvendigt at lempe flere store Sten til Side og planere og underbygge med Sten og Sand, for at Svellerne kunde bære den mægtige Kolos. Dette kedelige og besværlige Vejplaneringsarbejde var der ikke mange, der havde Lyst til; men de mange raske Drengene fra Frederiksbergs Kommunes Sanatorie ved Høve Strand gjorde her et stort Arbejde ved med deres bare Hænder at flytte mange Tusinde af Rullesten og med deres smaa Skovle at flytte mange Læs Sand.

17/6.

En Vognladning Værktøj og andet nødvendigt Materiel — hvoraf en stor Del beredvilligst var stillet til Raadighed af A/S Burmeister & Wain — hentes fra Asnæs St. Stenen væltes og løftes med de mægtige Tra-

verser saa højt, at en Slæde eller Sluffe af meget svære Bjælker paa Egetræsroller og et dobbelt Plankeunderlag paa Sveller kan komme ind under den.

Hele dette Arbejde blev i høj Grad besværliggjort ved, at der var en Kilde lige i Stenens Leje.

18/6.

Et otteskaaret Taljetræk og et stort Vindespil gøres klar, og ved Middagstid begynder Stenen at rulle! Og skønt den ene efter den anden af de svære Ruller mases, gaar det nu støt og stadig fremad, thi nu vokser Arbejdsmodet. Hver Aften er der en Mængde arbejdsvillige, og der er nok at tage fat paa for alle.

Vej skal planeres, Planker og Ruller skal flyttes o. s. v., men det gaar med Liv og Lyst — tit til hen ad Midnat.

19/6.

Nu er Grunden saa jævn og fast, at Tværsvellerne kan undværes, hvad der letter Arbejdet meget, dog maa der endnu benyttes Plankeunderlag et langt Stykke Vej.

20/6.

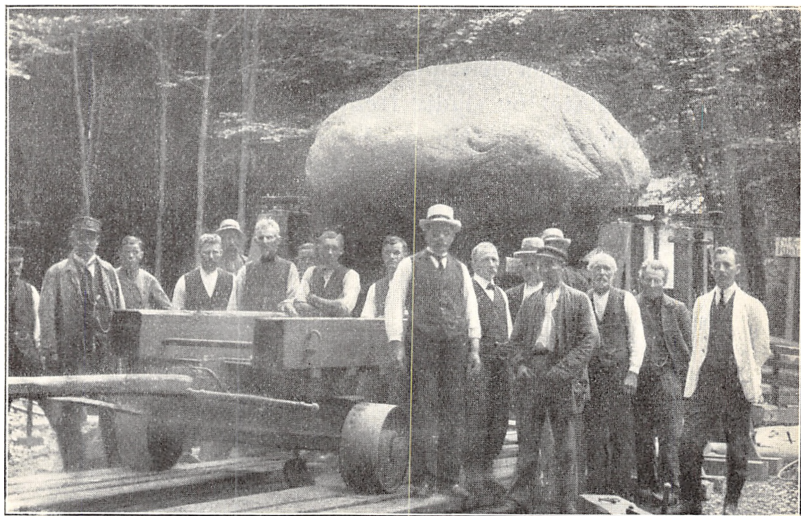
Det er Søndag, men den store Blokvogn, der kostede 60 Kr. i Leje pr. Dag, er afsendt fra København, saa der ogsaa den Dag tages et Tag, saa Stenen kan naa frem til Hovedlinjen i Skoven, men der møder ikke Folk nok til at kunne hive Taljetrækkene ud. Et Spænd Heste til Hjælp, og Maalet naas i Løbet af et Par Timer.

21/6.

Blokvognen hentes fra Asnæs St., Stenen drejes, løftes i Mandshøjde, saa Blokvognen kan skydes ind under den.

12 Mænd og et Spænd Heste i Taljetrækket er nu tilstrækkeligt til at køre Stenen paa jævn Vej, men der

maa Planker under de næsten 0,5 m brede Blokvognshjul. Skønt det øsregnede om Aftenen, mødte der over 100 Mennesker, der ved direkte Træk fører den 430 m frem i Løbet af godt 3 Timer; havde man ikke — paa Trods af Overformandens Raad — forsøgt sig med at køre uden Plankeunderlag, havde Stenen uden Tvivl

Blokvognen med Stenen.

naaet helt ud til Landevejen, men Forsøget mislykkedes, de brede Hjul skar sig helt igennem Vejbanen, hvad der forårsagede en ikke ringe Forsinkelse, da de nødvendige Redskaber til at løfte baade Stenen og Vognen op ikke var lige ved Haanden.

$\frac{22}{6}$.

Der mødte kun faa Mænd til Dagsarbejdet, men saa stillede Sanatoriedrengene, og i Dagens Løb flyttedes Stenen det sidste Stykke Vej gennem Skoven, helt ud

paa Landevejen. Med ikke ringe Spænding kørtes Blok-vognen af Plankerne, — Vejbanen holdt! Alt blev nu gjort klar til Opkørsel ad Høve Stræde.

Efterhaanden var det blevet almindelig bekendt over hele Odsherred og mere til, at der foregik en ikke helt almindelig Begivenhed i eller ved Høve.

Stenen føres gennem Skoven.

Om Aftenen ved 6—7-Tiden yrimlede alle Veje og Stier med Fodgængere og fuldt belæssede Befordringsmidler af næsten alle Slags. Der var i Tusindvis af Mennesker, som vilde overvære det store Øjeblik, da den mægtige Sten kom rullende op ad Høve Stræde.

Spændingen var uhyre stor, der var en næsten forventningsfuld Stilhed over den store Menneskemængde. Vilde det — paa Trods af de sagkyndiges Udsagn — lykkes at trække Kolossen op af Strædet udelukkende ved Hjælp af Heste- og Mennesketrækkraft?

I en lang Række — Spænd foran Spænd — ordnes Trækket for de 22 Heste. To lange Trosser anbringes paa hver Side, og i Løbet af et Øjeblik er de tæt besatte af ivrige Menneskehænder, flere vil til, men mere end 4—500 Mennesker kan der ikke skaffes Plads til.

Præcis 7½ lød Signalet til at gaa i Træk. Trosser og

Op gennem Høve Stræde.
(Langt ude ses Skoven, hvorfra Stenen kom.)

Skagler strammedes ganske smaat, og — Stenen fulgte med!

Foran det mægtige Forspand gik en Mand og dirigerede de forrestes Svingninger efter Ordre fra en anden Mand, der havde Stade paa selve Stenen; det havde nemlig vist sig at være af Vigtighed, at Vognen saa vidt muligt fulgte det midterste af Vejbanen. Høve Stræde snor sig som et S.

Nøjagtig 14 Minutter efter, at Signalet til Kørsel var givet, var Kilometerstenen ved det øverste af Strædet naet.

En opmærksom Iagttager kunde ikke undgaa at se, at mange allerede tog til Hatten, øjensynlig i den Hensigt at udbryde i Hurraraab, men da indtraf Uheldet! —

En Mængde Cykler, Vogne og Biler var henstillet ved Tinghuset, og de tog saa megen Plads, at det var umuligt for det lange Forspand at faa det tilstrækkelige Sving; Vognen kom for langt ud til venstre i Vejbanen, og Hjulene — først venstre Forhjul, siden ogsaa Baghjulet — gik helt igennem Vejbanen lige til Akslen.

Et mangestemmigt „Aah!“ tonede beklagende i Lufften, og straks efter hørte man en enkelt ivrig Stemme spørge: „Hvad sker der nu?“

Hvorpaa Overformanden roligt og sindigt svarede: „Tre Kvarters Forsinkelse“.

Og endskønt baade Sten og Vogn maatte løftes, saa Hullerne kunde fyldes o. s. v., saa lød Fløjten igen Kl. 8 $\frac{1}{4}$, Stenen rullede videre og naaede sit foreløbige Maal inde paa Marken neden for Estherhøj.

Nu var ingen i Tvivl om, at Stenen vilde naa sit Bestemmelsessted. Den Dag og Aften var Stenen flyttet over 1100 m, hertil kommer endda den ikke ubetydelige Stigning, som Høve Stræde har.

Stemningen var høj og udløstes i et trefoldigt Hurraa for de to Mænd fra Redningskorpset, der ledede Arbejdet.

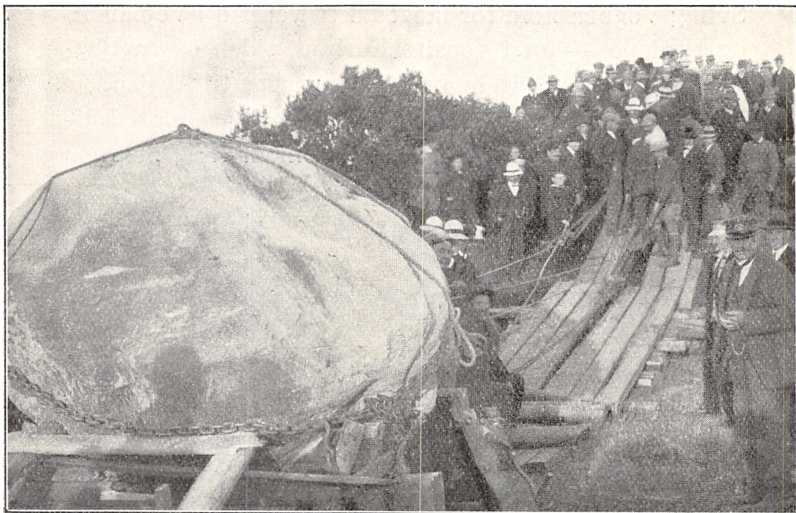
Hidindtil havde Foretagendet været begunstiget af et mildt Sommergejr, men i de følgende Dage blev det koldt og blæsende, og endskønt den største Spænding nu var udløst, saa mødte der dog hver Aften 100 á 200 Mennesker, hvoraf de fleste kom for at arbejde af en god Vilje.

Den 23., 24. og 25.

Stenen læsses af Vognen og anbringes igen paa Slæ-

den, da Transporten nu atter maa foregaa paa Ruller og Plankeunderlag op over Marken — Norden og Vesten om Højen, hvad der gav den jævreste Stigning.

Et Par Gange sprang den svære Jerntrosse, men der skete ingen Skade, og der blev saa anbragt et Par Sikringstræk og Bremsebjælker.

Paa Estherhøj. — Den sidste Stigning er tilbage.

$\frac{26}{6}$.

Alt gøres klart til at tage Stenen det sidste vanskelige Stykke. Stigningen var saa brat, at der maatte bygges en Sledske. Om Aftenen mødte ca. 1000 Mennesker, og da alt hidtil — takket være de dygtige Mænd fra Redningskorpset, der ledede Arbejdet — havde gaaet saa godt, var det meget vanskeligt at holde Folk udenfor den bagved Stenen foretagne Afspærring.

Dette sidste Stykke var det vanskeligste og farligste, da man maatte forudsætte, at noget kunde springe for det kolossale Træk, og i saa Tilfælde var der ikke andet

at gøre end se at komme længst mulig bort i en Fart, da det var absolut umuligt at bremse den.

Tre Taljetræk fastgjordes — dels i Slæden og dels paa selve Stenen.

Trods disse Sikringer sporedes der en ikke ringe Nervøsitet hos de ledende; men det gik godt!

Det var i et befriende Pust, at alle blottede Hovederne, da Stenen naaede Toppen.

Med Tankerne vendt mod dem, der i saa mange Aar havde trukket et større og tungere Læs for Danskhedens Sag, sang de mange Mennesker med en sjælden Kraft og Inderlighed:

Der er et yndigt Land.

Den 28. og 29.

Stenen rejses og faststøbes til det i Jordan nedgravede Fundament af stærk Beton, 7,5 Kubikmeter stort.

Stenen er flyttet ialt 2477 m med en Stigning af ialt 85 m.

Arbejdet er udført paa 14 Dage med ialt 4388 frivillige Arbejdstimer + Hestekraften.

Alle Udgifter til Stenens Rejsning og Dekoration m. m. beløber sig til 5006,93 Kr.

Den smukke, rammende Inskription:

— 1864 — 1920 —

Døren stængtes. Magten kued.

Hjerter længtes. Haabet lued.

Gud det ledte. Tro var fast.

Undret skete. Lænken brast.

— skyldes Pastor N. A. Jensen, Møgeltønder.

En Mand, der under Krigen gav vel nok den største personlige Indsats, som er ydet af nogen „nordenaar“,

til Bevarelse og Styrkelse af de sønderjydske Krigsfangers aandelige Liv.

Selve Tegningen er udført af Kunstmaler Troels Trier, Vallekilde. Og Stenhuggerarbejdet er udført af Stenhugger Knudsen og Søn, Holbæk.

— Stort er det Tal af Mennesker, der siden Genforeningsdagen har besøgt Estherhøj og udtalt sin Forbavselse og Beundring over Estherhøjstenen.

Og sandt er det, at Stenen let og smukt føjer sig ind i hele Landskabets Karakter.

Fra Estherhøj har man Udsigt til saa ægte et dansk Landskab, saa rigt vekslende i Linjer, Farver og Stemninger, at det er som et Rundskue over alt, hvad der er særegen Dansk.

*

*

*

— De mange Spørgsmaal om: „Hvordan og hvorledes?“ har affødt Ønsket om at faa en Beretning skrevet, medens alle Enkeltheder stod klart for dem, som var med. Med Tiden bliver der vel ikke spurgt af saa mange som nu, men derfor ikke med mindre Interesse af Spørgerne, og vi har følt det som en Pligt at svare.

I et Aarsskrift som nærværende er Pladsen jo begrænset — og maaske allerede foranstaaende er for bredt og langt — men der er jo ellers mange flere Enkeltheder, som kan have Interesse for særligt interesserede, disse henvises til at søge dem i en meget mere omstændelig Beretning, der — indtil Asnæs Sogn faar sit eget Arkiv — vil findes i Odsherreds Musæum.

P. U. V.

Petersen-Bøding.

HISTORISK SAMFUND I 1922.

(INDTIL 1. APRIL 1923.)

Aarsmødet

afholdtes Søndag den 12. Februar paa Hotel Isefjord i Holbæk. Generalforsamlingen lededes af Næstformanden, Kredslæge *Møller* og overværedes af ca. 50 Medlemmer. Kommune-lærer *Thomsen* aflagde Beretning om Virksomheden og fremlagde det reviderede Regnskab. Efter nogen Tids Ordskifte indstillede Generalforsamlingen Dr. Møller, Forstander Nylev og Gdr. P. Hansen til den skriftlige Afstemning til Styrelsesvalget. Derefter fik Forfatteren Th. Gravlund flest Stemmer.

Efter Generalforsamlingen var der *offentligt Møde* med Foredrag af Redaktør *J. V. Christensen*, Ringsted, om »Den sjællandske Landsby, især i Merløse Herred«. Ca. 70 Tilhørere overværede Mødet.

Ved et *Styrelsesmøde* den 24. Maj vedtoges det at holde Sommermødet ved Skarritsholm Voldsted. En paatænkt Tur til Køge vilde blive for dyr. — Kredslæge Møller og Sekretæren valgtes til Repræsentanter ved Dansk hist. Fællesfor-enings Aarsmøde i Haderslev. — Frøken Signe Wiggers Hansen har lovet fremdeles at besøge Aarbogen udsendt og ekspedere senere Bestillinger fra Lageret; et mindre Honorar bevilgedes.

Sommermødet ved Skarritsholm

Søndag d. 25. Juni var trods det upaalidelige Vejr vellykket. Mange Deltagere, som var kommet med Formiddagstogene, spadserede ud i Skoven eller langs Søen og spiste Frokost i det grønne. Kl. 1 var en Forsamling paa 2—300 Mennesker samlet paa Voldstedet; Formanden, Grev Brockenhuus-Schack, aabnede Mødet, og derefter holdt Dr. phil. *Vilh. Lorenzen* et meget interessant og livfuldt Foredrag om Skarritsholms

Historie; vi citerer (efter »Holbæk Amts Avis«s Referat) den sidste Del af Foredraget:

»Skarritsholm var vel til at begynde med en beskedent Landejendom, men da Valdemar Sejrs skænkede den til sit Hjertebarn Knud, som fødtes uden for Ægteskab af Esbern Snares Enke, endnu før Valdemar var bleven gift med Dagmar, lagde han adskilligt af Kronens Skovland omkring Skarritsø til den. Knud, som først var Hertug af Estland, senere af Blekinge og sidst af Lolland, har sandsynligvis ikke just interesseret sig saa synderligt for Skarritsholm, og det samme gælder vel hans Søn Erik, der var Drost og Hertug af Halland.

Eriks Søn derimod — han bar det mærkelige Navn Barnum — skrev sig »Barnum Eriksøn til Skarritsholm«. Og ligeledes hans Søn, Erik, og dennes Søn igen, Barnum.

De boede her, og her fik den sidste Barnum Eriksøn Budskabet om Kongens Død, der aabnede ham den store Chance at blive Danmarks Konge, idet han var den eneste tilbagelevende mandlige Arving til Kronen.

Havde det været en af hans store Forfædre, havde de sikkert grebet til med begge Hænder, men Krudtet var gaaet af Slægten og Barnum Eriksøn ønskede ikke at slide Tronens Fløj — tværtimod han gik i Antvorskov Kloster og døde i Munkekutten.

Det er den første Barnum Eriksøn, der skabte Skarritsholm om til en Borg.

Terrænet saa noget anderledes ud end nu. Holmen, hvis Pæreform, man endnu kan følge, var utilgængelig fra de tre Sider, idet de nuværende Enge var Sø eller i alt Fald vandfyldte Moser. Det var rart i hine Ufredstider at bo sikkert bag Mur og Grav. Desuden kunde den store Hærvej beherskes fra Borgen.

Stedet egnede sig udmærket til en Borg af den rette Slags.

Naar man læser Ingemanns Romaner, tror man jo, at Danmark var spækket med saadanne Borge med Taarn og Tind. Det var saa langt fra Tilfældet. De fleste var ret uanselige. Borgen Skarritsholm var sikkert baade en af de stærkeste, i alt Fald fra Naturens Haand, og en af de anseeligste, hvad Bygninger angaar. Barnum havde anvendt en da ret ny Type, Dobbeltvolden, som — skønt mishandlet — endnu ses i de betydelige Rester af Ydervolden, Graven mellem denne og Indervolden og selve Borgpladsen med sine Grundmure, som Nationalmuseet fremdrog for 14—15 Aar siden.

Naar man siger, at Skarritsholms Bygninger hørte til de anseeligste, siger det ikke saa meget.

Af Udgravningerne kan man se, at der har ligget et langt Hus i Vest—Øst paa den sydlige Del af Borgpladsen og et parallelt hermed paa den nordlige samt et firkantet Hus paa Volden. Hvorledes Bygningerne har set ud, kan vi kun gætte os til, men af et Dokument ved vi dog, at Barnum

Eriksøns Enke fik Lov til at blive boende i 2det Stokværk af Stenhuset paa Skarritsholm, hvilket kunde tyde paa, at kun en af Bygningerne var Stenhus, rimeligvis den inderste, den sidste Skanse i Tilfælde af et Angreb.

En saadan Borg var jo en meget beskednen Bolig for en af Rigets fornemste Mænd.

Paa den yderste Vold laa Staldene, medens Avlsbygningerne har ligget inde paa det faste Land.

Skarritsholm mødte sin Skæbne i Dronning Margrethe. Hun var en stram Dame, men meget dygtig. Hun havde lært af Faderen, at rig Konge er mægtig Konge. Hun syede ikke og baldyrede ikke som andre honette Damer, nej, hun sad og studerede gamle Arkivsager, Skøder og slige Dokumenter, og naar hun havde regnet ud, at en eller anden Gaard rettelig tilhørte Kronen, saa, haps —! Selvfølgelig tog hun Gaard og Gods mod passende Betaling. Ogsaa Skarritsholm fik hun Kig paa. Barnums Enke, hendes Datter Johanne og dennes Mand Hans Pødebusk solgte Borgen til Dronning Margrethe 1408, og da det tillige for hende gjaldt om at befri sig og Landet for de befæstede Smuthuller, lod hun Bygningerne nedrive.

Efter en Sang af Forf. A. J. Eriksholm: »Endnu toner Guldhornsklangen« talte Prml. *Olto Smith* om Nationalmuseets Betydning for vore Fortidsminder og de slette og farlige Boligforhold, det lider under.

Saa begyndte det at regne, og Mødet blev derfor forlagt til Hotel Skarritsø's store Sal.

Prml. Smith opfordrede indtrængende Historisk Samfunds Medlemmer til hver i sin Kreds at bidrage til at rejse en Folkestemning for at give Nationalmuseet nye, sikre Bygninger.

Det mægtige Bifald efter Foredraget viste, at den store Forsamling gav sin uforbeholdne Tilslutning.

— Mødet sluttede med »Der er et yndigt Land —«.

Aarbogen udsendtes i Maj Maaned.

Valg til Styrelsen.

Resultatet af Afstemningen i 1922 blev, at Kredslæge Møller genvalgtes med 86 St., Forstander Nylev med 71 St. og Forfatteren Th. Gravlund (nyvalgt) med 69 St. — Der var ialt indleveret 94 Stemmesedler.

1923.

Aarsmødet paa Hotel »Isefjord« afholdtes i Aar den 28. Januar. Det begyndte som sædvanlig med Generalforsam-

lingen, ledet af Formanden. Sekretæren aflagde Beretning og Regnskab. Formanden meddelte Resultatet af Afstemningen 1922.

For 1923 er følgende paa Valg: Malerm. *H. Nielsen*, Høve, Højskolelærer *I. P. Jensen*, Høng, og fhv. Forpagter *P. Holm*, Kalundborg. Da sidstnævnte paa Grund af Alder beder sig fritaget, indstiller Styrelsen i hans Sted Læge *Tullinius*, Snertinge. Formanden rettede en varm Tak til Forp. Holm for mange Aars interesseret og værdifuldt Arbejde for Historisk Samfund, til hvis Stiftere Hr. Holm hører.

Generalforsamlingen godkendte Regnskabet og Indstillingen til Valget uden Bemærkninger.

Det vedtoges at søge arrangeret en *Sommerudflugt* Søndag den 17. Juni til *Vedbygaard*.

Efter Generalforsamlingen afholdtes *offentlig Foredrag* med Kredslæge *Møller*, Kalundborg, som Taler. Emnet var: *Folketro om Døden*. Det meget interessante Foredrag overværedes af ca. 100 Tilhørere.

* * *

Søndag den 18. Marts afholdt Historisk Samfund sit første Møde i *Nykøbing* i Fællesskab med Foredragsforeningen, hvis Formand, Hospitalsforv. *Mørch* bød Velkommen til den lille Forsamling (ca. 50 Mennesker), der havde indfundet sig til Foredraget i Hotel »Phønix«s Sal, hvor Kredslæge *Møller* gentog sit Foredrag fra Aarsmødet »Folketro om Døden«. Derefter gjorde Sekretæren, Kommunelærer *Thomsen*, Rede for Hist. Samfunds Virksomhed og opfordrede til Indmeldelse. Redaktør *Kofod Larsen*, som venligst havde paataget sig at arrangere Mødet, takkede Foredragsholderne og anbefalede ligeledes Indmeldelse.

Ved Mødet og senere — takket være Redaktørens energiske Arbejde — har vi faaet 20 ny Medlemmer (tidligere var der 10).

* * *

Medlemsantallet var i 1921: 905. — I Løbet af 1922 indmeldtes 56 nye, mens 45 udgik, saa Tallet er nu 916 (deraf 849 alm. Medlemmer og 67 Subskribenter o. a.)

Virk i Deres Omgangskreds for at stadig flere melder sig ind! Vi skulde jo gerne snart naa de 1000.

»Fortid og Nutid«, (Dansk hist. Fællesforenings lille Tids-

skrift). Abonnement kan tegnes for halv Pris (2,50) ved Henvendelse til Sekretæren.

Subskribenter. Vore Medlemmer kan blive Subskribenter paa de Aarbøger, som de andre hist. Samfund udsender. Henvendelse derom kan ske til Sekretæren.

* * *

Kommunelærer cand. phil. *R. Nielsen*, Næstved, udsender i Sommer en Bog om *Sejerø's* Historie, en fyldig og meget interessant Skildring, som fortjener at vinde stor Udbredelse. Historisk Samfund har, for efter ringe Evne at yde Forfatteren nogen Støtte ved Salget, overtaget en Del af Oplaget, som vi tilbyder vore Medlemmer til en lavere Pris end den almindelige. Bestilling kan indsendes til Sekretæren. Se iøvrigt Meddelelsen paa Aarbogens Omslag!

•Bjelkes Hus•, Holbæk, den 15. April.

Albert Thomsen,
Kommunelærer, Sekretær f. Hist. Samf.
Fmd. for Redaktionen.

Valget.

Ved Redaktionens Slutning er indløbet Meddelelse fra Malerm. Hans Nielsen, Høve, om, at han p. G. a. Sygdom ikke ønsker at modtage Valg som Styrelsesmedlem. Stemmesedlen vil derfor i Aar kun omfatte *to* Navne.

Uddrag af Regnskabet for 1922.

Indtægter:

Kassebeholdning fra 1921	Kr. 163.44
Indvundne Renter	- 31.76
Tilskud fra Staten	- 400.00
» - Amdsraadct	- 200.00
» - Økonom. Selskabs Sparekasse	- 200.00
» - Sparekassen f. Holbæk o. Omegn ..	- 100.00
» - Holbæk Byraad	- 50.00
Aarsbidrag fra Medlemmerne	- 2612.45
Indtægt ved Salg af Aarbøger	- 444.08
Sommermødet	- 82.00
Indvunden Porto	- 288.45
	Kr. 4572.18

Udgifter:

Aarbogens Fremstilling (Honorar, Trykning etc.)	Kr. 2519.32
» Udsendelse	- 516.05
Aarsmødet den ¹² / ₂	- 120.60
Styrelsesmødet den ²⁴ / ₅	- 6.00
Sommerudflugten	- 238.43
Frk. Wiggers Hansens Honorar	- 150.00
Sekretæren (Honorar, Telefon, Porto)	- 406.61
Boghandler-, Bogbinder- og andre Regninger ..	- 46.53
Dansk hist. Fællesforening	- 62.63
Betalt Restgæld til »Danmarks Folkeminder« ..	- 276.56
Kassebeholdning	- 229.45
	Kr. 4572.18

Sejerø Sogns Historie

ved Kommunalærer, cand. phil. *R. Nielsen*

En fyldig og meget interessant Skildring af Øens og Befolkningens Historie, udarbejdet efter mundtlige Meddelelser og utrykte Kilder i Arkiverne. Forsynet med et Kort og nogle Byplaner. Ca. 300 Sider Tekst.

Historisk Samfund har overtaget en Del Eksemplarer af dette Værk, som vi tilbyder Medlemmerne til en billig Pris,

=====*Kr. 4,50.*=====

Sekretæren, Kommunalærer *Thomsen*, Holbæk,
modtager Bestilling.